

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona

Cèlia Cañellas

MAIG 1982

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

POLITICA CULTURAL DE L'AJUNTAMENT DE
BARCELONA. 1916-1929.

TESI DOCTORAL REALITZADA PER CELIA CAÑELLAS JULIA
SOTA LA DIRECCIO D'ALBERT BALCELLS

UNIVERSITAT AUTONOMA DE BARCELONA
MARÇ 1982.

Als nostres fills,

Neus

Xavier

Jordina

Núria.

÷ PRESENTACIO DEL TREBALL	1
÷ METODOLOGIA I FONTS UTILITZADES	9
÷ ESQUEMA INTRODUCTORI	38
÷ <u>PRIMERA SECCIO. CONDICIONANTS DE LA POLITICA CULTURAL DEL</u> <u>MUNICIPI</u>	59
- CAPITOL I. <u>LA POLITICA EDUCATIVA DE LA MONARQUIA A</u> <u>ESPANYA A INICIS DEL SEGLE XX</u>	60
I.1. LIBERALISME, LLIBERTAT D'ENSENYAMENT I ESCOLA PUBLICA	61
I.2. LA LLEI MOYANO I LES SEVES INFLUENCIES FRANCESES	67
I.3. LA CRISI DEL SISTEMA DE LA RESTAURACIO I LA NECESSITAT DE REFORMES EDUCATIVES: GARCIA ALIX I ROMANONES	71
I.4. CLERICALISME I ANTICLERICALISME	82
- CAPITOL II. <u>LA LLUITA CONTRA EL CACIQUISME: LES REFORMES</u> <u>DEL REGIM D'ADMINISTRACIO LOCAL</u>	95
II.1. L'ADMINISTRACIO LOCAL EN EL SISTEMA POLITIC DE LA RESTAURACIO.....	96

II.2. LA CRISI DEL SISTEMA CANOVISTA I LES REFORMES ADMINISTRATIVES	100
II.3. LA LLUITA PER LA REFORMA DE LA LLEI MUNICIPAL ...	102
II.4. L'ELECCIO D'ALCALDE I ELS NOMENAMENTS DE REAL ORDRE	111
II.4.1. Els alcaldes de la ciutat	113
- CAPITOL III . <u>DEL REGENERACIONISME A L'AUTONOMISME: EL MOVIMENT REGIONALISTA</u>	120
III.1. POLITICA	121
III.1.1. Els orígens de la Lliga Regionalista	121
III.1.2. La Lliga Regionalista	124
III.1.3. Prat de la Riba i la Mancomunitat	127
III.1.4. L'Assemblea de Parlamentaris	135
III.1.5. L'Estatut d'Autonomia de 1919	137
III.2. ALTERNATIVES CULTURALS	145
III.2.1. La necessitat d'una escola catalana	145
III.2.2. La necessitat de l'autonomia universitària	156

III.2.3. La necessitat de modernitzar l'aparell educatiu	160
III.2.4. Els mestres davant la política regionalista	175
- CAPITOL IV. <u>DEL REPUBLICANISME AL LERROUXISME: EL PARTIT REPUBLICA RADICAL</u>	191
IV.1. ASPECTES POLITICS. EL PARTIT REPUBLICA RADICAL I LA FIGURA DE LERROUX	192
IV.2. ALTERNATIVES CULTURALS	204
IV.2.1. L'obra escolar i benèfica de caràcter laic	204
IV.2.2. L'acció cultural dels radicals a l'Ajuntament de Barcelona abans de 1916	213
- CAPITOL V. <u>EL NACIONALISME D'ESQUERRES</u>	222
V.1. L'EVOLUCIO DEL NACIONALISME REPUBLICA	223
V.1.1. El Centre Nacionalista Republicà i la Unió Federal Nacionalista Republicana	224
V.1.2. El Bloc Republicà Autonomista i el Partit Catalanista Republicà	230
V.2. L'IDEARI CULTURAL DEL NACIONALISME REPUBLICA	234

V.2.1.	El Centre Nacionalista Republicà i la Unió Federal Nacionalista Republicana	234
V.2.1.1.	El Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908	238
V.2.2.	El Bloc Republicà Autonomista i el Partit Cata- lanista Republicà	249
V.3.	LA SEGONA ONADA DE LA LLUITA NACIONALISTA	255
V.3.1.	Acció Catalana	255
V.3.2.	Estat Català	257
V.3.3.	La Unió Socialista de Catalunya	260
- CAPITOL VI.	<u>LES BASES LEGISLATIVES DELS SISTEMES ESCOLARS</u> <u>ARREU D'EUROPA</u>	270
÷ SEGONA SECCIO.	<u>LES ELECCIONS MUNICIPALS A LA CIUTAT DE</u> <u>BARCELONA</u>	278
- O.	SIGNIFICACIO DE LES ELECCIONS MUNICIPALS BARCELONINES	279
- CAPITOL I .	<u>LES ELECCIONS DE 1915</u>	285
I.1.	SOTA EL SIGNE DE LA GUERRA	286
I.2.	LES CAMPANYES ELECTORALS	291

I.2.1. La Lliga Regionalista	291
I.2.2. Els republicans	297
I.3. ELS RESULTATS I LA COMPOSICIO DEL NOU CONSISTORI	301
- CAPITOL II. <u>LES ELECCIONS DE 1917</u>	311
II.1. LA CRISI DE 1917	312
II.2. LA CAMPANYA ELECTORAL	321
II.2.1. Les dretes	321
II.2.2. Els republicans	324
II.3. ELS RESULTATS I LA FORMACIO DEL NOU CONSISTORI ...	331
- CAPITOL III. <u>LES ELECCIONS DE FEBRER DEL 1920</u>	338
III.1. CATALUNYA ENTORN 1920: L'AGITACIO SOCIAL I EL DESENCIS AUTONOMIC	339
III.2. LA CAMPANYA ELECTORAL	347
III.2.1. Les dretes	347
III.2.2. Els republicans	353
III.3. ELS RESULTATS ELECTORALS I LA COMPOSICIO DEL NOU CONSISTORI	358

- CAPITOL IV. <u>LES ELECCIONS DE 1922</u>	372
IV.1. LA CRISI FINAL DE LA MONARQUIA: VIGILIES DE LA DICTADURA	373
IV.2. LA CAMPANYA ELECTORAL	379
IV.2.1. Les dretes	379
IV.2.2. Els republicans	384
IV.3. ELS RESULTATS ELECTORALS I LA COMPOSICIO DEL NOU CONSISTORI	389
♦ <u>TERCERA SECCIO. LA COMISSIO DE CULTURA DE L'AJUNTAMENT DE <u>BARCELONA</u></u>	397
- CAPITOL I . <u>ESTRUCTURACIO I EVOLUCIO</u>	398
I.1. INTRODUCCIO	399
I.2. LA CREACIO DE LA COMISSIO DE CULTURA	404
I.3. LES ACTIVITATS DE LA COMISSIO DE CULTURA DES DE LA SEVA CREACIO FINS EL FUNCIONAMENT DE L'ASSESSO- RIA TECNICA	416
I.4. LA CREACIO DE L'ASSESSORIA TECNICA	417
I.5. EVOLUCIO POLITICA DE LA COMPOSICIO DE LA COMISSIO DE CULTURA	426

- CAPITOL II . <u>LES LINIES D'ACTUACIO DE LA COMISSIO DE CULTURA...</u>	434
II.1. INTRODUCCIO	435
II.2. ELS PARTITS MAJORITARIS I LA POLITITZACIO DE L'ACCIO DE LA COMISSIO DE CULTURA	439
II.3. L'EMPREMTA DE L'ASSESSORIA TECNICA EN LES REALITZACIONS DE LA COMISSIO DE CULTURA	448
II.4. EL DECANTAMENT DE L'ACTIVITAT DE LA COMISSIO DE CULTURA VERS L'ESCOLA PRIMARIA	452
- CAPITOL III. <u>LES REALITZACIONS DE LA COMISSIO DE CULTURA</u>	460
III.1. CRONOLOGIA DE LES REALITZACIONS DE LA COMISSIO DE CULTURA	461
III.2. LA PREOCUPACIO PER L'ESCOLA PRIMARIA PUBLICA	485
III.2.1. Situació escolar de Barcelona abans de la creació de la Comissió de Cultura	485
III.2.2 Campanyes ciutadanes	496
III.2.3. Llegats i donacions	502
III.2.4. L'obra de la Comissió de Cultura relativa a l'edificació escolar	530

III.3. LES ESCOLES MONTESSORI	534
III.4. LES ESCOLES ESPECIALS	538
III.4.1. Introducció	538
III.4.2. Escoles de Vilajoana de Sord-Muts, Cecs i Deficients	539
III.4.3. Escola de Labors i Oficis de la Dona	543
III.4.4. Ensenyament d'Adults	546
III.4.5. Escoles Complementàries d'Oficis	546
III.4.6. L'Institut d'Orientació Professional	550
III.5. EL MOVIMENT HIGIENISTA I L'ESCOLA	553
III.6. LES INSTITUCIONS PARAESCOLARS.....	559
III.6.1. Les colònies escolars	559
III.6.2. Semicolònies i Escoles a l'Aire Lliure	565
III.6.3. Banys de Mar i Escola del Mar	569
III.6.4. Cantines escolars	572
III.6.5. Jardins d'Infants	576
III.7. LES SUBVENCIONS	583

- CAPITOL IV. <u>LA COMISSIO DE CULTURA I LA GESTIO DE L'ENSE-</u> <u>NYAMENT A LA CIUTAT DE BARCELONA: EL PATRONAT</u> <u>ESCOLAR</u>	592
IV.1. INTRODUCCIO	593
IV.2. UN PRECEDENT DEL PATRONAT	596
IV.3. LA PROPOSTA DEL 1917	598
IV.4. LA PROPOSTA DE L'ANY 1921	600
IV.5. L'OTORGAMENT DEL PATRONAT	608
IV.6. LA RESPOSTA CIUTADANA	610
÷ <u>QUANTA SECCIO. REPERCUSSIONS DEL COP D'ESTAT DE PRIMO DE</u> <u>RIVERA</u>	616
- CAPITOL I . <u>CATALUNYA DURANT LA DICTADURA</u>	617
I.1. ELS PARTITS POLITICS CATALANISTES I EL COP D'ESTAT	618
I.2. PRIMO DE RIVERA I EL SENTIMENT NACIONAL CATALA	621
I.3. LES MESURES DE REPRESSIO CONTRA EL CATALANISME.....	623
I.3.1. El decret de repressió del separatisme	623
I.3.2. La destitució de les Diputacions i la Mancomunitat.	625

1.3.3. La fi de les institucions culturals depenents de la Diputació i la Mancomunitat	628
1.3.4. La repressió de la llengua	629
1.4. LES ORIENTACIONS DEL DICTADOR EN TEMES CULTURALS I EDUCATIUS	633
- CAPITOL II. L'AJUNTAMENT DE BARCELONA DURANT LA DICTADURA	637
II.1. POLITICA MUNICIPAL DE PRIMO DE RIVERA	638
II.2. CANVIS I EVOLUCIO EN EL MUNICIPI BARCELONI.....	642
- CAPITOL III. <u>LA COMISSIÓ DE CULTURA</u>	655
III.1. LA REORGANITZACIO DE LA COMISSIO DE CULTURA	656
III.2. CRONOLOGIA DE LES REALITZACIONS DE LA COMISSIO DE CULTURA	659
III.3. L'ACTIVITAT DE LA COMISSIO DE CULTURA	675
÷ SINTESI	685
÷ CLOENDA	744
÷ ANNEXES	751
÷ FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA	827

- FONTS DOCUMENTALS	829
I. PUBLICACIONS MUNICIPALS	830
II. PUBLICACIONS D'ALTRES INSTITUCIONS CATALANES	840
III. DIARIS I REVISTES	841
IV. LLIBRES D'EPOCA	843
POLITICA	843
ADMINISTRACIO I ORGANITZACIO MUNICIPAL	847
ENSENYAMENT	848
- BIBLIOGRAFIA ACTUAL	854
V. HISTORIA POLITICA	855
VI. HISTORIA DE L'ENSENYAMENT	863
VII. REVISTES	867
± INDEX.....	868

PRESENTACIÓ DEL TREBALL

Degut a que la motivació, la metodologia i la problemàtica d'aquesta tesi són similars a les de la tesi de Rosa Toran que tracta de Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona, 1930-1936 i complementa així el meu estudi, resulta justificat que aquests fulls de presentació i l'explicació del mètode de treball emprat siguin comuns a ambdues tesis.

El nostre interès per estudiar la política educativa duta a terme per l'Ajuntament de Barcelona se'ns desvetllà quan realitzàvem la tesi de llicenciatura. El nostre treball, realitzat i presentat en equip, tractava de l'evolució dels edificis escolars públics a Barcelona i fou llegit en el Departament de Història de l'Art de la Universitat Central de Barcelona, el mes de setembre de 1973 amb el títol "Evolución del edificio escolar público en Barcelona. 1900-1936".

Mentre anaven desenvolupant-se els nostres estudis universitaris ens havien motivat especialment aquells aspectes de la producció artística que permetien aprofundir en la realitat socio-política de Catalunya. Aquest interès, junt amb la constatació de les deficiències educatives del país, i les discussions i reivindicacions que sobre diverses qüestions educatives començaven a encetar-se en els ambients populars i universitaris, ens ajudaren a centrar la problemàtica escolar de la ciutat de Barcelona, com un dels temes que més s'avenia amb les nostres inquietuds.

Formen part de l'imatge visual de la ciutat de Barcelona, un seguit d'edificis escolars de grans proporcions i rica decoració, els grups escolars, que sovint havíem sentit citar com un exemple d'escoles modèliques pels capdavaners de la renovació pedagògica catalana dels

anys 60. La recerca de respostes que ens permetessin relacionar el seu llenguatge arquitectònic amb l'ambient pedagògic i la situació política que els feu possibles es convertí en l'objectiu del nostre primer treball.

La manca d'alternatives a la difícil situació històrica que estavem vivint -els darrers anys del franquisme- i el record enyoradís amb que part de la societat catalana evocava les realitzacions dels anys republicans influïren també en la nostra elecció. Cal situar doncs el nostre treball conjunturalment dins el corrent dels joves historiadors que, preocupats per retrobar la memòria col·lectiva, han intentat de redescobrir i valorar les experiències del passat immediat.

La nostra recerca vingué doncs condicionada pel marc històrico-polític que estavem vivint i sense quasi adonar-nos ens decantarem per investigar el passat en funció d'unes opcions educatives que desitjavem pel futur i que s'inscribien en la línia d'una nova escola pública, laica, gratuïta i catalana; tendència ideològica que queda patent al llarg del treball i que naturalment el determina.

Els canvis esdevinguts al país a partir del 20-N de 1975 comportaren la represa de la vida política a les institucions catalanes, la democratització del ajuntaments i el restabliment de la Generalitat fets que ens varen permetre constatar la fi d'una etapa de la Història de Catalunya -el franquisme- que havia pesat en gran manera en la tria i el nostre interès pel tema.

Les transformacions de la societat que havien generat una nova situació política originaven també noves necessitats culturals i educatives, impossibles de satisfer amb la simple aplicació dels models republicans, com varen saber comprendre els partits polítics catalans

que encetaren la seva tasca cultural des dels ajuntaments democràtics i la restaurada Generalitat. Res més explícit per situar aquest canvi que la comparació de les atribucions que en matèria de cultura i ensenyament corresponen a les institucions estatals, de la Generalitat i municipals, en l'Estatut de 1932 i la legislació republicana, i en l'Estatut i legislació vigent.

Aquestes coordenades feren variar la significació del nostre treball, el qual, ultra posseir el valor informatiu respecte a unes realitats culturals i educatives que el franquisme havia políticament reprimit i històricament, silenciats o desvirtuats, passa a cobrar major importància en els seus aspectes crítics. La nova etapa històrica que s'obria ens permetia no sols conèixer, sinó valorar un seguit de realitzacions amb un major distanciament.

D'antuvi sabem que les realitzacions educatives de l'Ajuntament de Barcelona havien significat molt més que l'intent de resoldre el problema quantitatiu de l'edificació infantil a escala ciutadana; calia sobretot posar de manifest l'intent d'acostar l'escola barcelonina als prototipus europeus assajant un model escolar propi per a Catalunya, contra el centralisme de la llei d'Instrucció Pública, contra les insuficiències pressupostàries de l'Estat Central, contra els alt i baixos de la política ministerial i contra els privilegis seculars de l'església que no sols controlava bona part de la xarxa escolar sinó que donava suport ideològic a tot el sistema educatiu espanyol.

De la temptativa municipal de bastir una escola pública al marge de l'escola "nacional" concretada en els Grups escolars del Patronat, on s'experimentés entorn les novetats pedagògiques, on es respectés

la llengua materna i es potenciés la cultura catalana, on la neutralitat religiosa fos un principi educatiu, ens interessaven no sols els aspectes més reeixits sinó també les seves mancances i limitacions.

Aixó exigia que previament fossin coneguts treballs i investigacions sobre un seguit de temes, entre ells, la situació política dels ajuntaments, la situació escolar de la ciutat, la financiació de l'ensenyament, la legislació administrativa, la demografia i les taxes d'escolarització, la renovació pedagògica, els moviments de mestres, les reformes escolars arreu d'Europa, la postura dels partits polítics davant la reforma de l'Escola, el contingut ideològic de les ensenyances impartides, la influència de l'escola privada i religiosa, la política governamental i el ressó en el Ministeri d'Instrucció Pública, els estudis medis i universitaris, la catalanització de l'ensenyament, ...

La manca d'estudis històrics sobre aquests temes ens avocà a una investigació documental que ens va permetre ressaltar el paper determinant de la Comissió de Cultura com a organisme rector de la política cultural municipal i la relació entre la seva evolució i les transformacions polítiques a Catalunya.

Aquest punt de partença ens va permetre estructurar el treball de recerca en dues parts, separades cronològicament. La primera, relativa als anys de crisi de la monarquia "Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona des de 1916 fins 1929", realitzada per Cèlia Cañellas Julià; i la segona, que estudia la "Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona durant la República", realitzada per Rosa Toran Bellver, éssent cadascuna d'elles complementària de l'altra doncs el seu plantejament unitari, els objectius i mètode comuns en

fan impossible la valoració aïllada. En ambdós treballs hi dominen els aspectes informatius sobre l'aparell crític degut a la novetat temàtica i als plantejaments que acabem d'exposar.

L'amabilitat i ajut del professor Albert Balcells ens ha permès presentar-los com a tesi de Doctorat.

La manca de vinculació a un Departament universitari, la impossibilitat d'esmerçar hores de dedicació a un treball no remunerat, ens orientaren a la recerca d'un ajut que donés suport al nostre treball. La Fundació Jaume Bofill acollí la nostra proposta favorablement i ens concedí una borsa de treball pels cursos 1975-76, 1976-77 i 1977-78, que ens va permetre la recerca documental, sobretot en els fons de l'Institut Municipal d'Història. Paral·lelament i per encàrrec de l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balers varem realitzar alguns treballs de documentació bibliogràfica com el recull d'articles dispersos de Josep Puig i Cadafalch, i els de Nicolau Mª Rubió i Tudurí, que ens varen ajudar a completar la panoràmica històrica dels períodes estudiats.

Difícilment l'ajut econòmic d'entitats privades pot permetre la dedicació exclusiva a la investigació, fet que ens obligà a compartir el curs d'aquest treball amb la docència com a professores d'Història a Instituts de Batxillerat. L'excessiva prolongació en la realització d'aquesta tesi ve, doncs, bàsicament explicada pel desdoblament de treball a que sempre s'ha vist sotmesa.

Mentre de forma paulatina s'anaven produïnt avenços en el nostre treball, sorgí la iniciativa de creació d'un nucli d'investigadors de temes relacionats amb la Història de l'Ensenyament a Catalunya: el

Seminari d'Història de l'Ensenyament. La seva finalitat principal sempre ha sigut la de posar en relació els diferents treballs que s'estaven realitzant per tal de fonamentar unes bases mínimes metodològiques i divulgar, per fer front a una inquietud creixent, els resultats de les nostres investigacions a través d'articles, xerrades, cursets, Escoles d'Estiu, Congressos, etc.

Jordi Monés, un dels puntals del grup, és qui més anys ha dedicat a l'estudi de la història de l'educació a Catalunya, i ens ha aportat la seva experiència i la seva maduresa insubstituïbles. L'intercanvi d'opinions amb d'altres membres del grup (Pere Solà, Jaume Carbonell, Enriqueta Fontquerni, Mariona Ribalta, Esteve Croval, Josep González Agapito, Pedro Cuesta) ens ha ajudat a conèixer el context educatiu en que es mogué la Comissió de Cultura, completat per l'allau de material documental i de recerca que ha anat sorgint amb motiu de l'organització de les diverses "Jornades d'Història de L'Ensenyament als Països Catalans" (Les primeres celebrades a l'Escola del Bosc de Barcelona, l'any 1977, i successivament a Ciutat de Mallorca, Tarragona i properament -1982- a Vic), i actes com l'homenatge a Fèlix Martí Alpera (1979), i el cinquètenari dels Grups escolars (1981).

A més de la cooperació dels companys del Seminari, hem d'agrair l'orientació i ajut rebuts per part de Josep Maria Ainaud, fill del qui fou primer assessor tècnic de la Comissió de Cultura, fortament interessat pels temes educatius i culturals, que ens ha permès consultar el material del que disposava i ens ha ajudat a localitzar documents dispersos en diversos edificis municipals.

Agraïm a Joaquim Ventalló l'evocació de les seves vivències i l'estímul per a la realització del treball; a Jordi Galí la possibilitat

de consultar les obres del seu pare Alexandre Galí (aleshores inèdites) i a Maria Codina, Vda. d'Artur Martorell, la disponibilitat d'accedir als arxius i biblioteca del seu difunt espòs.

Agraïm especialment a Albert Balcells les seves orientacions i consells a l'hora d'estructurar el nostre treball com a tesi.

En la realització pràctica ens ha sigut un gran ajut la col.laboració d'Ana Mª Torrent, Jordi Muixi, Yolanda Peregrí, Anna Luna i la de tots aquells que han tingut cura dels nostres fills en les hores dedicades a aquest treball.

METODOLOGIA I FONTS UTILITZADES

La Història de l'Ensenyament és una branca de la ciència històrica molt nova, i per tant, mancada de tradició metodològica i investigadora.⁽¹⁾ Ens confirma la seva juvenesa la proximitat dels primers congressos celebrats del'especialitat, el primer a Oxford, l'any 1978, els successius a Lovaina (1979), Varsovia (1980) i el darrer realitzat a París (1981), a més de la recent constitució de l'Associació Internacional de Història de l'Educació.

Fou sobretot després de la Segona Guerra Mundial, quan arreu d'Europa i dels EE UU començaren a publicar-se obres que analitzaven les institucions educatives contemporànies i les innovacions pedagògiques, perquè aquestes ja començaven a ésser "història". Com apuntava Sucho-dolski:

"Tras la Primera Guerra Mundial, una oleada poderosa de experiencias escolares recorrió Europa y los Estados Unidos. En centenares de escuelas y centros educativos se experimentaban diversos métodos, se creaban todo tipo de organizaciones y estructuras de enseñanza, se suprimían las clases escolares y las ramas tradicionales de la enseñanza, se introducían conceptos de autogestión de la juventud. Paralelamente, a nivel de la enseñanza superior aparecían numerosos sistemas pedagógicos basados en diferentes bases filosóficas y sociales. La situación de los años de postguerra pueden definirse como un entramado extremadamente rico en experiencias y corrientes pedagógicas.

Nada similar encontramos tras la Segunda Guerra Mundial. La oleada de experiencias pedagógicas no se ha reproducido y no sería posible caracterizar la pedagogía contemporánea como entramado de "corrientes pedagógicas", puesto que corrientes como las que tenían una significación real tras la primera guerra actualmente no existen.

¿Por qué ha sucedido esto?, ¿por qué ha remitido la gran oleada de la renovación teórica y práctica?

Es evidente que han surgido nuevos problemas, pero se trata de problemas que más bien pertenecen al amplio dominio de la política educativa, los del sistema escolar, los costes de la educación, la selección social generada por el sistema escolar que al campo de la enseñanza y la educación. Es un hecho muy significativo que la gran visión de la "sociedad sin escuela" haya sido propuesta en el momento en que tampoco se pensaba en mejorar la escuela mediante las innovaciones" (2)

D'una primera fase en la que predominaren els estudis descriptius es passà a l'intent de valorar les institucions educatives en el context històric en que es produïren.

Comenta Pere Solà (3) citant a M. de Vroede (membre del Comité Executiu de l'Associació Internacional d'Història de l'Educació) com "junto a la persistencia de las viejas historias de la pedagogía e historias de la educación" en el curso de los últimos 20 años se dibuja en USA y Europa Occidental cada vez con más vigor, una corriente que se autodenomina "historia social de la educación", que se propone "re-situar el fenómeno educativo dentro de la compleja dinámica social y económica de las sociedades".

Fou la tendència materialista potenciada per la "moda" marxista dels anys 60-70, la que contribuï definitivament a definir el paper ideològic de l'escola en la societat occidental capitalista com a element reproductor de les diferències de classe i a traduir el paper jugat per les institucions educatives en el context de la lluita social. El treball més representatiu d'aquesta tendència, a part de les anotacions als

clàssics del marxisme seria el de Bourdieu-Passeron (4).

Descoberta la funció ideològica i econòmica de l'aparell educatiu en la societat burgesa, en els darrers anys s'han radicalitzat les tendències crítiques reclamant no sols un replantejament d'aquesta funció, sinó arribant fins i tot a qüestionar la seva mateixa existència; en serien una bona mostra els treballs d'Ivan Illich (5).

En aquest contexte de crisi, els objectius de l'historiador de l'educació creiem que quedaren ben definits per B. Suchodolski quan apuntava la necessitat d'interrelacionar les qüestions educatives i les seves transformacions amb els canvis socials que les generen i que elles generen alhora:

"Creo ser veraz afirmando que el historiador contemporáneo de la educación explica no sólo cómo se enseñaba y educaba antaño, o cómo querían hacerlo y cuales eran los ideales prospectivos y próximos, sino que efectúa al mismo tiempo un análisis que muestra el mecanismo de los cambios producidos en la educación, así como la eficacia social de las reformas educadoras" (6).

En el mateix sentit es pronuncia el nordamericà Bailyn :

"El fenómeno educativo tiene que estudiarse en sus relaciones íntimas con el "resto de la sociedad". Una historiografía pedagógica que omita este hecho es viciosa: no contribuye a evidenciar lo que significa la educación para la evolución de la sociedad" (7).

Al nostre país fins fa pocs anys la història de l'educació havia quedat reduïda a l'estudi de successius pedagogs renovadors, o bé a l'es-

tudi monogràfic d'institucions o etapes històriques concretes on l'erudició i les dades s'imposaven a qualsevol interpretació, seguint els plantejaments de la història tradicional que parcelava els fets polítics, econòmics, socials i culturals. En seria un exemple molt representatiu de la tendència l'estudi La enseñanza en Barcelona durante el Trienio Constitucional del professor Palomeque (8).

D'altra banda, la història cultural estudiava els moviments artístics, literaris, filosòfics i científics descuidant el paper de l'escola com a vehicle fonamental en la transmissió dels valors ideològics de la societat, sobretot en l'època contemporània.

Una notable excepció en els treballs referents a l'àmbit espanyol la va constituir l'excel·lent investigació d'Ivonne Turin (9), La educación y la escuela en España 1874-1903, dirigida per Jaime Vicens Vives, que marcà tot un camí a seguir en el sentit de relacionar els canvis educatius amb l'evolució política del país.

Aquest punt de partida que podria concretar-se en l'intent de relacionar un fet històric supraestructural (les institucions educatives o les innovacions pedagògiques) amb l'evolució de les diferent conjuntures, ha quedat tallat per falta de continuïtat. No existeixen encara avui estudis globals que analitzin la història de l'educació a Espanya amb plantejaments mínimament moderns. La majoria dels treballs recents són estudis sectorials motivats més per la reivindicació d'institucions o personatges, durament silenciats pel franquisme, que no pas estimulats per un pla conjunt d'investigació. Ens semblen significatius en aquest aspecte la proliferació de publicacions sobre la Institución Libre de Enseñanza, les reformes educatives durant la Segona República o les biografies d'ensenyants vinculats al socialisme. (10)

A Catalunya no hi han gaires modificacions d'aquesta panoràmica. La renovació metodològica empresa pels historiadors a partir de Vicens Vives, no ha tingut quasi repercussions a l'àmbit de la Història de l'Ensenyament, i en tots els estudis històrics s'hi troba a faltar l'anàlisi de les institucions educatives i de les realitzacions escolars, així com les seves influències ideològiques en els processos de canvi social. En seria una excepció la síntesi Història dels Països Catalans, dels autors Ardit, Sales, Balcells. (11)

Fou a partir dels anys 60 en que el desvetllament econòmic i cultural del país propicià l'eclosió de corrents pedagògics renovadors i començà a divulgar-se l'obra personal i institucional dels pioners de les reformes educatives abans del trencament del franquisme. Moltes d'aquestes publicacions tenen un remarcable interès més que per la seva aportació purament històrica per la visió parcial, subjectiva i interessada dels seus autors que, protagonistes d'una segona onada de renovació escolar, intentaven reflexar-ne els antecedents històrics.

Potser l'obra més significativa d'aquest fenomen és la monumental Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936 en curs de publicació (12) d'Alexandre Galí, pedagog vinculat a les institucions catalanes des del temps de la Mancomunitat, supervivent a partir de la guerra en un ambient hostil que ho intentà transformar a través del moviment de coordinació escolar de "Rosa Sensat". L'obra, que recorda en el seu plantejament la de Josep Carreras i Pujal (13) que estudià el mateix fenomen en el segle XIX, es converteix en lectura d'innegable interès malgrat hi dominin les opinions personals més pròpies quasi d'unes memòries o d'una autobiografia.

Una obra també de caire global és l'estudi realitzat per Jordi Monés, publicat encara només parcialment, el qual a diferència del anterior és fruit de la investigació històrica del seu autor i respon a plantejaments metodològics més propers als citats com a propis del corrent d'història social de l'educació.(14)

També s'han desenvolupat altres estudis d'aspectes concrets de la història de l'educació a Catalunya, com en serien exemple els treballs de Jaume Carbonell, Enriqueta Fontquerni i Marianna Ribalta, Pere Solà, Mercè Rosell, Ramon Alberdi, Josep Matas Tort..., que es citen tots ells a la bibliografia d'aquesta tesi.

La interrelació que fa dependre l'escola de variants econòmiques, polítiques, ideològiques i culturals exigiria que el seu estudi fos emprès per investigadors de diverses especialitzacions a fi de donar un caire interdisciplinar a la història de l'educació. Aquesta necessitat ha potenciat estudis sectorials de l'ensenyament en facultats universitàries on tradicionalment s'ignoraven aquests temes i s'ha posat de manifest com una conclusió de les "III Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans" (15).

Una altra de les conclusions d'aquestes jornades ho fou la constatació de les deficiències arxivístiques que dificulten l'accés i localització de les fonts històrico-pedagògiques, problema que intenten solucionar, al menys parcialment, treballs com el de Jaume Gonzalez Agapito, que ha aplegat en la seva tesi de llicenciatura les publicacions localitzables a les Biblioteques de Catalunya, relatives a la renovació pedagògica des de 1900 fins 1939 (16).

En aquest marc bibliogràfic ens trobem amb que no existeixen estudis que facin referència ni als aspectes polítics ni a l'activitat cultural de l'Ajuntament de Barcelona, amb l'excepció de l'obra de Josep Ventalló, regidor de cultura d'ERC en els anys republicans, que va escriure un text polèmic (17) rebutjant una decisió consistorial en el moment en que les escoles barcelonines municipals passaven a dependre del "Ministerio de Educación Nacional"; l'obra denuncia públicament la pèrdua de l'últim reducte de l'autonomia escolar a Barcelona.

El llibret fou contestat des de la part contrària per Rafael Manzano, periodista i funcionari municipal, que va limitar-se a contradir les afirmacions del llibre anterior (18) sense aportar noves informacions revalorant sobretot les realitzacions de l'etapa primorriberista en detriment de la gestió de l'etapa republicana, reivindicada per Ventalló.

Ambdós llibrets, cap d'ells amb pretensions d'estudi històric, no feien insistència sistemàtica en la relació de les realitzacions culturals de l'Ajuntament amb la correlació de forces polítiques dominants en el consistori, ni en la dinàmica interior de la Comissió de Cultura, cruïlla de les diverses tendències, ni remarcaven les limitacions de l'obra cultural municipal; es tractava d'obres de caràcter periodístic, panegíric i polemitzador.

Sense cap punt de contacte amb aquestes obres, el nostre treball pretén situar les realitzacions culturals del municipi en el context polític i ideològic que les faci entenedores.

Per delimitar el marc de les realitzacions culturals municipals calia resseguir la política educativa de la Restauració: les tensions entre l'església i l'estat per aconseguir el control institucional educatiu, la legislació educativa i la seva evolució, l'estructuració administrativa de la xarxa educacional, i les atribucions que la legislació fixava a les tasques municipals.

Els canvis que suposaren les crisis d'inicis de segle amb l'intent de readaptar el model d'Estat liberal burgès a la peculiar situació social espanyola, les modificacions que va introduir la suspensió constitucional en el període dictatorial (1923-30), la transició de la Monarquia a la República (1930-31), la nova ordenació constitucional de 1931, l'impuls i la inestabilitat republicana (1931-36), la situació bèl·lica (1936-39) i el nou ordre franquista exigia que es superposessin a l'estudi analític contínues consideracions diacròniques.

També calia dibuixar el marc ideològic per evidenciar com en aquest període de canvi històric es produïa alhora un canvi social que transformava el paper de l'escola acomodant-la a les noves necessitats de la burgesia i el proletariat ascendents, convertint-la en una caixa de ressonància de les noves mentalitats polítiques: el nacionalisme i el socialisme. Alhora calia conèixer les iniciatives culturals i educatives dels partits polítics més representatius de la situació catalana en les diverses conjuntures.

Per conèixer el funcionament i evolució del consistori barceloní calia situar l'estructuració del poder de les institucions locals en les diferents situacions polítiques, la representativitat dels grups en el poder i la seva correlació de forces, elements manifestats en les diverses campanyes electorals i en les successives renovacions consistorials.

Sols així podia abordar-se l'estudi de la Comissió de Cultura tant en els aspectes referits a composició, atribucions i camps d'actuació com en el seu caire evolutiu.

Com ja he dit en ocasió de presentar aquest treball, l'amplitud i diferenciació de les etapes històriques abastades ens va obligar a una divisió cronològica delimitada sobretot pels canvis que suposaven devien produir-se en l'aparell educatiu i cultural en produir-se el pas d'una forma de govern monàrquico-tradicional parlamentària, -representativa de les limitacions de la burgesia hispànica i del seu pacte amb les forces socials tradicionals, que suposava la pràctica delegació en l'església en les responsabilitats educatives- a una nova forma de govern que pretenia ser representativa de les classes socials ascendents, la burgesia i el proletariat, i que es proposava estructurar un Estat modern de Dret en que l'escola i la cultura passaven a tenir un paper de consolidadors de la democràcia.

La part corresponent als anys monàrquics ha sigut realitzada per Cèlia Cañellas i la dels anys republicans per Rosa Toran. Cades una d'elles s'estructura en vàries seccions que segueixen un esquema comú. En una d'elles s'aborden els aspectes relatius al marc polític, institucional i ideològic. No és aquesta secció un treball d'història política malgrat que alguns dels seus capítols en facin referència, ni tampoc és un treball d'història social encara que hi hagin aproximacions sociològiques, ni un treball entorn ideologies educatives, sinó un intent de confluència de tots aquests aspectes.

Una segona secció fa especial insistència en els canvis esdevinguts, sigui per modificacions legislatives, sigui pels canvis consistorials en la política municipal de Barcelona.

Una altra secció estudia la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, amb una metodologia similar a l'emprada en estudis d'història de les institucions, tant en l'aspecte organitzatiu com en l'ampli camp de les realitzacions. El treball es decanta bàsicament en aquelles qüestions relacionades directament amb l'escola primària.

Aquesta aportació inicial no té evidentment un caràcter definitiu. Es susceptible de modificacions a mesura que s'investigui de forma sistemàtica el paper de les institucions públiques i entitats privades en la dinàmica cultural i en la planificació educativa al nostre país.

A part d'emmarcar políticament l'actuació de la Comissió de Cultura, caldria, per a formular conclusions més àmplies i vàlides, un coneixement profund d'aspectes molt diversos, o bé no treballats fins ara, o bé estudiats en referència a períodes molt concrets. D'entre aquests aspectes destaquem:

- La situació escolar a la ciutat de Barcelona, comparant-la amb la resta de Catalunya i Espanya.
- La política educativa del "Ministerio de Instrucción Pública", l'evolució pressupostària i l'extensió i funcionament de les escoles nacionals.
- La situació i real influència de l'escola privada, des de les escoles parroquials fins als grans centres religiosos, acadèmies,..., etc, tenint en compte que en ella s'escolaritzà la majoria de la població.
- La influència dels nous corrents de reformes educatives adoptats pels països europeus i en concret per Bèlgica i Suïssa -que els pedagogs catalans d'avantguarda citen sovint com a models sobretot d'ençà de la Primera Guerra Mundial-.

-L'anàlisi de l'actuació de la resta dels municipis de Catalunya, a fi de no caure en el perill del centralisme i dirigisme barceloní.

-L'estudi de la política cultural de l'Ajuntament barceloní, abans de la creació de la Comissió de Cultura, per tal de respondre a la qüestió de si la creació d'aquesta aportà novetats respecte al període anterior en que els serveis culturals i d'ensenyament estaven delegats a diverses comissions.

-Les biografies dels principals components de la Comissió de Cultura i de la seva Assessoria Tècnica.

-L'estudi més complet dels diversos aspectes que tractà la Comissió de Cultura en la seva actuació a part de l'escola primària.

-L'estudi del funcionament orgànic i pedagògic dels grups escolars (material, mètodes, organització de l'alumnat i dels a pares, organització dels mestres i directors...)

-Les associacions del Magisteri.

-El lligam entre la inquietud intel·lectual concretada en el Noucentisme i el tipus d'ensenyament impartit i de cultura divulgada a través de l'acció municipal.

Entretant no apareguin estudis sectorials sobre aquests i d'altres aspectes creiem que el nostre treball constitueix una aproximació vàlida al coneixement de la política cultural del municipi de Barcelona, malgrat l'evidència d'unes limitacions condicionades sobretot pel fet d'ésser un tema inèdit i per la novetat de l'àmbit metodològic en el qual s'inscriu.

METODOLOGIA

NOTES :

1. Aquest apartat també és comú a les dues tesis doctorals que configuren el conjunt del treball dons en planteja els objectius i metodologia unitaris.
2. B. Suchodolski. Ponència presentada a l'apertura del II Congrés de l'Associació Internacional d'Història de l'Educació a Varsovia, 1980, "Cuadernos de Pedagogía", nº 71, pag. 37.
3. Pere Solà. Nuevas corrientes en la historia de la educación. "Cuadernos de Pedagogía", nº 65, Mayo 1980, pag. 66.
4. Traduit a Espanya amb el títol de Los estudiantes y la reproducción Editorial Laia, Barcelona 1977.
5. Ivan Illich, La sociedad desescolarizada, Barral 1974, Barcelona.
6. B. Suchodolski, o.c., pag. 38.
7. Conferència de M. de Vroede, pronunciada a Girona amb motiu de la clausura de les "III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans". Citat per Pere Solà. "Cuadernos de Pedagogía", nº 65, pag. 67.
8. Publicat per la Universitat Central de Barcelona.
9. Editorial Aguilar, 1967.

10. Són significatius en aquest sentit els treballs de Cacho Viu i López Morillas, ja clàssics, el llibre de M. Pérez Galán sobre la Segona República que inicia la sèrie de publicacions parcials o globals d'aquest període, i els treballs publicats sobre Giner de los Ríos, Fernando de los Ríos, Azña, etc.
11. EDAHSA, 1979.
12. Aquesta obra ha estat publicada sota el patrocini i finançament de la Fundació Alexandre Galí. Va començar a publicar-se l'any 1978 i fins el moment han vist la llum 5 volums.
13. J. Carrera i Pujal. La enseñanza en Barcelona en el siglo XIX.
14. L'obra completa pot consultar-se a la Fundació Jaume Bofill.
15. Pere Solà. "Cuadernos de Pedagogía", nº 65, maig 1980.
16. Bibliografia de la renovació pedagògica, 1900-1939. Universitat de Barcelona 1978.
17. Les escoles populars ahir i avui. Edit. Nova Terra, Barcelona 1968.
18. La verdad sobre las escuelas de Barcelona. Edit. Marte, Barcelona 1968.

FONTS UTILITZADES

FONTS UTILITZADES

L'estudi del període de 1916 a 1929 queda dividit en quatre seccions, que tenen un abast i un tractament desigual degut sobretot a la diferenciació de les fonts utilitzades.

La primera secció fa referència a l'estructuració del sistema educatiu a l'Espanya contemporània, a les possibilitats d'acció cultural permeses als ajuntaments i als objectius culturals i educatius dels partits polítics més significatius a Catalunya. Està realitzada prenent com a font informativa la bibliografia existent sigui a base de referències concretes en obres de Història General, o sigui a base d'estudis d'Història de l'Ensenyament.

Ja he comentat la importància del llibre d'Ivonne Turin La educación y la escuela en España. 1874-1902, el qual, malgrat no cobreixi el període estudiat, m'ha interessat en el sentit d'investigar l'evolució de la vida d'una comunitat històrica a través de les transformacions del sistema educatiu. El mètode utilitzat és molt rigorós en utilitzar amb molta freqüència les intervencions directes dels polítics, recollides a través dels diaris de sessions del Congrés o del Senat, per confirmar les hipòtesis inicials. D'altra banda l'estudi de les institucions concretes citades està realitzat a través de les seves pròpies publicacions.

Potser les úniques crítiques que s'hi podrien fer serien la manca de contrastació entre la teoria escolar -dels polítics, reformadors de l'escola- i la pràctica i la situació concreta sobretot a les grans ciutats, amb iniciatives municipals poc estudiades fins ara com el

cas de Barcelona. També és de remarcar el buit relatiu a les peculiaritats de la situació a Catalunya que sols són tractades en l'apartat referent a les escoles anarquistes, ignorant altres aspectes renovadors com la catalanització.

En conjunt cal recordar que estracta d'un dels estudis pioners sobre història social de l'educació a Espanya, que ofereix en tot moment un model de treball d'investigació amb materials històrics i que té aportacions encara avui incontestables sigui per la seva validesa o per la manca d'estudis posteriors que les hagin matisat o ampliat.

En l'apartat referent a metodologia ja he remarcat també la tasca pionera de Jordi Monés. De les seves moltes publicacions sobre temàtica educativa m'ha sigut de gran utilitat El pensament escolar i la renovació pedagògica, 1833-1938, fragment publicat de la seva Història de les idees i les institucions pedagògiques a Catalunya, estudi potenciat per la fundació Jaume Bofill, que intenta cobrir un buit en la historiografia catalana malgrat les limitacions lògiques que comporta el seu ampli abast geogràfic i cronològic i la manca de treballs previs de base.

Es potser aquesta carència la que ha obligat a Monés a treballar sobretot textos teòrics i legals, oblidant com la mateixa Ivonne Turín, la incidència real de les propostes de transformació en l'escola quotidiana, sobre tot en el llibre citat, que es resenteix també de ser l'adaptació d'un capítol del treball general, adaptat per a la publicació.

La manca d'estudis previs és la responsable del tractament general que es dona a qüestions fonamentals, en contrast a la descripció escurpulosa d'institucions concretes.

El llibre conté una interessant cronologia, molt útil per estudiants de pedagogia que sovint ignoren determinades qüestions històriques i un indispensable índex onomàstic i temàtic.

Potser cal lamentar la no inclusió en la publicació de la bibliografia consultada, que pot conèixer's però, a través del treball original.

Les etapes estudiades ho són amb una certa desigualtat, comprovant-se una certa tendència a idealitzar l'etapa republicana i l'obra del CENU, seguint el corrent que ja hem comentat com característic dels historiadors de l'educació a Espanya i a Catalunya.

L'Obra enceta temes que caldria fossin més àmpliament estudiats com aquells que fan referència al moviment obrer i a la qüestió cultural en el segle XIX, i realitza de manera ben definitiva l'anàlisi de les institucions escolars i de la renovació pedagògica lligades als interessos de la burgesia nacionalista, àmbit potser més familiar a l'autor i pel que comptava amb altres treballs de base que hi donen coherència informativa.

Un altre historiador que ha tractat temes educatius referits a aquest període és Pere Solà, autor d'una tesi doctoral sobre la ja mítica figura de Francesc Ferrer i Guàrdia, i que s'ha dedicat sobretot a investigar l'àmbit educatiu vinculat a l'anarquisme polític i al racionalisme pedagògic, éssent el primer historiador català que s'ha preocupat de l'educació desenvolupada pel poble al marge de les institucions (ateneus, sindicats). De dos dels seus treballs ja publicats F. Ferrer i Guàrdia i l'escola moderna, i Las escuelas racionalistas en Cataluña. 1909-1939, se'n desprèn una imatge del paper jugat

pel pedagog d'Alella en l'escola catalana de la primera meitat de segle, sigui com a definidor teòric d'una pedagogia adequada als medis sindicalistes llibertaris, sigui com a contrapunt als plantejaments renovadors de l'escola presentats per la burgesia catalanista.

El llibret sobre les escoles racionalistes és de caràcter totalment descriptiu, excepte en els apartats on es delimita la figura de Francesc Ferrer, més àmpliament dibuixada en l'estudi específic ja citat. Encara que ambdós treballs escapin de l'àmbit de la cultura desenvolupada per l'Ajuntament, m'han sigut de gran utilitat per donar un marc d'ambientació de l'època, i per conèixer les aspiracions renovadores dels nuclis més apolítics dels moviments obrers, anhels que mai foren acomplerts, amb l'excepció del parèntesi de la guerra civil. L'obra de Ferrer ha contribuït a configurar un subconscient col·lectiu entre els ensenyants inquiets, que fa que encara avui dia es parli amb interès, veneració o incomprensió total de la pedagogia ferreriana, com exposa Pere Solà en el segon llibre esmentat Francesc Ferrer i L'Escola moderna.

Aquesta obra és un model de treball històric realitzat amb una metodologia força original, doncs alhora que aprofundeix en la recerca de documentació històrica -fonts orals i bibliografia, no sols clàssica sino la més actual, no sols en àmbits catalans, sinó fins i tot internacionals- rebutja la suposada originalitat dels estudis suposadament materialistes, i s'inclina per una anàlisi subjectiva dels fets que li permetin comprendre "els fenòmens inconscients de les societats, els rampells de les seves multituds, els mites que aquestes branden i agiten..." com va ser Francesc Ferrer per la societat catalana. El llibre té un apèndix documental que centra la figura de Ferrer comparant-la amb el seu antecessor en l'obra de l'escola laica, Gabarró,

i que conté un seguit de documents heterogenis que confirmen la tesi de Pere Solà de considerar Ferrer un punt de referència per a dretes i esquerres, component insoslaiable del mosaic ideològic espanyol, fins i tot en els nostres dies.

Un altre estudi d'història de l'educació que fa referència a aquest període la constitueix la tesi de doctorat de Ramon Alberdi La Formación Profesional en Barcelona. Política, pensamiento, instituciones, 1875-1923. A la primera part, en línies generals sintetitza l'evolució social i escolar de Barcelona, fent especial menció de la política cultural de la Diputació, la Mancomunitat i l'Ajuntament de Barcelona. En la segona part realitza una exhaustiva anàlisi de les institucions provincials i municipals de formació obrera. La darrera part de l'estudi està dedicada a les institucions privades de cultura obrera, des de les aportacions dels ateneus obrers fins a les aportacions de les congregacions religioses i concretament les Escoles Salesianes.

No se m'escapa l'oportunitat d'aparició d'aquesta obra, en coincidència amb el Centenari de la Congregació Salesiana a Espanya, orde religiosa a la qual pertany l'autor, commemoració que mereix un extens epíleg i un seguit d'il·lustracions de les institucions regentades pels salesians.

L'estudi està fonamentat en un treball de base documental molt àmplia en els arxius municipals, perllongat i exhaustiu, com he pogut comprovar en les ocasions que he acudit a consultar algun que altre llegendari en l'Arxiu Administratiu Municipal.

Una obra de caràcter ben diferent és la de Robert Saladrigas L'escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya, Converses amb Pere Vergés, en la qual, a partir d'unes experiències personals, l'autor re-

cull l'ambient pedagògic-institucional de Catalunya des dels inicis del segle XX. L'eix fonamental de l'obra gira entorn l'obra i ideari del que fou director de l'escola del Mar i puntal bàsic de la renovació pedagògica, a casa nostra, Pere Vergés.

Desmarcant-nos dels estudis propis de la història de l'educació i passant a l'àmbit dels estudis d'història política, he constatat la disimilitud de bibliografia existent entorn a les dues corrents polítiques predominants a Catalunya en les primeres dècades del segle. Si be respecte al moviment regionalista existeixen estudis que ja poden considerar-se com a clàssics -a tall d'exemple citem a Jesús Pabón (Cambó), Isidre Molas (Lliga), Francesc Borja de Riquer (La Solidaritat)- també hi han aproximacions valuoses com les realitzades per Enric Jordi i Josep Mª Ainaud sobre Prat de la Riba i Puig i Cadafalch, i textos polèmics com el de Jordi Solé Tura Catalanisme i revolució burgesa; en l'àmbit del republicanisme, sigui el nacionalista o el lerrouxista, són notables les mancances bibliogràfiques.

Tanmateix cal constatar la manca d'un estudi profund i exhaustiu de la Mancomunitat: la seva gestació, la seva evolució i les seves realitzacions, dèficit molt parcialment cobert pel número extraordinari que va dedicar al tema la revista "L'Avenç".

Retornant a la idea del mínim tractament bibliogràfic rebut pel moviment republicanista, a part de les aproximacions de Josep Mª Fòblot El moviment autonomista de l'any 1918-19, Història d'Esquerra Republicana de Catalunya, La catalanitat de Marcel·lí Domingo i d'altres, queda el tema bastant en descobert, doncs les històries del Partit Radical i les memòries de Lerroux tenen un enfoc absolutament espanyolista que minimitza l'àmbit de la política municipal barcelonina.

Per suplir aquesta maneança hem recorregut a les referències que sobre el moviment republicà a Catalunya es troben en el treball de Joaquim Romero Maura La rosa de fuego i en el de J. Connelly Ullmann, La Semana Trágica.

El treball de Romero Maura té el mèrit indiscutible de resaltar la importància del lerrouxisme a la política barcelonina d'inicis de segle, fonamentant-se en una àmplia documentació (arxius de polítics, premsa, documents diplomàtics, etc) però contrasta una mica amb la pobresa de les conclusions obtingudes que semblen més provinents d'un "parti pris" abans d'iniciar l'estudi, que no pas deduïdes del treball investigador. Crec que és aquesta subjectivitat de l'autor la responsable d'ignorar aspectes que ben segur constaven en els fonts per ell utilitzades, com les relacions entre republicanisme federal i nacionalisme, el paper dins el republicanisme de personatges que més tard jugaran un paper important en els processos de lluita nacionalista, alhora que es constata una gran incomprensió pel fet polític i el pes del fenomen cultural dimanants de la creació i actuació de la Lliga Regionalista.

El llibre de Joan Connelly Ullmann sobre la Setmana Tràgica, a part del desenvolupament dels fets revolucionaris, estudia les causes i conseqüències que els feren possibles, centrant-se en la problemàtica anticlerical, fenomen de mentalitat col·lectiva que, a l'igual que els treballs citats de Pere Solà, ens permet delimitar un marc de les aspiracions populars vers una nova societat i una nova escola, que no va tenir cap ressò en la política cultural municipal almanys fins els anys de la Segona República.

El treball de la historiadora americana, a més de la seva rigurositat metodològica i l'ús exhaustiu de fonts (bibliografia, documentació, fonts orals,...) és particualrment significatiu per apuntar en

el sentit de donar responsabilitat històrica a un fet educatiu; Connelly afirma que foren les tensions entorn un model oposat d'ensenyament les que desencadenaren les violències de la Setmana Tràgica.

En un marc estrictament català, és indispensable la lectura de l'obra de Santiago Albertí El republicanisme català i la restauració monàrquica, 1875-1923, on es desenvolupa l'evolució del moviment republicà català, des de la seva gestació, el procés reorganitzatiu a partir de la desfeta produïda a rrel del monopoli dretà restauracionista, la influència entre els corrents regeneracionistes i el republicanisme, els seus èxits i fracassos en les lluites electorals fins a la crisi i davallada republicana a partir de 1920, que culminà amb la reordenació del panorama polític català a partir dels anys 20.

Ultra l'obra d'Albertí, el coneixement del origen i evolució del republicanisme a Catalunya en el segle XX pot fer-se amb l'ajut d'alguns llibres de memòries com les de Claudi Ametlla, Carles Pi i Suñer, o les de Francesc Cambó, que dissortadament per nosaltres no han sigut publicades fins el moment en que el nostre treball ja estava enllestit.

En els aspectes de lluita per la reivindicació autonòmica m'ha sigut imprescindible la consulta del recull documental de J.A. González Casanova, i de la seva introducció històrica.

En l'àmbit de la política municipal les mancances són totals, amb l'excepció de l'estudi de Josep Matas Tort sobre el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908, i el recentment publicat d'Albert Bastardas, que cobreix uns anys de vida municipal a començaments de segle.

Sí bé les obres de política urbanística, política econòmica o sociològica fan en la majoria dels cassos referències respecte al fet municipal com entitat territorial o econòmica, no ha sigut de gran utili-

tat en aquest cas la consulta d'obres d'aquestes característiques, donat que la modernitat d'aquestes disciplines comporten una existència precària d'estudis referits a un passat menys immediat.

Voldria deixar també constància de la manca de bibliografia relativa al moviment cultural noucentista que sols recentment ha sigut començat a estudiar i encara sols des d'òptiques concretes, com la literatura -Jordi Castellanos, Albert Manent- o la producció plàstica -Enric Jardí, Francesc Fontbona-. Crec evident la necessitat d'un estudi que analitzés l'efervescència de les formes artístiques, literàries, vinculades a uns corrents de pensament que sustentaven el procés de canvi social i d'afirmació política viscut a Catalunya fins els anys 30. A partir d'aquesta època es produí en el món formal una escissió contradictòria; mentre que es mantenien els canons noucentistes en determinades arts (lírica, escultura) alhora es produïa un trencament estètic, fins i tot violent, en altres (pintura, narrativa, arquitectura, teatre). Analitzar a fons l'evolució i el lligam entre aquest procés cultural i els continguts educatius pretesos pels renovadors de l'escola a Catalunya seria una tasca interessant no sols per entendre la mentalitat complexa de l'època, sino també per fer més entenedora la realitat actual.

En la primera secció esmentada del meu treball, la bibliografia empreda crec que és exhaustiva, malgrat que sols hagi comentat la més significativa, contràriament, les fonts primàries són limitades quantitativament i qualitativa.

Els aspectes legislatius i la normativa oficial s'han estudiat a través de les publicacions del "Ministerio de Instrucción Pública".

La premsa sols s'ha seguit en aquells períodes en que s'estaven debatent a Madrid o a l'Ajuntament qüestions de singular importància com la creació de la Comissió de Cultura, l'aprovació del Patronat Escolar,, havent consultat amb especial interès dos diaris "La Veu de Catalunya" i "El Progreso".

No he fet servir ni amb profusió ni de forma sistemàtica, a causa de la seva amplitud, els butlletins de les associacions que jugaven un paper important en la vida cultural barcelonina, com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana que avui han començat a despertar l'atenció dels historiadors i són objecte d'estudis monogràfics que una vegada realitzats seran de valuós interès.

Fins als anys 30 manquen revistes especialitzades de les associacions del magisteri més preocupades per la dignificació de l'escola pública. Les úniques publicacions existents són portantveu de les corrents centralistes, ultraconservadores pedagògicament, amb l'excepció de "Quaderns d'Estudi" e ditada per la Mancomunitat.

Les possibles relacions de l'escola amb la cultura noucentista s'han intuït a través de la lectura de revistes de caire intel·lectual com "La Revista", "D'ací d'allà", o de caire pedagògic com el "Butlletí de L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana", o les publicacions oficials de la Mancomunitat L'obra a fer i L'obra realitzada.

La segona secció del treball relativa als canvis que en l'Ajuntament suscitarren les diferents eleccions municipals esdevingudes en el període és absolutament inèdita i està basada sobretot en fonts documentals, com "Gaceta Municipal de Barcelona" i la premsa. D'entre els diaris de l'època he triat aquells que eren portantveus dels partits amb més incidència al consistori.

"La Veu de Catalunya" ofereix no sols la visió periodística dels aconteixements des de l'òptica de la Lliga Regionalista sinó que sobretot és un element fonamental d'informació per la seva concepció ja moderna d'un diari estructurat en seccions que facilita notablement la seva lectura i buidatge.

El diari "El Progreso" afí al lerrouxisme, ofereix menys riquesa informativa i la seva línia és potser més subjectiva i demagògica però en contrapartida reuneix en les seves pàgines, col·laboracions de plomes representatives del republicanisme d'àmbit espanyol (Alvaro de Albornoz, Miguel de Unamuno ,...) sobretot en les diades electorals.

Crec que la lectura d'aquests diaris hauria sigut suficient per configurar la panoràmica electoral de la ciutat, però l'he intentat complementar amb la més esporàdica consulta dels diaris portantveus dels partits de l'esquerra nacionalista: "El Poble Català", "La Lucha" i "La Publicidad" (encara aleshores en castellà). Tots ells ajuden a delimitar línies crítiques a l'actuació dels partits majoritaris i ens ofereixen material d'innegable interès pel treball degut a la importància que els republicans concedien a les qüestions culturals i educatives.

No he consultat la premsa dels grups al marge de la dinàmica consistorial: anarquistes, socialistes i comunistes. L'amabilitat de Pere Solà m'ha permès però localitzar alguns articles a "Solidaridad Obrera" que critiquen la gestió cultural municipal.

Constituiria al meu entendre una interessant aproximació al fènomen anticlerical de la Barcelona de les primeres dècades de segle, la lectura comentada del diari "El Diluvio". Després d'haver-ne llegit al-

guns exemplars he considerat però, que la seva línia periodística no m'oferia en absolut informació sobre la política municipiapl.

Una visió contrastant per la seva sàtira, des de l'òptica afí al catalanisme republicà, és la que ofereix "L'Esquella de la Torratxa", que m'ha sigut de gran utilitat per copsar amb una crítica irònica les incidències de la vida municipal, plasmades alhora en abundant material gràfic.

La tercera secció de l'estudi comprèn el nucli fonamental: l'estudi de la Comissió de Cultura, totalment inèdit i per tant treballat amb fonts documentals.

Una primera idea consistia en fer el buidatge sistemàtic de les actes de les sessions municipals i de les actes de les reunions de la Comissió. Després de varies gestions, vaig constatar el desgavell que la documentació municipal va sofrir com a conseqüència de la guerra civil i de la deixadesa del franquisme. L'Arxiu Administratiu Municipal (al carrer del Bisbe Caçador) està en cara en procés d'ordenació -ignore si accelerada des dels canvis municipals- i el resultat de les hores de recerca allà esmerçades va ser ben pobre. Sols s'hi va localitzar material dispers i variat referent al Patronat Escolar durant la República i la guerra civil. Una petita part de les actes de la Comissió de Cultura va localitzar-se a través del Sr. Joan Ainaud, al Palau de la Virreina, on varen poder ser consultades amb tota facilitat.

Posteriorment i arran de la celebració del cinquentenari de la inauguració dels grups escolars (maig 1981), l'Ajuntament ha ajudat a localitzar documentació i material escolar que estava dispers en magatzems de les escoles i museus municipals i que ha estat catalogat per Mariona Ribalta.

Si després d'aquesta narració ha quedat constància de les dificultats per poder llegir les actes de la Comissió, caldrà reiterar el mateix fenomen en tot allò que fa referència a les actes de les sessions municipals.

L'Institut Municipal d'Història (ca l'Ardiaca) no disposava de la col·lecció completa de les actes de les sessions municipals. Quan iniciarem el treball calia consultar fins l'any 1923 en aquest arxiu i la resta d'anys en el propi arxiu municipal prèvia el pagament d'una certificació per cada llegall consultat.

La comparació entre les actes manuscrites (per exemple les corresponents a la sessió municipal de creació de la Comissió de Cultura) i el resum que d'elles oferia la Gasetta Municipal em decidí a utilitzar aquesta publicació com a document base, per refer la vida consistorial, els didàmens proposats per la Comissió i les esmenes presentades.

Quan en una sessió eren tractats temes de singular importància, he confrontat la informació oficial amb la de la premsa dels partits participants en els debats, que m'han proporcionat comentaris d'una vivor insubstituïble.

Altres documents per conèixer les realitzacions de la Comissió de Cultura són les seves pròpies publicacions, llibres i fullets editats acuradament i amb profusió d'il·lustracions que ens acosten al moment històric a vegades fins i tot amb precisió anecdòtica. El caire propagandístic d'aquestes publicacions obliguen però a analitzar les seves informacions amb una visió crítica.

Del material editat per l'Ajuntament relatiu a l'obra de la Comissió de Cultura ha escollit aquests elements que considerava fonamentals

per completar la informació, que s'incorporen al text com annexes documentals.

La quarta secció, que tracta de les modificacions que va suposar la Dictadura en la política cultural, i educativa arreu de l'Estat, a Catalunya i sobretot en l'àmbit municipal, ha estat treballada sobretot amb recursos bibliogràfics i la informació oficial de l'Ajuntament.

Tot i la supervivència d'alguns dels protagonistes d'aquesta etapa de la història recent, polítics, pedagogs, mestres i alumnes de les institucions municipals les dificultats específiques i diferent tractament que requeria un apropament a la informació oral i algunes experiències viscudes en les quals els records personals dels esmentats protagonistes esborraven o desdibuixaven la informació objectiva, m'han inclinat a negligir les fonts orals, centrant-me sobretot en les escrites, malgrat assumeixi la necessitat i la importància d'un treball de diferents característiques que el present i no rebutji la possibilitat d'iniciar-lo més endavant.

ESQUEMA INTRODUCTORI

Aquest estudi sobre la política cultural de l'Ajuntament de Barcelona entre 1916 i 1929, queda dividit en quatre seccions.

En la primera secció s'aborden els aspectes circumstancials que fan entenedora l'estructura de l'ensenyament i el marc d'actuació cultural dels municipis d'Espanya en el segle XX, la política educativa menada per la monarquia a inicis de segle i les reformes del règim d'administració local. També s'hi reflexen les aspiracions dels partits polítics que pretenien trencar amb el sistema establert: el republicanisme i el regionalisme incidint amb especial insistència en el seu ideari i models escolars.

La segona secció comprèn l'estudi de les eleccions municipals d'aquest període a Barcelona, en considerar que l'evolució del consistori resultant dels comicis és un altre dels condicionants fonamentals de la política cultural i de la composició i actuació de la Comissió de Cultura.

S'hi inclouen les eleccions municipals dels anys 1915, 1917, 1920 i 1922, intentant analitzar-ne la seva significació conjuntural, les diverses forces polítiques amb irradïencia a la ciutat, sobretot en l'àmbit del municipi, les campanyes electorals reflexades a la premsa dels diversos partits, els resultats electorals i la seva valoració, i la composició del consistori com a producte final del procés electoral.

La tercera secció de caire més monogràfic se centra en la Comissió de Cultura, estudiant-ne tota la seva trajectòria des de la seva creació i organització fins les seves realitzacions.

La trajectòria de la política municipal i de l'actuació cultural varen quedar substancialment modificades per la dictadura primoriverista, transformacions que es comenten en la quarta secció, que conclou el treball.

Aquestes seccions queden dividides en capítols i apartats que comentem breument a fi de facilitar-ne la lectura.

PRIMERA SECCIC: CONDICIONANTS DE LA POLÍTICA CULTURAL DEL MUNICIPI.

El primer capítol La política educativa de la Monarquia a Espanya a inicis del segle XX, ha estat considerat com un pas previ per situar la política cultural municipal en el marc de les actuacions d'altres organismes públics coetanis, tramet sobre el qual havien d'actuar les forces polítiques consistorials.

En l'apartat 1, seguint les petjades d'I. Turin, observem com les lluites liberals del segle XIX pel reconeixement de les llibertats individuals i el lligam entre conservadorisme polític i integrisme catòlic a partir dels anys de la Restauració varen conduir a la constitució d'un sistema educatiu basat en la llibertat d'ensenyament com a afirmació teòrica que possibilità sobretot l'expansió de l'escola privada confessional en detriment de l'escola pública.

La Llei Moyano, de fortes influències franceses, que comentem en l'apartat 2, condicionà una estructura molt centralitzada però alhora amb descàrrega de la responsabilitat estatal en els organismes locals.

La crisi del sistema a partir de 1868 estimulà l'esperit de canvi que es plasmà en la creació del "Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes" i en les reformes educatives dels seus primers titulars García Alix i Romanones, aspectes que estudiem en l'apartat 3.

La qüestió clerical va deturar l'empenta renovadora i les concessions dels conservadors als estaments eclesiàstics varen provocar l'esclat de la polèmica anticlerical que plantejem en l'apartat 4, en la que la figura de Francesc Ferrer i Guardia fou un dels eixos de contro-

vèrsia per la seva mitificació extraescolar. Comentem les seves actituds polítiques i educatives així com la seva significació en el context de la Setmana Tràgica en l'apartat 5.

El segon capítol, La lluita contra el caciquisme: les reformes del règim d'administració local, pretén constatar els intents de frenar la crisi del sistema canovista estímulant una certa agilització de la vida política local, introduint des de les esferes governamentals les reformes administratives necessàries per acabar amb el caciquisme i llurs efectes.

Abans d'analitzar aquest conjunt de modificacions, calia conèixer el funcionament dels consistoris, la seva composició i atribucions, regulades per la Llei Municipal de 1877, que breument estudiem en l'apartat 1.

El funcionament administratiu dels ajuntaments a base de comissions amb la capacitat gestora limitada a l'aprovació consistorial va mantenir-se malgrat les reformes plantejades l'any 1907 per Antonio Maura, única concreció dels esforços efectuats pel partit conservador per fer front a la crisi finisecular que es comenta en l'apartat 2.

La disimilitud entre la Catalunya industrialitzada, burgesa i amb aspiracions nacionalistes i la resta de l'Estat espanyol va traduir-se en una continuada postura per part del municipi de Barcelona en pro de la reforma de la Llei Municipal, procés que es comenta en l'apartat 3.

La reivindicació de la ciutat per aconseguir la capacitat d'elecció del propi alcalde, junt amb una petita història dels successius batlles de la ciutat fins a la Dictadura, s'estudia en l'apartat 4.

Els capítols III, IV i V intenten aproximar-nos a l'ideari cultural i educatiu dels partits polítics majoritaris a Catalunya, mentalitat que configurà l'actuació cultural municipal.

En el capítol III, Del regeneracionisme a l'autonomisme: El moviment regionalista, es concreta l'aparició del regionalisme com una resposta peculiar de Catalunya a la crisi finisecular, aguditzada a partir de 1898, així com la seva trajectòria i alternatives de tipus polític i cultural.

Els primers anys de tanteig i assaig abans de l'aparició de la Lliga són estudiats sumàriament en l'apartat 1.1., mentre que l'estructuració de la Lliga Regionalista com a primer partit català eficaç en la lluita política espanyola i la seva definició ideològica, econòmica política i social són estudiats en l'apartat 1.2.

La seva actuació en els anys pràctics, centrada en la lluita per l'assoliment de la Mancomunitat s'exposen en l'apartat 1.3., on el Programa del Tívoli, concreció del moviment unitari de la Solidaritat, els discursos oficials pronunciats per Prat de la Riba en arribar a la presidència de la Diputació de Barcelona, les bases de la Mancomunitat de 1911, i el seu estatut definitiu de 1915, són elements documentals que permeten veure els objectius perseguits pel regionalisme en quant a les reivindicacions autonòmiques, de les que en comentem els aspectes educatius i culturals.

La dualitat d'interpretació en quant a la solució dels problemes catalans i especialment els educatius, entre polítics centralistes i regionalistes es posà de nou de manifest en els projectes elaborats en l'Assemblea de Parlamentaris de 1917, que comentem en l'apartat 1.4.

A partir de 1918 una nova embranzida nacionalista es manifestà en l'elaboració d'un Estatut d'Autonomia per a Catalunya. Les propostes educatives que el projecte incloïa, les campanyes autonòmiques, el seu ressò en el consistori brצלoní, i les respostes del Parlament a les inquietuds catalanes queden reflexades en l'apartat 1.5.

En l'apartat 2. abordem els plantejaments teòrics que impulsaren els polítics a reivindicar l'autonomia docent tant al nivell primari, com en els nivells superiors.

El cos teòric nacionalista elaborat per Prat de la Riba en els seus escrits, sobretot a "La Nacionalitat Catalana", l'exigència del lliure ús de la llengua catalana en els àmbits oficials, administratius, docents i culturals; els atacs que aquest procés de normalització lingüística rebé per part dels sectors més espanyolistes; les argumentacions patriòtiques dels organitzadors de les Diades de la Llengua Catalana, les argumentacions pedagògiques a favor de l'ensenyament en l'idioma matern des de la figura pionera de Pios i Calcat a les Ponències del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906, ens serveixen de base documental per comprovar com l'exigència d'una escola catalana abeïa a una autèntica necessitat.

Encara que escapa a l'abast del nostre treball, centrat en la política cultural al municipi, hem cregut adient completar aquesta panoràmica amb un breu comentari sobre els estudis superiors, que permet veure com l'alternativa al sistema docent dual (estatal i local) frenava l'avenç intel·lectual de Catalunya, i com l'autonomia universitària era també sentida com a veritable necessitat.

El regiolisme concretà les propostes teòriques de Prat de la Riba des de l'actuació dels seus prohoms en els alts càrrecs de la Mancomu-

nitat, fet que fou primordial per a la consolidació del fenòmen noucentista. D'altra banda Puig i Cadafalch insistí en la necessitat de modernitzar l'aparell educatiu com un element bàsic per al desenvolupament econòmic.

Aquestes motivacions de la tasca cultural empresa des de la Mancomunitat, les seves realitzacions més directament relacionades amb l'escola primària i les seves limitacions són abordades en l'apartat 2.3.

L'apartat 2.4. recull les postures dels mestres catalans davant la política menada pels regionalistes des de la Mancomunitat, així com un comentari sobre el recel existent entre la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, de provada catalanitat, i els responsables educatius de l'organisme mancomunitari, prevenció que intentè ser neutralitzada per l'acció d'entitats de línia apolítica com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

En el capítol quart Del republicanisme al lerrouxisme :El Partit Republicà Radical pot veure's com la tradició republicana a Catalunya d'arrels federals, havia entrat en crisi al modificar-se la seva estructura econòmica i social amb l'empenta del procés industrialitzador i l'arribada de les primeres onades immigratòries.

S'estudia amb especial intensitat la configuració del lerrouxisme com una tendència política especialment característica de la Barcelona d'aquests anys estudiats i les seves definicions polítiques, ideològiques i culturals.

En l'apartat 1.1. d'aquest capítol es descriuen els orígens, implantació i evolució del Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux a Barcelona. En l'apartat 1.2. es fa una aproximació a l'ideari cultural

lerrouxista, tant el plantejat de forma teòrica a través de mítings i discussos, com el que es desprèn de les crítiques efectuades a l'actuació de la Lliga a la Mancomunitat; aspectes que es comenten en l'apartat 2.1.

La concreció dels seus objectius culturals pot observar-se a través de la tasca duta a terme pel lerrouxisme des de l'Ajuntament de Barcelona, única corporació local que va dominar políticament des de començaments de segle fins a la Creació de la Comissió de Cultura, labor que es comenta en l'apartat 2.2.

L'èxit electoral de la Solidaritat Catalana, havia demostrat la real força d'un programa nacionalista a Catalunya. Quan el moviment unitari s'esquerdà, el lerrouxisme ja s'havia desvinculat de les reivindicacions catalanes i calia que noves forces polítiques omplissin el buit existent entre el conservadorisme regionalista i el radicalisme espanyolista. Aquest moviment nacionalista d'esquerreres no arribà a quallar a Catalunya amb força abans de 1931 i anà evolucionant ideològicament a través de diversos partits, coalicions i formacions, procés que estudiem en el capítol V.

Una de les primeres formacions que s'organitzaren fou el Centre Nacionalista Republicà, que més tard s'englobà en la Unió Federal Nacionalista Republicana, dels quals estudiem en l'apartat 1.1. els seus orígens, ideologia, base social i evolució seguida fins a la seva descomposició.

El Bloc Republicà Autonomista fou el grup que recollí l'alternativa plantejada per la Unió Federal Nacionalista Republicana i en l'apartat 1.2. n'estudiem el seu origen, les seves escasses novetats tàctiques enfront la Unió, i la seva posterior integració en el Partit Republicà Català, que també acabà escindint-se per les tensions provocades en el seu si pel ressò de l'internacionalisme leninista.

Si bé en els postulats teòrics no hi ha diferències notables entre tots aquests grups a l'hora de marcar una línia d'acció cultural, es troben notables diferències entre ells sobretot degut a les diferents conjuntures en que es definiren i és per aquesta raó que preferim comentar-los per separat.

En l'apartat 2.1. intentem dissenyar l'ideari dels homes de la Unió Federal Nacionalista Republicana, sobretot a través de les seves declaracions públiques o dels seus escrits. Tot i compartint punts de mira similars als radicals en quant la consideració de la necessitat d'un canvi de règim per assolir una eficaç transformació de l'ensenyament, els republicans nacionalistes participaren en la postura de la Lliga respecte a la defensa d'una escola catalana, gestionada des de Catalunya i posada al servei de la conscienciació nacionalista.

Aquesta dualitat ideològica fou una de les raons de l'esfondrament del Pressupost Extraordinari de Cultura, del qual n'estudiem la seva proposició, les seves bases, els aspectes econòmics i pedagògics, l'ideari, les campanyes que va suscitar i la seva definitiva suspensió.

Malgrat el Pressupost sigui anterior a la creació de la Unió, fou potenciat per l'actuació de Pere Corominas aleshores membre del Centre Nacionalista Republicà.

La línia teòrica en qüestions culturals i educatives de la Unió Federal Nacionalista Republicana no fou pas trencada en constituir-se el Bloc Republicà Autonomista, però a l'hora de concretar-la en la pràctica quedà diferenciada sobretot per la creixent impossibilitat de cooperació amb la Lliga que anava decantant-se clarament cap a una política de dretes, i absolutament impossibilitada de dur a la pràctica pel seu escàs ressò electoral.

Del Bloc Republicà Autonomista comentem les opinions dels seus dirigents aparegudes a la premsa republicana ("La Publicidad", "El Foble Català") en l'apartat 2.2., tendències que en l'aspecte educatiu es concretaran anys més tard en l'actuació ministerial de Marcel·lí Domingo.

Els canvis produïts a Europa a la postguerra, la crisi permanent en que viu l'Estat espanyol des de 1917 i els sotracscels moviments socials produeixen en la vida pública catalana, fan que apareguin noves opcions polítiques en el si del moviment catalanista. La seva actuació com a formacions electorals es veurà dificultada per la tendència incrementada de l'abstencionisme i posteriorment per la Dictadura; la seva pràctica política no es reprendrà fins la caiguda de la monarquia.

En l'apartat 3.1. comentem l'aparició d'Acció Catalana, la renovació teòrica del catalanisme que emprèn un dels seus fundadors Antoni Rovira i Virgili, i el paper que hom atribueix a l'escola i a la cultura com a eines de conscienciació nacionalista.

Altre grup que trencà amb el regionalisme i definí un nacionalisme més radical és Estat Català, del qual n'estudiem en l'apartat 3.2. els orígens, evolució i propostes culturals, centrades en el projecte de Constitució d'una República Catalana, feta a l'Havana, l'any 1928.

L'auge del marxisme a Europa i la incomprensió per part dels socialistes espanyols del fet nacional català afavorí la formació de la Unió Socialista de Catalunya, de la qual en l'apartat 3.3. n'estudiem les propostes culturals i educatives d'un dels seus representants més destacats, Rafael Campalans.

El capítol VI Les bases legislatives dels sistemes escolars arreu d'Europa constitueix una panoràmica breu dels models escolars existents als diversos països europeus que varen servir d'exemple als polítics i pedagogs catalans, com es constata en els llibres existents en la Biblioteca de Catalunya procedents dels fons de l'antic "Consell d'Investigació Pedagògica" de la Diputació de Barcelona, que han servit de font informativa.

SEGONA SECCIÓ: LES ELECCIONS MUNICIPALS A LA CIUTAT DE BARCELONA.

El primer capítol, Les eleccions de 1915, tracta de les eleccions municipals de Barcelona de l'any 1915, després d'unes consideracions de tipus general sobre la significació dels comicis barcelonins i una síntesi de l'evolució política seguida pel consistori des d'inicis de segle.

Aquestes eleccions varen tenir una especial significació doncs marcaren el canvi de signe de l'electorat que va virar del lerrouxisme al regionalisme, condicionant canvis en el predomini consistorial dels que en sorgirà la creació de la Comissió de Cultura.

La conjuntura que va propiciar aquests canvis fortament influïda per la guerra mundial és estudiada en l'apartat .1.

La campanya electoral es resumeix en l'apartat 2., comentant-se per separat la propaganda i candidatura presentades pels regionalistes i pels republicans.

Els resultats electorals i la composició del consistori resultant es resumeix en l'apartat 3.

El mateix esquema s'aplica als demés períodes electorals tractats en els capítols II, III i IV. Els comicis de 1917 venen marcats sobretot pel moviment general de revolta protagonitzat per la burgesia industrial perifèrica i el moviment obrer que intentaven aconseguir reformes estructurals de l'Estat; els de 1920, condicionats per la notòria crisi social provocada per la incapacitat de la monarquia d'assimi-

lar les reivindicacions nacionalistes i proletàries estimulades per l'ambient europeu de la fi de la guerra i la revolució soviètica, i els de 1922 presidits per l'escepticisme, la desesperança i la crisi generalitzada dels partits polítics, situació que concluirà amb la Dictadura.

TERCERA SECCIO: LA COMISSIO DE CULTURA.

El primer capítol d'aquesta secció, titolat Estructuració i evolució, aborda l'estudi de la creació, estructuració i evolució de la Comissió de Cultura.

En la breu introducció de l'apartat 1 es situa la seva creació com una necessitat de la burgesia catalana i del seu partit més representatiu, la Lliga Regionalista, de comptar amb un organisme que permetés a l'Ajuntament de crear unes institucions culturals pròpies, enfront de l'estretor amb que la llei delimitava l'àmbit de l'acció municipal, límits que quedaren reflexats en les seves atribucions.

En l'apartat 2, relatiu a la creació de la Comissió de Cultura, es transcriu parcialment la sessió municipal en la que fou constituïda, a fi de poder copsar la responsabilitat dels diversos partits en l'afer, además d'una breu ressenya biogràfica del primers integrants de la Comissió: Lluís Duran i Ventosa, Jaume Bofill, Santiago Andreu i Barbé, Hermenegildo Giner de los Ríos, Manuel Vega i March, Josep Ma Lasarte i Enric Vila i Marieges.

La Comissió de Cultura hauria menat una existència totalment vinculada a l'evolució consistorial, que potser hauria posat en perill la continuïtat de la seva trajectòria, si hom no hagués plantejat ja ben aviat la creació d'una Assessoria Tècnica que, integrada per professionals, planifiqués una labor de conjunt amb una perspectiva que anava més enllà dels simples biennis consistorials.

La creació de l'Assessoria Tècnica va acabar amb un període que podria qualificar-se d'interinitat en el que la línia d'acció empresa no diferia massa de les iniciades abans de la creació de la comissió, com es comenta en l'apartat 3.

La creació de l'Assessoria Tècnica, les bases del seu funcionament i els esboços biogràfics dels seus principals integrants: Manuel Ainaud, Josep Goday, Francesc Folguera, Pere Bohigas, Bonaventura Gassol i Enric Mias es desenvolupen en l'apartat 4.

Mentre que l'Assessoria Tècnica va mantenir-se en quant a estructura, funcions i components, sense massa variacions fins a la Dictadura, la Comissió va anar variant la seva composició segons la renovació periòdica per meitats que suposaven en cada bienni les eleccions municipals. Aquesta evolució s'estudia en l'apartat 5.

El segon capítol titolat Les línies d'actuació de la Comissió de Cultura aporta informació sobre l'orientació ideològica que conformà l'activitat de la Comissió. Ha calgut resseguir en l'apartat 2. la influència dels dos partits majoritaris en el si de la Comissió, i no tant pel substratum ideològic que hi aconseguiren imprimir, sinó sobretot per la utilització partidista que anaven fent de les seves realitzacions.

L'organisme que marcà de forma definitiva i coherent la tasca de la Comissió de Cultura fou l'Assessoria Tècnica i en l'apartat 3. esbri- nem l'abast real de la influència del seu cap, Manuel Ainaud, el qual des de la seva independència política, aconseguí tirar endavant els objectius de constitució d'una nova escola per a la ciutat.

En el darrer apartat d'aquest capítol i en consonància amb l'ideari escolar de l'Ainaud, pot veure's el definitiu decantament de l'activitat de la Comissió de Cultura vers l'escola primària.

El tercer capítol d'aquesta secció descriu les realitzacions de la Comissió de Cultura en el període 1916-1923.

L'apartat 1. recull el resum cronològic dels dictàmens més significatius presentats per la Comissió no sols en l'àmbit de l'escola primària que més tard es comenten més àmpliament sinó també aquells dictàmens relacionats amb tots els seus camps d'activitat, per tal de poder copsar l'evolució de la seva tasca en paral·lel amb els canvis consistorials.

La novetat més ressaltant d'aquests anys la constitueix la preocupació per l'escola primària pública que es comenta en l'apartat 2.

El repàs a la situació escolar de la ciutat, reflexat en l'apartat 2.1., ens permet constatar amb dades quantitatives els dèficits escolars i l'agreujament de la situació amb el creixement demogràfic urbà. Aquesta problemàtica quantitativa té una correspondència en els aspectes qualitatius que queden descrits en documents de l'època, sobretot en les memòries que acompanyaven les propostes renovadores com el Pressupost Extraordinari de 1908.

Aquests dèficits varen intentar ser temperats a través de les peticions de subvenció al ministeri, que no foren mai atorgades, i també suscitaren campanyes ciutadanes que intentaven contribuir a pal·liar la situació per mitjà de la sensibilització col·lectiva. Cal destacar els actes convocats per la Societat Barcelonesa d'Amics de la Instrucció, l'Ateneu Enciclopèdic Popular o la pròpia Comissió de Cultura, que queden comentats en l'apartat 2.2., on també es comenta la resposta personal de Manuel Ainaud a la crida de la Comissió de Cultura, fet que ens permet anticipar el que esdevindrà la futura línia d'actuació.

La labor municipal començà a configurar-se a partir de l'elaboració

del Pla General de Distribució d'Edificis Escolars que va poder-se endegar en la mesura que els llegats i donacions fets al municipi (2.3.) varen canalitzar i promoure les consignacions econòmiques necessàries.

L'obra escolar de la Comissió prescindí d'iniciatives particulars anteriors com el Pla Vega i March o la moció presentada pel regidor Vila Marieges, i arrencà del Pla General de 1917, comentat en l'apartat 2.4., on també s'inclou un comentari sobre els primers grups escolars construïts, el Baixeras i La Farigola, i les crítiques i elogis que varen suscitar.

La dignificació de l'escola i la seva vinculació a la ciutat va suposar, ademés de la construcció d'edificis d'acord amb el Pla General, altres iniciatives com la creació de les Biblioteques Escolars circulants, l'ampliació dels continguts educatius amb matèries complementàries i la potenciació de l'ús de la llengua catalana, aspectes que es comenten en l'apartat 2.5.

L'experimentació de nous mètodes pedagògics va quedar limitada, al menys fins a la creació del Patronat Escolar, a les escoles Montessori, que es descriuen en l'apartat 3.

En l'apartat 4. es recull la informació sobre les Escoles Especials de dependència municipal.

Responent també a les finalitats per a les quals fou creada, la Comissió de Cultura va tenir també al seu càrrec a les Escoles Especials municipals, on va introduir els canvis organitzatius i docents necessaris a fi de transformar la seva funció anacrònica i paternalista en uns objectius experimentals.

Els canvis esdevinguts a les Escoles de Deficients, Sord-Muts i Cecs s'estudien en l'apartat 4.2., les característiques de l'ensenyament femení a càrrec del muncipi en l'apartat 4.3. i els intents d'adequar l'ensenyament professional municipal a les noves necessitats econòmiques de Catalunya en l'apartat 4.5., assatjos que foren complertats amb la tasca de l'Institut d'Orientació Professional que es comenta en l'apartat 4.6.

L'apartat 5 ens introdueix en un camp bastant desconegut: la influència del moviment higienista en la legislació i en la pràctica escolar. Aspectes com l'explicació històrica a la florida i expansió dels principis higienistes, el seu activisme i la seva influència en l'àmbit de l'estat espanyol, són tractats en aquest apartat.

En l'apartat 6. s'estudien els canvis que varen suposar en les institucions paraescolars les reformes introduïdes per l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura, que modificaren el seu caire assistencial, multiplicaren el seu abast i potenciaren la tasca d'experimentació pedagògica.

Destaca l'obra de colònies (6.1.); la de semicolònies i escoles a l'aire lliure (6.2.) que va aconseguir les notables realitzacions de l'Escola del Bosc de Montjuïc i l'Escola del Mar; el servei de banys de mar (6.3.) i es constata la preocupació de la Comissió per resoldre els problemes dels infants de la ciutat amb l'obra de cantines (6.4.) o els jardins d'infants (6.5.).

L'apartat 7. referit a les entitats que foren subvencionades per la Comissió de Cultura, reflexa les dues tendències culturals que predominaven en el seu si: el regionalisme desitjós de canalitzar fons

municipals verç les institucions d'àmbit català de caire intel.lectual, i el lerrouxisme molt més preocupat per canalitzar l'ajut vers als centres de barriada i centres obrers, clientela electoral del partit.

Tota aquesta labor de planificació, creació i reorganització de les institucions educatives hauria quedat molt limitada sense la possibilitat d'intervenció municipal en la seva gestió, objectiu que fou molt parcialment cobert a partir de la concessió del Patronat Escolar.

Els intents municipals per aconseguir la gestió de les institucions educatives, el procés que va conduir a l'otorgament del Patronat, la seva organització i les crítiques que va suscitar el seu funcionament queden exposats en el Capítol IV: La Comissió de Cultura i la gestió de l'ensenyament a la ciutat de Bracelona: El Patronat Escolar.

QUARTA SECCIÓ: REPERCUSSIONS DEL COP D'ESTAT DE PRIMO DE RIVERA.

La quarta i darrera secció abarca el període distatorial i tracta les repercussions del cop d'Estat de Primo de Rivera sobre la política i la cultura catalanes en general, i municipals en particular.

El capítol I, Catalunya durant la Dictadura, recull el ressó del cop d'Estat en les formacions polítiques catalanes i la seva posició davant les mesures de repressió contra el catalanisme que es comenten en l'apartat 3.

Per la seva relació amb la política cultural municipal es recull una aproximació als conceptes culturals i educatius de Primo de Rivera (apartat 4.), que marcaren la trajectòria de la Comissió de Cultura.

En el capítol II, L'Ajuntament de Barcelona durant la Dictadura, després de realitzar una anàlisi de la tàctica política del dictador en l'àmbit municipal, en l'apartat 1., es repassen les modificacions consistorials i la seva evolució (apartat 2.), com a resultat de la nova orientació política municipal.

El capítol III, La Comissió de Cultura, es centra en els aspectes reorganitzatius de la Comissió i l'Assessoria Tècnica, resultants de la repressió primoriverista i les activitats de la Comissió de Cultura fins a l'any 1929.

Amb aquesta secció clou aquest treball, però no l'estudi de la Comissió de Cultura la qual, reorganitzada a partir de 1930, reemprengué nova singladura amb llast antic i anuncià la seva màxima potencialitat que havia d'esdevenir en els anys republicans.

PRIMERA SECCIÓ:

CONDICIONAMENTS DE LA POLÍTICA CULTURAL
DEL MUNICIPI.

CAPÍTOL I :

LA POLÍTICA EDUCATIVA DE LA MONARQUIA
A ESPANYA A INICIS DEL SEGLE XX.

I.1.- LIBERALISME, LLIBERTAT D'ENSENYAMENT I ESCOLA PÚBLICA A ESPANYA.

El segle XX comença amb un seguit de canvis en el panorama educatiu espanyol que fan pensar en un tomb en la política menada fins aleshores per la monarquia: La creació del Ministeri d'Instrucció Pública, l'assumpció per part de l'Estat dels pagaments dels mestres, l'augment de la preocupació governamental per les qüestions referents a l'ensenyament tècnic i secundari, la relativa liberalització dels estudiants universitaris,... Aparentment existeix una autèntica voluntat de transformació de la realitat educativa del país, però de fet sols estem presenciant les escenes finals de les lluites que presidiren la segona meitat del segle XIX, sobre tot a partir de 1868, encaminades a configurar el sistema educatiu a l'Espanya Moderna. (1)

Durant el segle XIX a Europa les revolucions liberals burgeses portaren a terme uns canvis educacionals que significaren el definitiu abandó del monopoli ideològic que l'església havia exercit a través de l'ensenyança.

La Revolució Francesa fixà els grans principis educatius de les modernes democràcies europees i anteposà els drets de l'Estat enfront de l'Església. La gratuïtat, l'obligatorietat, la igualtat dels infants, la concepció de l'educació com un servei públic independent, l'escola com factor d'unificació nacional, foren els fonaments ideològics de l'escola burgesa que la revolució definí, però que fou encara incapaç d'assolir a la pràctica.

Les responsabilitats educatives foren assumides pels estats a mesura que les creixents necessitats tecnològiques del procés industrialitzador exigien una major capacitació intel·lectual. La generalització de l'ensenyament primari anà seguida d'una major intensificació dels nivells educatius de tipus tècnic i professional.

No sols foren imperatius de tipus econòmic els que condicionaren dit procés. La transformació dels súbdits en ciutadans a mesura que la burgesia anava prenent el poder, exigia també un mínim de formació elemental que permetés la integració del poble en el joc polític.

La democràcia moderna va intrínsecament lligada en el seu desenvolupament a la generalització de l'educació: analfabetisme i abstencionisme polític són correlatius en el procés històric. Les masses sols tenen capacitat per expressar l'opinió i pronunciar el seu vot quan compten amb els mínims instruments de l'aprenentatge, la lectura i l'escriptura.

El procés espanyol no seguí exactament els models evolutius europeus en la consolidació del règim parlamentari burgès. L'Església sempre fou respectada i afavorida per l'Estat; ambdues institucions s'oferiren un recolzament mutu durant segles, fenòmen que facilità l'aparició del sentiment espanyolista de la Pàtria com baluart de la Cristiandat.

La intrínseca concepció d'Espanya com a país quasi obligatoriament catòlic no fou esquerdada, ni amb el moviment burgès ni amb la primera industrialització. L'Estat restà al marge de les transformacions econòmiques, protagonitzades per les sectorials burgesies perifèriques i el procés de modernització econòmica, per la seva dependència del capital exterior en alguns sectors i de la tecnologia europea en d'altres, no estimulà el creixement de la demanda dels elements bàsics de l'aprenentatge.

Espanya va viure les sotragades de la revolució burgesa essent essencialment un país de predomini rural, on quasi varen enllàçar les dependències servils del feudalisme (abolides legalment per la

constitució gaditana) amb la nova servitud del caciquisme (3).

Com assenyala amb sagacitat Joaquín Costa (4) les oligarquies necessitaven al caciquisme per mantenir-se en el poder i l'educació del poble es convertia en premisa de qualsevol canvi.

Sense entrar ara en la discussió de si a l'Espanya decomonònica es produí el trencament que anomenem revolució burgesa, és evident l'existència d'un pacte entre la nova burgesia i les classes supervivents de l'antic règim. Així també el fracàs del règim parlamentari modern a l'Espanya contemporània va íntimament lligat a la consolidació d'una veritable oligarquia (5).

L'aliança entre les classes tradicionals (aristocràcia terratinent i clergat) i la burgesia comercial, industrial i financera no fou però segellada sense establir previament uns acords bàsics.

Cánovas del Castillo fou l'artífex del pacte a través del sistema de la Restauració. El retorn de la monarquia assegurà la tranquil·litat a les classes conservadores i el consens entre les forces polítiques no decidides a les transformacions revolucionàries s'establí mitjançant uns principis que semblaven recollir en la Constitució les aspiracions burgeses liberals, quan en realitat les traïen.

L'exemple de l'acceptació del principi de la llibertat d'ensenyament és realment significatiu. Com assenyala I. Turín (6), Cánovas va insistir en admetre aquest principi a l'article 12 de la Constitució, però a l'hora de comptar amb el suport de l'església en les seves tasques polítiques no dubtar en donar la cartera de Foment, d'on depenia aleshores la instrucció pública, als més conspicus representants de l'integrisme.

Si la revolució del 68 significà la proclamació de les llibertats de càtedra i d'ensenyament, i la república accentuà les tendències descentralitzadores, la Restauració canovista trencà amb l'obra legislativa anterior, sobretot amb els governs conservadors.

La circular Orovio (7) n'és l'exponent més concret. Destinada als rectors de les universitats afirmava com a principis bàsics el respecte a la religió, la defensa de la institució monàrquica, la llibertat d'ensenyament, entesa, però, com un principi teòric que excloïa tot tipus de doctrines deslligades del catolicisme "verdad social de nuestra patria" segons la mateixa circular.

I. Turin (8) assenyala que el reconeixement de la llibertat d'ensenyament per part de les dretes no fou més que un canvi tàctic. L'eix frontal de la lluita entre església i burgesia liberal no era la salvaguarda del dogma catòlic, sinó sobretot la conservació d'un "status" de privilegi per a l'escola confessional, enfront d'un perill d'assimilació per l'Estat. Amb el reconeixement de la llibertat d'ensenyament es deixava el camí lliure a la iniciativa privada i s'afavoria el desenvolupament de les escoles confessionals.

L'aprovació del principi de la llibertat d'ensenyament no va significar la renúncia de l'església als seus ancestrals privilegis enfront de l'Estat. L'afirmació de la catolicitat de l'estat, en l'article 11 de la Constitució sempre fou entesa per la jerarquia i pels polítics conservadors com una obligatorietat de l'educació catòlica per a tots els espanyols.

D'altra banda, els governs liberals s'esforçaren en fer reconèixer a la pràctica, la llibertat d'ensenyament com ho demostra la circular Albareda (3-3-1889) que derogava explícitament el decret

Orovio, mostra palpable de la prostitució dels principis liberals burgesos pel règim canovista.

Un nou període s'obria amb la cooperació iniciada entre els ministres de Foment liberals i els pedagogs de la Institució Lliure d'Ensenyament (9), esperança que es truncà en retornar al ministeri el Marquès de Pidal, en un nou vaivé de la política dels torns de partits.

Essent la política educativa un dels punts de fricció entre els partits dinàstics és lògic deduir que pocs aspectes fonamentals del sistema d'ensenyament fossin modificats en el període de consolidació del sistema canovista. L'obra reformadora dels liberals quedava esborrada per l'activitat integrista dels conservadors.

La resultant d'aquestes coordenades religioses i polítiques fou un panorama cultural ben minvat. L'analfabetisme disminuï sol·s en un 10% en el període 1874-1900 (10) i l'escola pública malgrat ésser reconeguda per la llei com un servei estatal seguí essent un principi teòric no realitzable en la pràctica per les limitacions de l'hissenda.

A nivell primari l'escola pública fou substituïda per les escoles parroquials, sobretot a les àrees rurals, mentre que a nivell secundari els ordres religiosos s'expandiren controlant i quasi monopolitzant l'educació de les classes benestants. Segons Romanones l'escola confessional abastava un 80% de la secundària (11).

La desavantatge de l'ensenyament estatal enfront del privat no sol·s es manifestava en els nivells inferiors; l'escola de formació del magisteri va restar en mans dels jesuïtes fins ben entrat el segle (12) i mentre la universitat estatal anava afermant la seva

independència enfront l'església, els jesuïtes anaven bastint nuclis com el de Deusto, on impartien ensenyances científiques i humanístiques (enginyeria i dret).

Malgrat la forta activitat legislativa dels ministeris en els darrers anys de segle, existia un escepticisme generalitzat sobre la capacitat de l'estat per emprendre reformes educatives.

Potser l'únic pas endavant el constituí el procés de conscienciació de la necessitat d'una reforma assumit pel poble i que s'accelerará a partir del desastre del 98.

I.2.- LA LLEI MOYANO I LES SEVES INFLUENCIES FRANCESSES

El canvi constitucional del 1876 no significà el trencament sinó la continuïtat amb la línia legislativa empresa pels liberals moderats al llarg de la primera meitat del segle XIX, que anà configurant els aparells d'estat propis d'un país modern. Com apunta J. Mones (13) entre 1838 i 1857 s'establiren les bases legals del sistema educatiu modern, fonamentat ideològicament en la línia dels il·lustrats i dels constitucionalistes gaditans i amb fortes influències franceses.

El concepte burgès fixat per la Revolució francesa, de l'educació com a servei públic, gratuït i generalitzat a mans de l'Estat, no fou assumit més que parcialment per la legislació del país veí (14).

Una llei de Brumaire any IV ja establí la gratuïtat limitada als indigents i una dèbil influència estatal que descarregava les seves responsabilitats en les col·lectivitats locals.

El Consulat remeté definitivament a les comunes (organismes municipals) l'obligació de vetllar per les escoles primàries. L'Estat no estava en condicions tan sols de vigilar la responsabilitat municipal, doncs sols el representaven els batlles a escala local. Una ordenança de 1816 insistí amb l'obligació comunal de crear i vetllar pel funcionament de l'escola primària a cada localitat, però aquesta afirmació legal seguia éssent sols un principi teòric.

La llei Guizot (1833) va fer d'aquesta obligació imposada als municipis una realitat efectiva. Si aquests no disposaven de recursos propis, l'administració provincial (departamental a França) o l'Estat els hi suministraria, i fins i tot podien organitzar el

cobrament d'un subsidi especial. La vigilància qüotidiana de les escoles quedava però, en mans dels notables locals: el batlle i el capellà foren nomenats des de 1816 vigilants especials i des de 1833 membres de dret del comitè escolar local.

Guizot creà des de 1835 un cos d'inspectors especialitzats en primària, que aviat xocaren amb el poder de les autoritats locals.

La llei Falloux (1850) reforçà la inspecció i assegurà la qualificació dels mestres. Des de 1852 els rectors d'ensenyament primari de cada departament anomenaren els mestres sense intervenció de les autoritats locals, però aquestes seguien intervenint directament en el cobrament dels sous dels ensenyants. Des de 1867 els municipis podien cobrar un impost especial a canvi de fer-se càrrec de la gratuïtat total de l'escola pública. Des de 1889, els municipis a França sols intervingueren en la financiació dels locals i del material escolar, esdevenint els ensenyants funcionaris pagats per l'Estat.

A Espanya, la llei Moyano de 1857 fou l'esforç cohesionador de la legislació educativa promulgada pels liberals en períodes anteriors. La seva dilatada vigència ens subministra pistes indicadores de la solidesa de l'estructura del sistema bastit amb l'aliença de l'església i l'oligarquia a l'Espanya contemporània, amb l'excepció dels anys republicans i revolucionaris (1931-1939). Com afirma J. Connelly Ullman (15), no es replantejà la funció de l'escola en relació a la societat i a l'economia fins 1969, any del "Libro Blanco de la Educación en España", preludi de la Llei General de Educación opusdeista.

La llei Moyano responsabilitzava l'Estat de les funcions educatives, però deixava lliure camí a l'activitat de l'escola privada, afavorint així el desenvolupament de l'ensenyament confessional.

Obligava a l'escolarització durant els anys infantils -dels 6 als 9- i considerava que l'Estat devia assumir el cost de l'educació dels infants de reconeguda pobresa -certificada degudament per les autoritats locals: batlle i capellà-.

Coherentment amb la Constitució aleshores vigent (1845), la llei establia la confessionalitat de l'ensenyament, principi que fou el més susceptible de canvi en els sotracos revolucionaris de 1868-1876.

Els continguts quedaven limitats als rudiments de l'aprenentatge: lectura, escriptura i aritmètica.

Seguint el model legislatiu francès abans exposat, la Llei Moyano establí la responsabilitat dels municipis en el nivell elemental educatiu, la dels organismes provincials en el nivell secundari, reservant-se l'Estat la formació dels mestres i el control i inspecció generals:

"Esta obligación recae:

En los pueblos, por lo que respecta a la primera enseñanza para los niños de ambos sexos.

En las provincias, en lo relativo a la segunda enseñanza y a las Escuelas normales de Maestros y Maestras.

En el Estado, respecto a las Universidades y a las Escuelas profesionales superiores. Al sostén de las Escuelas superiores de las provincias contribuirán éstas, en justa proporción, con los respectivos Ayuntamientos y con el Estado."

La llei es complementà amb el reglament de 1859 que establia les "Juntas locales y provinciales de 1ª enseñanza", modificat posteriorment (D.5-8-1874, Llei 2-6-1868, RD. 19-3-1875). Les juntes locals foren sempre un element de control del magisteri més que un ajut al desenvolupament de l'ensenyament públic, i en ésser compo-

sades per les autoritats locals (alcalde amb dos vocals per ell nomenats, i el rector del poble) afavoriren l'extensió del mecanisme de control caciquil. La incidència dels vaivens polítics a l'administració escolar fou un pas fonamental per a la politització dels afers educatius.

El sistema canovista mantingué aquesta dependència de l'escola primària pública dels mecanismes de poder locals fet que afavorí la interrelació entre política caciquil i ensenyament.

I.3.- LA CRISI DEL SISTEMA DE LA RESTAURACIÓ I LES REFORMES EDUCATIVES: GARCIA ALIX I ROMANONES

En accedir Alfons XIII al poder l'any 1902, el sistema que Cánovas havia bastit per restaurar i consolidar la monarquia borbònica a Espanya començà a esquerdar-se.

El primer i sorollós fracàs l'havia constituït la pèrdua de Cuba i Filipines. En els afers exteriors Cánovas s'havia decantat per l'aïllament, posició que xocava amb les ambicions expansionistes del gran capital industrial i financer, freturós en aquells anys de l'aventura imperialista. Com comenta R. Carr, "pels crítics del sistema va quedar demostrat de manera indiscutible que els seus afanys per lograr l'estabilitat interior havien privat a Espanya dels medis per defensar la condició de gran potència (17).

El problema colonial fou tractat més com una qüestió de submissió a un ordre establert que no pas com una qüestió de política internacional. El resultat, la pèrdua definitiva de les darreres possessions a Ultramar, fou interpretat de manera diferent pels polítics i pel poble.

"La destrucció pública de l'imatge d'Espanya com a gran potència va convertir la derrota en un desastre moral. La derrota va acabar amb la confiança ja minada per la depressió econòmica i per la confusió política i va ser atribuïda al sistema polític que havia presidit el desastre". (18)

Els polítics seguiren tanmateix donant corda al mecanisme de desvirtuament del règim constitucional i els conservadors intentaven que fossin els liberals qui afrontessin des del poder la crisi.

La mort de Cánovas deixava sense prefectura els conservadors en uns difícils moments. L'heterogeneïtat del bloc oligàrquic començava a manifestar-se, així com les seves febleses. Les burgesies perifèriques començaven a incitar a la participació en la vida pública a les classes populars i treballadores amb l'intent de ductilitzar la positura dels governants.

Com a resposta els partits dinàstics radicalitzaren les postures conservadores, accelerant el procés de destrucció del sistema que no va saber integrar ni els nous sentiments polítics -el regionalisme, el militarisme, l'anticlericalisme- ni la força creixent del moviment obrer.

El primer intent d'adaptar-se a les noves condicions fou el del govern conservador de Silvela (5 març 1899) que procurà assimilar a la seva política l'exèrcit descontent (amb la participació de Polavieja) i la pujant burgesia catalana (amb la participació de Duran i Bas).

Silvela trencà amb alguns "costums" canovistes... feu renunciar al treball remunerat als ministres en exercici, establí un sistema d'oposició pel funcionariat per acabar amb el ridícul problema dels cesants, respectà les nominacions diplomàtiques del govern anterior... El seu plantejament més transcendent el constituí l'esforç de reforma de l'administració local, que més endavant comentarem.

El mes d'octubre s'enfonsava aquest govern, incapaç d'afrontar la crisi provocada pel matrimoni de la princesa d'Astúries amb un descendent de carlins. Un govern conservador presidit pel general Azcárraga va durar dos mesos en estat de guerra i Sagasta formà nou govern el 5 de març de 1901.

Mentre la classe política lluitava per afermar les posicions respectives, el poble reaccionà positivament enfront la crisi de fi de segle tot i intentant participar en la vida pública que fins aleshores li havia estat escatimada.

La reflexió sobre el desastre estimulà la presa de consciència del infradesenvolupament econòmic del país. S'entenia el fracàs davant els EEUU com una victòria de la tècnica enfront l'incultura. Per Joaquín Costa, l'escola engendrà prosperitat ("despensa y escuela" són les vies per acostar-nos a Europa). Les campanyes de l'aragonès aguditzaren la creença popular que l'educació era una via de regeneració del país.

El regeneracionisme va tenir vida efímera. Ben aviat els nous corrents d'opinió al marge del sistema quallaren en instruments de participació política malgrat els clixés establerts de l'abstencionisme popular i la falsificació electoral.

Nous periòdics estimularen l'opinió pública: El Liberal (1879), La Veu de Catalunya (1899), El Progreso en l'edició barcelonina des de 1906,... El regionalisme forjà un partit modern, la Lliga (1901), i el republicanisme trencà amb els motlles decimonònics amb la figura de Lerroux.

Els partits dinàstics s'adonaren de la importància d'una opinió pública conscient, fonamentable únicament a través de l'educació. La generalització del sufragi (1887-sufragi universal) exigia l'elevació del nivell cultural de les masses en tant els governs volessin evitar que el poble es deixés arrossegar pels excessos demagògics.

El poble -i sobretot els obrers- havien començat a contemplar l'educació com un dret i alhora una eina de redempció social. Calia doncs, incorporar aquest sentiment reivindicatiu a l'hora de regenerar el sistema.

No és gens casual que les millores encaminades a la generalització de l'ensenyament primari i a l'organització de l'ensenyament tècnic sorgissin quasi paral·lelament al moviment polític popular que començà a exercitar conscientment el seu dret a la participació política. Com tampoc ho és que, en iniciar-se el segle XX, conservadors i liberals atenuessin llurs antagonismes per recolzar una línia comú d'acció, encaminada a aconseguir, potser per primera vegada, els rudiments d'un sistema escolar públic. Els perills pel sistema ja no provenien del liberalisme burgès decimonònic, sinó que regionalisme i obrerisme eren sobretot a Catalunya, les forces més preocupants, forces que recolzant-se amb el principi de la llibertat d'ensenyament, es creien amb dret a forjar un model propi d'escola.

Des del moment en que les congregacions religioses ja s'havien convertit en nuclis de formació de les classes benestants i l'escola rural parroquial anava quedant abandonada per l'èxode a la ciutat, s'obrí un buit en la formació espiritual del poble que sols podia omplir l'acció generalitzada de l'Estat. I també des del moment en que el poble estava fermament convençut de que la tècnica i la superioritat científica dels americans havien estat els veritables responsables de la derrota cubana i que sols l'enlairament de les condicions materials i espirituals del país podia regenerar-lo, els governs es sentiren pressionats a actuar, fent-se ressò de les campanyes.

Però la cohesió entre liberals i conservadors cara a respondre a les reivindicacions populars amb millores educatives quedarà d'immediat estroncada per la qüestió clerical.

Un dels més greus errors del govern Silvela-Polavieja fou el nomenament de Pidal com a Ministre de Foment, fet que estimulà la

campanya anticlerical, que més endavant comentarem. L'abril de 1900, Fidal deixà el govern en sortir-ne Polavieja, i Silvela aprofità l'avinentesa per nomenar García Alix, ministre d'Instrucció Pública, una nova secció governamental. L'antic Ministeri de Foment, responsabilitzat de l'instrucció pública des de la Llei Moyano de 1857, quedava reestructurat en les seccions d'agricultura, indústria, comerç i obres públiques, i es deslliurava de les obligacions educatives que corrien des d'aleshores en mans del nou Ministeri.

García Alix ocupà el Ministeri des de la seva creació, l'any 1900, i va mantenir-se com ministre en el govern conservador d'Azcarra fins l'arribada del gabinet liberal, amb Romanones com a nou responsable en qüestions educatives.

La tasca de García Alix, malgrat el seu curt temps de permanència en el Ministeri, fou la d'intentar reformar el sistema, millorant les escoles públiques de forma que poguessin competir amb les confessionals. La novetat de la seva política escolar en els sectors conservadors li valgué ésser titllat de liberal pels integristes, recelosos de que el reforç de l'escola estatal posés en perill la privada confessional.

Preparà un projecte de renovació de tots els graus escolars i anà promulgant decrets que a la pràctica ja establien moltes de les innovacions previstes en el projecte de Llei. Recolzà la creació d'escoles primàries per a treballadors i potencià la creació d'escoles tècniques nocturnes. A fi de resoldre el problema fonamental de la financiació, seguí els consells dels Congresos d'ensenyament primari realitzats fins aleshores i les opinions de les revistes especialitzades d'ensenyants, privà els municipis del control de les caixes destinades a instrucció pública i decidí que aquests fons anirien a parar al ministeri, responsable a partir de llavors del pagament dels mestres.

Entre altres mesures, modificà els programes de les escoles normals, reformà el batxillerat incorporant noves matèries de tipus científic, esmenà alguns aspectes de l'ensenyament universitari... (19)

El nou govern Sagasta arribà precedit per la campanya anticlerical en la que hom demanava la separació de l'església i l'Estat, la secularització de l'ensenyament, nacionalització dels bens de l'església (20). Calia, en definitiva, que l'Estat intervingués en els assumptes religiosos a fi de que aquests deixessin de significar obstacles per l'avenç del país. El front principal d'atac el constituïren les activitats econòmiques i educacionals de les congregacions a les quals s'obligà a sotmetre's a la Llei d'Associacions de 1887.

El nou ministre de Instrucció Pública, Romanones, recollint una de les principals reivindicacions del moviment anticlerical, intentà bastir un sistema escolar públic i neutre, deturant l'expansió de l'escola confessional. I seguint la línia iniciada pel seu antecessor García Alix, aconseguí incorporar definitivament el pagament dels mestres per l'Estat. Amb aquesta finalitat els municipis havien d'aportar a l'Hissenda Estatal part de l'import de dues contribucions (territorial i industrial).

La mesura no repercutí en una millora immediata de les retribucions al cos docent, sinó que bàsicament significà l'arrabassament als municipis de la possibilitat d'intervenció i control directe dels mestres a través de la dependència econòmica. L'escola pública deixava d'ésser municipal, encara que els ajuntaments haguessin de dotar-la dels elements materials indispensables i passava a ésser "nacional", com ho explicitava el text de la Llei de Pressupostos.

El reforç del sistema estatal s'establí además amb una reforma de les institucions educatives de caire local. les Junes Locals, que esdevenien provincials i municipals a les grans ciutats (Barcelona, Madrid, València i Sevilla). Integraven les Junes un regidor municipal, dos pares de família, una mare, un arquitecte municipal, un advocat municipal, un mestre i una mestressa de les escoles municipals, el metge inspector d'aquestes escoles i el cap dels laboratoris municipals. (21)

Presidia les Junes Municipals un delegat regi amb les funcions "d'adoptar sota la seva exclusiva i personal iniciativa i responsabilitat, totes les resolucions i acords que li suggerissin el seu zel en pro del bon règim, govern i direcció de les escoles públiques, havent de retre comptes al ministeri de la seva actuació per a la seva aprovació."

El Delegat regi podia además inspeccionar personalment les escoles privades o de Patronat de ler ensenyament, fossin o no subvencionades per l'Estat, la província o el municipi. (22)

Segons la Llei només el delegat regi posseïa capacitat executiva, però sempre supeditada a l'aprovació ministerial, mentre que el caràcter de les Junes -a l'igual que les seves antecessores locals- seguia essent merament informatiu i consultiu.

El poder de les Junes municipals fou modificat pel govern Maura i reestructurat en una nova etapa de domini liberal (23). A la composició de les junes locals, que debien constituir-se a cada ajuntament de les poblacions superiors a 10.000 habitants i a totes les capitals de província, s'hi afegí la figura del capellà i la del farmacèutic; els pares de família que s'hi debien integrar passaven a ésser nomenats pels governadors civils, preferentment entre aquells que haguessin fet donatius d'edificis o deixes en favor de l'ensenyança. Les Junes quedaven sureditades en la seva actuació als

inspectors, a les juntes provincials i al Rectorat del districte universitari corresponent.

Les funcions de les juntes eren controlar l'exercici del magisteri dels ensenyants, vetllar la seva assistència a l'escola, la seva permanència en el centre docent, mantenir la neteja de l'edifici i conservació del material escolar, verificar l'establiment d'escoles privades i exigir-les-hi la documentació requerida, adquirir o arrendar els edificis escolars, cuidar que en els pressupostos municipals es consignessin quantitats suficients per atendre les despeses educatives, fomentar l'ampliació de l'obra educativa de l'escola a través de l'acció extra i paraescolar, acceptar les donacions de particulars en benefici de l'ensenyança... Qualsevol irregularitat en les condicions materials de l'edifici i material o en la conducta laboral o professional del mestre debia ésser denunciada pels pares de família a la Junta Local que transmetia el problema als inspectors. Entre les seves obligacions ideològiques havien de "procurar que l'ensenyament tingués caràcter eminentment patriòtic i que els mestres i mestresses no perdessin ocasió d'inculcar als deixebles preceptes morals i desvetllar en ells el sentiment del deure" Art. 19 (24).

I per últim segons l'article 22 de l'esmenat decret no podien les autoritats locals intervindre en el règim acadèmic de les escoles, ni limitar o determinar el nombre o extensió dels ensenyaments que en elles s'impartissin, però debien reclamar l'atenció de l'inspecció de primer ensenyament sobre les queixes que presentessin els pares dels alumnes.

L'acció de les Juntes fou, doncs, entesa pels ministeris liberals com un reforç de l'acció pública, a través dels organismes locals, a fi de vetllar pel desenvolupament de l'escola oficial, estímu-

l'augment-ne la millora pedagògica i procurant-li els medis materials per l'exercici de la docència, amb dignitat similar a la privada.

La contradicció principal entre l'esperit dels decrets comentats i la realitat consistia en la manca de medis econòmics que disposaven els municipis per fer front a les necessitats escolars.

Altres reformes empreses per Romanones foren l'augment del període d'escolaritat obligatòria fins als 13 anys, un nou projecte de reorganització de l'ensenyament secundari, l'exigència de titulació adequada als ensenyants, fins i tot als religiosos... Proposà també la reforma del Consell d'Instrucció Pública (21-2-1902) que passava a tenir caire electiu pels seus membres, fins aleshores de nomenament reial, a fi d'otorgar-los-hi una missió més tècnica que social.

La seva postura enfront dels drets que s'atribuïa l'església en qüestions educatives quedà manifesta amb el restabliment del decret Puigserver (1895) que declarava la religió matèria optativa i no susceptible d'examen, i amb el decret (1902) que augmentava la inspecció i el control de l'escola privada.

La seva reforma es deturà per l'auge de la campanya clerical. I com afirma Conelly Ullman (25):

"el problema d'ensenyar a les masses a llegir i escriure s'havia convertit en una lluita entre clericalisme i anticlericalisme".

Els successius governants conservadors i liberals no modificaren les reformes de 1900-1902 excepte en els mecanismes de control de l'escola privada per part de la inspecció estatal. Els integristes catòlics i els anarquistes racionalistes convergien en la defensa del dret dels particulars a crear escoles al marge del control de

l'estat, com una tàctica de defensa del seu model propi d'escola, la congregacionista i la laica.

Aquesta coincidència paradoxal justifica la modificació pels governs conservadors i liberals del sentit del control de l'escola privada. Si per una part els liberals defensaven la llibertat d'ensenyament sense restriccions de cap mena i recolzaven indirectament amb la seva actitud l'expansió de les escoles privades racionalistes lligades al moviment anarquista, també de forma indirecta amb la seva política afavorien l'expansió encara més generalitzada de l'ensenyament confessional.

Els conservadors eren més partidaris de mantenir el principi liberal constitucional però insistien en la supressió de les escoles laiques considerant-les un atemptat al principi també constitucional de la catolicitat de l'estat. La neutralitat escolar o el laïcisme passaven a ser considerats problemes d'ordre públic o d'oposició política al sistema.

L'atemptat perpetrat per Mateu Morral l'any 1906 contra els reis, i el procés de Ferrer i Guardia que en derivà, serviren de pretext al govern Maura (25-1-1907 a 21-10-1909) per fer-se ressò de la campanya clerical i decretar la reforma del sistema d'inspecció que autoritzava el control dels edificis, de la conducta moral dels professors i dels ensenyaments impartits, de forma que no atemptessin contra les lleis del país. El decret de Rodríguez Sampedro (8-11-1907) estava sobretot encaminat al control de l'escola racionalista. Els inspectors quedaven autoritzats a clausurar escoles, poder que varen mantenir fins 1910.

Un nou decret establí també la reforma de la Junta Central de la Enseñanza que quedava constituïda per representants de l'exèrcit, l'església i la burocràcia ministerial. (26)

El gabinet maurista acabà després de l'esclat de la Setmana Tràgica i l'afusellament de Ferrer. El seu successor, Moret, va haver d'afrontar les repercussions de la rebel·lió. El nou ministre de Instrucció Pública, Barroso, des d'una òptica liberal procurà atenuar la repressió maurista amb dos decrets que autoritzaven la reapertura de les escoles laiques clausurades a Barcelona per La Cierva, ministre de Governació, però el seu funcionament quedava subjecte al control de l'Estat.

El laïcisme escolar, des de 1906 i sobretot a causa dels incidents de 1909, quedà vinculat en la mentalitat conservadora a terrorisme i anarquisme. No pot doncs entendre's el panorama educatiu d'inicis de segle sense un previ comentari de la qüestió anticlerical.

I.4.- CLERICALISME I ANTICLERICALISME

Des de 1900 fins 1912 la vida política espanyola es veié sèriament commoruda per la polèmica entre clericals i anticlericals, com un ressò més de les campanyes regeneracionistes, acuditzat per la situació francesa.

Liberals, republicans, socialistes i anarquistes veien en l'església el dic contra el qual xocava tot intent de modernització del país. No sols es considerava el clergat com un potent instrument de poder econòmic, al marge del sistema impositiu estatal, sinó que també s'observava amb malfiança el control exercit en l'educació del poble i de les élites dominants. La jerarquia catòlica precipità les campanyes anticlericals en intentar proporcionar amb celeritat ingressos econòmics als religiosos repatriats de les colònies i als vinguts de França.

Les fonts d'ingressos eren els sous pagats per l'estat, els interessos dels bons de compensació de la propietat desamortitzada, i els beneficis de l'especulació amb la compra de bons estatals. Molts ordes religiosos deixaren d'ésser propietaris terratinents per convertir-se en propietaris d'un capital que invertien en empreses comercials o industrials.

Els jesuïtes gaudien, segons la mentalitat popular, de riqueses proverbials. La Cia. Trasatlántica, les mines del Rif, les obres portuàries al Marroc, la monopolització de la venda del sucre i del tabac, etc. Pel noble, el marquès de Comillas sols era l'administrador dels bens de la Companyia.

La potència econòmica de les congregacions fou augmentada per l'ajut que l'estat els oferí en considerar-los com els organismes

més adequats per exercir un seguit de serveis socials que debia prestar l'estat (com la beneficència o l'educació) a canvi de subvencions.

Els ordes estimularen l'anticlericalisme popular en viure en magnífics i senyorials edificis (molts d'ells recentment construïts), tancats al públic que sols hi penetrava per rebre beneficència o ensenyança, exercida la major part de vegades amb un fals esperit d'apostolat.

"L'orientació general del sistema d'ensenyament catòlic consistia en promocionar escoles que assegurassin uns ingressos i també un paper tutelar sobre les classes benestants, allunyades de l'església d'ençà de la compra de bens desamortitzats" (27)

A gran part de l'opinió pública li preocupava tant o més aquesta influència intel·lectual que el poder econòmic de l'església.

El bisbe de Sevilla quan afirmava que:

"Cuando alguien ha querido apoderarse de un pueblo, lo que ha hecho en primer lugar es apoderarse de la enseñanza" fou contestat per Alvar de Figueroa, dient que:

"es precisamente por esto, por que no quiero que nadie pueda apoderarse del pueblo español por lo que deseo que la función de la enseñanza corresponda íntegramente al Estado". (28)

El problema espanyol, com assenyala I. Turin no fou un problema religiós sino clerical. S'enfrontaren dues concepcions del catolicisme, el conservador, propagandista i fervorós, i el liberal, partidari de la separació església-Estat i de la llibertat de l'individu.

En aquest context l'ensenyament es convertí "en una qüestió sumament polititzada, en un mitjà per adoctrinar i no en un programa per desenvolupar el recurs més valuós de la nació: la formació del capital social". (29)

El conservadurisme feu que el clericalisme, entès com a defensa dels drets ancestrals de l'església, esdevingués un dels seus cohesionants ideològics. Mentre Cánovas aconseguí aglutinar els sectors conservadors amb l'afirmació de la catolicitat de l'Estat, Maura es serví del clericalisme com a fórmula de revitalitzador polític. A partir de 1900 i davant l'embat del canvi social, l'església reaccionà estimulants la participació en el sindicalisme catòlic (organitzat per P. Vicent a Barcelona) les associacions catòliques, els "círculos obreros"...

Els atacs anticlericals consolidaren les aliances entre burgesia industrial i clergat. Els catòlics militants amb interessos a l'indústria organitzaren el Comité de defensa social (1907) que es caracteritzà pels atacs a les escoles laiques, considerades com a focus d'anarquisme actiu.

Maura irrumpí en la política com a portantveu dels sectors més integristes del bloc oligàrquic (els Pidal, el marquès de Comillas...) i fou considerat en tot moment pel moviment popular com l'eina de la política clerical. Com afirma Conelly Ullman, "mentre ministres i diputats parlaven de clericalisme, el complex industrial pesada-banca privada que enllaçava Madrid, Barcelona i Bilbao va arreglar i prosperar". (30)

Enfront la cohesió clerical, l'anticlericalisme espanyol del segle XX no fou en cap moment un moviment radicalitzat ni homogeni. Mai va plantejar-se la separació de l'església i l'estat amb el trencament de relacions amb el Vaticà com a la veïna França, ni es plan-

tejà la supressió dels ordes religiosos i l'incautació dels seus bens com en el període 1835-1856.

Un dels seus objectius fou l'establiment de la llibertat de consciència que facilités un ampli grau de tolerància religiosa, seguint la lluita empresa pels liberals de comonència de defensa del dret a les llibertats individuals. Un altre dels objectius, també heradat de les lluites del segle XIX consistia en l'afermament del sistema escolar públic i neutre. Els anticlericals foren conscients de que la feblesa de l'estructura econòmica de l'estat els impedia fer una reforma a l'estil de la francesa de J. Ferry, però continuaven convençuts que les escoles públiques eren l'únic recó de defensa d'un estat fort.

Si els sectors intel·lectuals liberals i republicans es movien per aquestes motivacions, existia també però un anticlericalisme de caire popular, estimulat per les campanyes radicals i anarquistes, que recelava dels secrets de les clausures, de les riqueses del clergat de la seva falsa pobresa, dels serveis de beneficència exercits amb la subvenció de l'Estat però executats en nom del zel apostòlic...

Aquesta tendència anticlerical menà un nou plantejament de la qüestió; la societat podia modificar-se d'immediat, en canviar les lleis que trenquessin amb la tradició secular clerical i possibilitessin una modernització de la vida quotidiana i del pensament popular.

La convergència d'aquests dos corrents -l'intel·lectual i el popular- fou fonamental per a l'expansió del republicanisme i per la relativa popularitat assolida pels polítics liberals, com Canalejas.

Connelly Ullmann afirma que potser la burgesia estimulà els moviments anticlericals per tal d'interessar en la política a amplis sectors del moviment obrer, desviant així l'atenció vers problemes interclassistes i frenant la radicalització de la lluita de classes. (31)

El socialisme es mantingué al marge de les campanyes, mentre els seus esforços aconseguiren un espectacular augment de la sindicació obrera a través d'UGT. En produir-se la davallada socialista per l'auge de l'anarcosindicalisme, el PSOE inclogué també propostes anticlericals en els seus programes.

La pedra de toc de la polèmica la constituí la figura de Ferrer i Guardia. Pere Solà, el seu historiador més recent afirma que el seu paper com a revulsiu social fou similar al jugat per l'affaire Dreyfus a França. Però mentre allí el resultat fou aconseguir la separació de l'església amb l'Estat, a Espanya el fort arrelament clerical de la societat sols possibilità l'accés dels liberals al poder.

El pedagog d'Alella, fou un home d'acció amb un escàs bagatge intel·lectual i ideològic, prè en part de la maçoneria, l'anarquisme i el republicanisme. Creia i es dedicà fermament a l'acció escolar i sindicalista revolucionària, decantant-se finalment vers l'acció pedagògica com ho demostra el seu crit abans de la seva mort: "¡Viva l'escola Moderna!".

Ferrer analitzà la relació de l'escola amb la societat i intuï que la ciència no era neutra sinó que es manipulava segons els interessos de classe. Per renovar la societat calia renovar l'escola i les dues vies possibles eren la reforma de l'escola adaptant-la a les necessitats de l'infant (tendència de renovació pedagògica) i

la creació d'escoles noves que ja s'organitzessin trencant amb els ideals caducs i s'estructuressin amb noves formes de relació humana (tendència de revolució del sistema educatiu). L'escola per Ferrer no ha de fer propaganda política directa, sols ha d'ensenyar racionalment en un marc no autoritari per forjar una nova humanitat imbuida de justícia i fraternitat social. (32)

Per Ferrer l'escola és un problema polític no sols en els aspectes quantitativs sino sobretot qualitativs. L'educació no ha de basar-se en prejudicis patriòtics, nacionalistes, militaristes i clericals, sino que ha de guiar-se per la ciència positiva.

La coeducació és fonamental per assegurar l'igualtat entre homes i dones, i la coeducació social és fonamental com alternativa al sistema de l'escola de rics, fomentadora de privilegis, enfront de l'escola dels pobres, fomentadora de l'odi social.

L'escola ha de plantejar-se al marge de l'activitat de l'Estat, i desenvolupar un procés educatiu adaptat a l'evolució del nen concret individualitzat, amb forta importància al joc i al treball, sense premis, càstigs, i competitivitat dels exàmens i concursos.

Aquests principis foren aplicats a l'escola Moderna del c/ Bailèn fundada per Ferrer i a les tasques editorials portades pel ferre-risme i a les activitats d'extensió cultural menades des de la mateixa escola. (33)

Ja hem comentat com l'empresonament i judici de Ferrer, l'any 1906, acusat de complicitat amb M. Morral, per l'atemptat regi, serví de pretexte als diputats conservadors per demanar la il.legalitat de les escoles laiques i la seva clausura, i replantejà la polèmica entorn la llibertat d'ensenyament amb els liberals.

L'experiència pedagògica de Ferrer va durar ben pocs anys. Tanca-
da l'escola moderna des de 1906, no va tornar a reobrir les portes
però la seva influència en el moviment popular fou un estímul per
lluitar per un sistema escolar que trenqués radicalment amb l'àmbit
ideològic clerical i burgès.

Es indispensable valorar la figura de Ferrer i la seva significació
en el context que possibilità la seva mort: els fets de la Setmana
Tràgica.

Conelly Ullman en el seu estudi ja clàssic afirma que fou la destruc-
ció de les institucions destinades a l'ensenyament un dels objec-
tius primordials de l'incendiarisme. Els obrers no sols creien en
els beneficis econòmics del clergat amb les escoles, sinó que so-
bretot les consideraven un obstacle pel desenvolupament d'un siste-
ma escolar lliure, deslligat dels prejudicis confessionals:

"L'objectiu primordial de l'incendiarisme de la Setmana
Tràgica fou la destrucció del sistema catòlic d'ensenyament i aquest
fet junt amb el paper de F. Ferrer com a educador racionalista, exe-
cutat com a presunt autor de la rebel·lió a Barcelona serveix de ba-
se als conservadors espanyols per afirmar que l'ensenyament laic
condueix inevitablement a l'ateisme i a la vidència" (34)

En el darrer incendi que va tenir lloc a l'Eixample va quedar ben
reflexat el veritable objectiu: la destrucció del sistema catòlic
d'ensenyament, en les parets exteriors els incendiaris escrivieren
"Viva la revolució i els mestres de Catalunya, Crema de convents
27 juliol 1909". Va ser aquesta una de les poques vegades durant
la setmana que els incendiaris identificaren la causa revolucionà-
ria amb la destrucció de les escoles catòliques, no sols en els
seus crits sino també per escrit. (35)

En començar la repressió, inspirant-se en el consell del comitè de Defensa social, el governador manà tancar 94 escoles laiques i 34 centres d'idees avançades. Dos dies més tard es tancaven 26 escoles més. El leader regionalista conservador Cambó hagué de protestar al ministeri de Governació (La Cierva) pel tancament indiscriminat d'escoles, algunes d'elles excel·lents centres privats del tot aliens a les tendències anticlericals.

Els resultats de la Setmana Tràgica afectaren tota la vida pública del país: augmentà la desconfiança popular envers els governs; el regeneracionisme es trencà definitivament per la irrupció violenta de les masses en l'escena política; republicans i socialistes iniciaren una conjunció política que amb el temps portà a la Segona República; la monarquia intervingué més directament en el funcionament governamental procés que culminarà amb la Dictadura; els obrers s'allunyaren de la lluita política decantant-se vers l'anarcosindicalisme, mentre els conservadors radicalitzaren també les seves posicions aglutinant-se en la defensa del sistema monàrquic tradicional. Tant en allò que fa referència a l'ensenyament com a la política, la societat espanyola no va saber resoldre els problemes que plantejà la Setmana Tràgica i es limità a cercar els polítics de recanvi que sabessin evitar durant un temps el seu replantejament.

La Setmana Tràgica fou l'esclat més sorollós de la campanya anticlerical. Com ja havia esdevingut l'any 1835, la violència de la crema de convents portà al poder als liberals que desencadenaren un seguit de lleis anticlericals. Canalejas feu aprovar la llei de tolerància religiosa i la Llei del Candau de control de les associacions congregacionistes.

La mort de Canalejas en mans anarquistes (1912) tancà aquesta etapa de polèmica anticlerical. Les relacions església-estat no tornaren a ésser qüestionades política i popularment al país fins als anys de la Segona República.

CAPÍTOL I- "LA POLÍTICA EDUCATIVA DE LA MONARQUÍA A ESPAÑA A INI-
CIS DEL SIGLO XX"

NOTES.

1. La tesi és de I. Turin en el seu estudi L'education et l'ecole en Espagne de 1874 à 1902; treball exemplar d'investigació sobre materials històrics, amb aportacions encara avui incontestables tant per la seva validesa, com per la manca d'estudis posteriors que les matisin o ampliïn.
2. Un estudi que recull les particularitats de l'industrialització a Espanya, encara que no faci referències al desenvolupament educatiu aparellat a aquest fenomen econòmic en la resta de l'Europa, és el de J. Nadal, El fracaso de la revolución industrial en España, editat per Ariel, 1975, que prenem com a punt de referència.
3. Continuitat que serví de base a G. de Azcarate per la seva definició de caciquisme com a "feudalismo de un nuevo género...", frase que també serveix a G. Brenan, en The Spanish Labyrinth, editat per Ruedo Ibérico, 1962, com a definició conceptual d'un fenomen històric propiament espanyol.
4. Oligarquía y caciquismo, respostes a l'enquesta de l'ateneo de Madrid, recollit al volum Colectivismo agrario y otros escritos, Alianza Editorial. El libro de bolsillo nº 51. Madrid. 1973.
5. Com assenyala M. Tuñón de Lara a La España del siglo XIX. Editada per Laia, 1974, Ediciones de bolsillo nº 312, pag. 262.
6. I. Turin, La educación y la escuela en España. Ed. Aguilar, 1967, pag. 295.

7. Vid Notas para un análisis histórico (1812-1936). Seminari Història de l'Ensenyament. Cuadernos de Pedagogía nº9, septiembre 1975.
8. I. Turin, o. c. pag. 103 a 143.
9. No entrem ni en la definició ni en comentaris entorn la tasca de la "Institución Libre de Enseñanza", que considerem ha estat ja ampliament estudiada en treballs com el ja esmenat de I. Turin, o el de V. Cacho Viu, La Institución Libre de Enseñanza, Madrid, 1963.
10. I. Turin. o.c. pag. 11.
11. I. Turin. o.c. pag. 90.
12. Comentari fet per J. Connolly Ullman, a la Semana Trágica , editat per Ariel, 1972, pag. 41 a 44.
13. J. Monés. El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938). Ed. La Magrana, 1977. Col. Els orígens, vol. 1.
14. Recollim els aspectes que ens semblen més significatius de la legislació francesa entorn l'escola primària anterior a la Llei Moyano, del treball de A. Prost, L'enseignement en France. 1800-1967. Editat per A. Colin, 1968, capítol IV.
15. J. Connolly. o.c. pag. 581. nota 79.
16. Ley de Bases para la Instrucción Pública. Colección legislativa del Ministerio de Instrucción Pública. 1876. Tomo 1. pag. 1 a 3.
17. R. Carr. España 1808-1939. pag. 365. Editat per Ariel, 1969.
18. R. Carr. o.c. pag. 373.

19. Per conèixer més a fons les activitats ministerials de García Alix, vegeu I. Turin, o.c. cap.VI.
20. O al menys aquestes foren els slogans proclamats en el mitin anticlerical del 31 de març de 1901 a Barcelona, segons J. Romero Maura, a La Rosa de Fuego ed. Grijalbo, 1975, pag. 173-174.
21. Delegación Regia y Junta Municipal de 1ª Enseñanza. Anuario Estadístico de Barcelona, 1903.
22. idem.
23. Poden resseguir-se aquestes reestructuracions amb els D. 7-2-1908 i 13-5-1913.
24. Gaceta de Madrid nº 133, 13 maig 1913, pag. 453-455.
25. J. Connelly, o.c. pag. 47.
26. J. Connelly, o.c. pag. 577 a 582.
27. J. Connelly, o.c. pag. 41.
28. I. Turin, o.c. pag. 2.
29. J. Connelly, o.c. pag. 578.
30. J. Connelly, o.c. pag. 16.
31. J. Connelly, o.c. pag. 32.
32. Vid. P. Sola, Francesc Ferrer i Guardia i l'escola moderna, Curial, Barcelona 1978, Biblioteca de Cultura Catalana, nº 38, pag. 121

"La cristallització d'un mite" pag 151 a 166, "La pedagogia ferreriana des d'avui estant".

33. Vid. P. Sola, Las escuelas racionalistas en Catalunya (1909-1939), Tusquets editor, Col. Acràcia, vol. 11, pag. 22 a 25.

34. J. Connelly, o.c. pag 577.

35. J. Connelly, o.c. pag. 435.

CAPÍTOL II :

LA LLUITA CONTRA EL CACIQUISME:
LES REFORMES DEL RÈGIM D'ADMINISTRACIÓ LOCAL.

II.1.- L'ADMINISTRACIÓ LOCAL EN EL SISTEMA POLÍTIC DE LA RESTAURACIÓ.

M. Martínez Cuadrado en la seva anàlisi sobre la burgesia conservadora comenta com les experiències d'autonomia republicano-federals varen ser combatudes pel canovisme amb un estricte règim d'administració centralista que deixava el poder local, provincial o regional, en mans de l'estat central:

L'article 84 de la Constitució afirmava que era possible "la intervención del Rey, y en su caso de las Cortes, para impedir que las Diputaciones provinciales y los Ayuntamientos se extralimiten de sus atribuciones en perjuicio de los intereses generales y permanentes" (1).

Aquesta intromissió en l'esfera de poder local quedava encara més agreujada pel mecanisme caciquil de la constitució de les corporacions.

Els trets principals que caracteritzaven el règim municipal establert per la Llei de 1877 eren la restricció del sufragi en el sentit que sols podien ser elegits regidors aquells que arribessin a cotitzar una determinada quantitat a Hissenda. La limitació de la representativitat anava acompanyada del sufragi censitari i de l'existència de les Junes Municipals, integrades pels regidors i per igual nombre de vocals associats elegits per sorteig entre els més grans contribuents del municipi.

Quan el govern liberal de Sagasta amplià el dret de vot als homes majors de 25 anys, començaren a manifestar-se amb molta més rapidesa les inquietuds del país a escala regional i municipal.

La intervenció del governador civil i dels delegats d'Hissenda (per la Llei de 9-2-1881) en el control i tutela de les finances era una altra característica de la llei. El govern civil podia anul·lar les decisions consistorials i fins i tot podia suspendre i separar dels seus càrrecs a batlles i residents. (2)

L'alcalde era l'autoritat local, el darrer esglaó de la jerarquia territorial del govern central. Era l'agent, el representant genuí de la llei i l'autoritat davant del poble, el cap de l'ajuntament, el delegat de l'administració i la personificació dels poders públics.

El govern es reservava els nomenaments en els pobles cap de partit judicial, i de més de 6000 habitants, on escollia entre els regidors electes, mentre que a Madrid i Barcelona el càrrec era de lliure elecció governamental, amb justificacions com la que segueix:

"Si el gobierno ha de ser responsable, si el poder ejecutivo ha de ejercitar su acción en toda la esfera de la ejecución de las leyes, es preciso que no se encuentre con representantes republicanos o carlistas, encargados de ejecutar las de la monarquía constitucional" (3)

Malgrat la fórmula de nomenaments de les primeres autoritats municipals fos suficient en sí mateixa per assegurar el control, eren encara abundants els articles de la llei que exigien l'autorització o l'aprovació per part de les autoritats superiors, sobre tot en tot allò referent a Instrucció Pública.

Els Ajuntaments es constituïen cada dos anys, el dia primer de gener, en que es renovaven per meitats.

Mentre la renovació de les Cambres legislatives (Senat i Congrés) era sotmesa als altibaixos de la política general, doncs cada canvi de govern s'acompanyava d'unes eleccions que assegurassin unes Corts amb oposició minoritària, els Ajuntaments i Diputacions quedaven en part al marge del torn de partits, ja que les eleccions es feien en dates fixades i bianualment es renovaven els seus components per meitats. Aquesta regularitat s'explica pel caire més administratiu que polític amb el qual la llei municipal pretenia cobrir l'activitat consistorial.

Integraven el consistori el batlle, com president, i els tinents d'alcalde, encarregats a les seves ordres de les funcions governatives i educatives als districtes municipals. Al constituir-se l'ajuntament eren escollits de son si, en votació secreta per majoria absoluta (meitat més u) del total legal dels regidors però a Madrid i Barcelona podien ser elegits pel govern.

Els regidors eren els encarregats de l'estudi, deliberació i resolució de tots els afers municipals. L'elecció es feia per districtes cada quatre anys. El seu nombre era proporcional al nombre d'habitants i abastava un mínim de 6 fins a un màxim de 50, com era el cas de la ciutat de Barcelona.

El Secretari era l'assessor legal i executor tècnic-administratiu de l'ajuntament.

Un cop constituït el consistori, en la segona sessió municipal es fixava el nombre de Comissions permanents i quins regidors en formaven part, anomenant-los per votació secreta, però en qualsevol moment es podien crear en el si del consistori comissions especials. Hissenda, Governació i Foment eren les comissions permanents entre les quals es distribuïen a Barcelona els 50 regidors; es formava

part d'una comissió especial per elecció, malgrat els regidors triats ja formessin part d'una de permanent.

Les comissions eren òrgans d'estudi que servien només per fer expedients i preparar dictàmens, però no podien resoldre cap assumpte, sense la decissió general del consistori. Aquesta organització provocava un funcionament molt poc eficaç. Les Comissions es reunien per deliberar els assumptes que els pertocaven i elaboraven uns dictàmens que es presentaven a l'aprovació del consistori. Tothom hi podia presentar esmenes i finalment el dictamen era aprovat per majoria o bé quedava sobre la taula per a una altra sessió municipal. Absolutament tots els dictàmens debien passar pel Consistori i això provocava unes interminables sessions de caire absolutament burocràtic.

Un cop aprovats els dictàmens, l'acord consistorial tampoc tenia plena capacitat executiva, L'alcalde podia donar-hi el seu vet i en determinades atribucions, sobretot en qüestions pressupostàries, calia que els acords fossin refrendats per les Juntes de Vocals associats i en última instància, podien quedar suspesos per decisió del governador civil. (4)

II.2.- LA CRISI DEL SISTEMA CANOVISTA I LES REFORMES ADMINISTRATIVES

Els més seriosos esforços per perllongar la tasca estadista de Cánovas i salvaguardar el sistema de la Restauració de la seva destrucció partiren de sectors del partit conservador.

Mentre el partit liberal en els períodes en que detentà el poder lluità aferrissadament contra els poders econòmic i ideològic de l'església, els dirigents conservadors intentaren refer les estructures per tal d'adaptar les formes de govern a les noves inquietuds del país.

Silvela i Maura coincidiren en veure l'absoluta necessitat d'acabar amb el caciquisme per enfortir la situació. La revolució des de dalt no era més que un desesperat intent per deturar les pressions vers el canvi provinents de les bases populars.

Silvela va saber comprendre en els anys del desastre que les tècniques electorals caciquils aïllaven els governs de l'opinió pública i que una de les possibles funcions dels partits havia de ser aplicar des del govern les orientacions que l'opinió pública donava per solucionar els problemes nacionals. (5)

L'estructura municipal era el nivell més adequat per introduir el poble a la vida política i Maura va assumir la lliçó de Silvela en observar que la lluita per la moralitat en la política consistia en els anys 90, havia sigut una de les primeres campanyes polítiques amb ressò popular. Afirmar R. Carr que entre 1882 i 1923 es projectaren 20 reformes del govern local, de les quals la més àmplia fou elaborada per Maura l'any 1907. (6)

Antonio Maura volia deslligar les funcions municipals de l'alcalde de la seva representativitat com a delegat de l'Estat, a fi d'obrir un camí per a la destrucció dels lligams entre el Ministeri de la Governació i la vida municipal, base fonamental pel caciquisme. La reforma anava encaminada a retornar a l'ajuntament el seu paper dirigent de la vida local, paralitzat aleshores per l'excessiu centralisme.

L'historiador anglès afirma que l'exemple de les províncies basques i Navarra, on la descentralització havia afavorit una millor qualitat dels serveis, i la crisi del centralisme polític francès d'ençà de la derrota franco-prusiana de 1870, portaren a un estat d'opinió favorable a la descentralització. (7)

El projecte de Maura va esfondrar-se sobretot per l'esclat de la Setmana Tràgica, però existien serioses raons per dubtar de la seva aprovació malgrat la revolta. El mateix partit conservador fou una de les principals barreres al projecte. Lligat als interessos de les classes terratinents, els seus membres consideraven el caciquisme com un mecanisme imprescindible de la seva defensa i supervivència. Maura decidí deixar de banda el recolzament únic del propi partit i cercà aliances en el regionalisme conservador.

Però, una de les principals causes del fracàs fou l'exclusió del joc polític de les classes populars. Liberals i republicans atacaren el projecte de vot corporatiu que entenien com una restricció del sufragi universal. De les reformes projectades per Maura sols s'aprovà una modificació de la Llei electoral que canviava les proporcions de vots per accedir a la representativitat d'un districte en les eleccions municipals, establint un sistema de majoria temperada que donava representació a les minories. (Llei de 7-6-1907).

II.3.- LA LLUITA PER LA REFORMA DE LA LLEI MUNICIPAL

Les deficiències de la Llei de Règim Local eren tant manifestes que no és d'estranyar el comentari de l'arquitecte regionalista, Josep Puig i Cadafalch, en prendre possessió del seu càrrec de regidor l'any 1901:

"Quines ganes de riure el primer dia que ens sentàrem en els setials del consistori. El secretari anava fent una remor com qui fa veure que llegeix i de tant en tant el President repetia aquesta frase: "¿se aprueba? ¡queda aprobado!"

Ho deia, però ningú aprovava ni desaprojava res, ni entenia tant sols res del que es tractava... Això és una comèdia, és també una necessitat imposada per la Llei, la sàvia Llei..." (8)

La situació comença a modificar-se quan els mateixos prohoms dels partits dinàstics, sobretot els conservadors procuraren atenuar els efectes del control caciquil. Les ciutats grans, de les zones industrialitzades: Madrid, Barcelona, Bilbao, foren les primeres en comptar amb consistoris composts per representants del vot popular, allunyats del règim canovista i empenyats en la seva transformació.

En la història catalana, les eleccions de diputats de maig de 1901 marquen una fita important i alligadora. Fou el triomf del vot real enfront del caciquisme, la manifestació activa de gran part de ciutadans com a garantia de que els resultats no serien falsejats. Aquest és el balanç més positiu que pot fer-se d'aquesta primera sortida pública del catalanisme, sense oblidar el seu relatiu èxit.

Les eleccions de 1901, malgrat la participació electoral sols abastés un 15-20% del cens, donaren la victòria a regionalistes i republicans, no sense que abans els cacics i Moret haguessin pretès falsificar els resultats electorals proclamant un escrutini fals. Les actes oficials foren falsificades i calgué recórrer a les actes dels interventors regionalistes per computar de nou els vots que donaven per vencedors a 4 diputats de la Lliga seguits de dos diputats republicans ben significatius, Lerroux i Pi i Marraill. El regionalisme guanyava la seva primera victòria com a partit organitzat enfront el caciquisme, mentre el republicanisme demostrava un clar revifament.

Les eleccions municipals de novembre del mateix any donaven el poder consistorial a regionalistes i republicans que tot seguit començaren el procés de vitalització de la vida municipal, mitjançant la pressió per aconseguir reformes administratives. Tant els republicans com els regionalistes convergiren en lluitar per a l'obtenció d'una autonomia administrativa, l'enrobustiment de l'hissenda municipal i la reorganització del sistema de govern de la ciutat.

Quan Cánovas va promulgar la Constitució de 1876 i les successives lleis ordenadores de la vida pública del país, el catalanisme no era encara una força política capaç d'una lluita oberta. Un cop formada i consolidada la consciència de la necessitat d'una gestió pròpia, amb uns òrgans de poder representatius i catalans, els partits contemplaren l'Ajuntament com una plataforma de poder que havia de conquerir-se i fer-se eficaç. Poc a poc es refermà la idea que l'autonomia municipal era una qüestió política, indisolublement condicionada a les reformes que el règim monàrquic semblava incapacitat d'oferir.

El municipi barceloní intervingué activament en aquest procés reivindicatiu d'un poder local real, matisant amb la seva aportació els projectes reformadors governamentals. Entre les seves propostes destaquem com a l'any 1902 (SM. 4-3-1902), el consistori aprovava un informe elaborat pels residents Pella i Forgas, J. Carner, Mir i Miro, A. Bastinos i Serraclara sobre reformes necessàries a la llei municipal. L'any 1907, els residents Layret, Pinilla i Duran formaren també una comissió per estudiar el projecte de reforma de l'Administració Local d'en Maura.

A partir de les eleccions de 1915, en que la presència de forces polítiques al consistori estava ja consolidada, la reforma de la Llei Municipal fou un dels punts més abordats per la Lliga i pel Partit Radical, encara que aquest ho feu amb menys insistència. La reivindicació anava en el sentit que Catalunya no podia patir els defectes d'una situació endèmica, de la qual n'era culpable la legislació d'administració local vigent. Només des d'unes perspectives autonòmiques, l'Ajuntament podia deixar d'ésser una corporació passiva i extremadament limitada.

El 2 de maig de 1916, els regidors regionalistes havien proposat la creació d'una comissió amb representació de les minories (integrada per Raimon d'Abadal, Pere Coromines, Francesc Cambó, Alexandre Lerroux, M. Junyent, Roig i Berguedà i Antoni Martínez Domingo), que es dedicués a l'estudi de les reformes necessàries a la Llei Municipal i a la realització d'un programa de reorganització i dignificació de l'Ajuntament.

"...No es posible que unas mismas disposiciones administrativas regulen la organización y el funcionamiento de pequeños municipios rurales de vida sencilla y recursos proporcionados a las pocas facultades que tienen que ejercer y que sean al propio tiempo

aplicables a las grandes metrópolis que ha creado el desarrollo de la vida moderna y que tienden a constituirse en pequeños estados dentro del gran estado nacional". (9)

El mes de març de 1917 se celebrà a Saragossa una assemblea de diversos grups republicans. En el punt 3 de les conclusions es demanà l'autonomia municipal, comarcal o regional:

"La única institución natural es el municipio, anterior y superior al Estado" (10)

Aquesta concepció del municipi com a entitat superior, arrenca del federalisme del segle XIX i difereix del planteig de la Lliga, la qual avantposà sempre l'existència d'una nacionalitat catalana, en funció de la qual havien d'estructurar-se totes les instàncies de poder i administració. Ambdues postures però, en el context de 1917 no són contradictòries; al contrari, serviren per abastir l'efímera política d'apropament entre la Lliga i el Partit Radical, culminant en l'Assemblea de Parlamentaris.

Els diaris "El Progreso" i "La Veu de Catalunya", en els mesos precedents a l'Assemblea, publiquen nombroses crides a la consciència de força que els ajuntaments han d'adquirir:

"Es hora d'actuar ja que els governants no actuen, per això els Ajuntaments han d'ensenyar-se en tota sa força i fer entendre als governants que dormen, que si l'exèrcit i les juntes són unes forces que poden trencar-li el son, ells també ho són i poden fer-ho" (11).

En aquest context de radicalització, radicals i regionalistes s'aprofitaren de la plataforma consistorial per exposar un cop més les seves demandes. Els radicals en la sessió del 28 de juny del 1917 concretaren:

"...2º Que es concedeixi als ajuntaments el més ampli règim autonòmic com a únic mitjà de desenrotllar-se aquests organismes perquè serveixin de base a l'organització de la vida nacional, sense detriment de les característiques regionals, la realitat de les quals no es pot desconèixer a Espanya.

3º Dirigir-se al govern sol·licitant la immediata reunió de les Corts perquè puguin ser resolts aquests i altres greus problemes plantejats actualment i la resolució dels quals no admet ajornament.

4º Que en previsió d'una possible negativa s'acordi invitar als ajuntaments de les principals poblacions d'Espanya perquè convoquin una assemblea dels Ajuntaments de la seva regió respectiva.

5º Que l'Ajuntament de Barcelona convoqui amb l'objectes abans expressat tots els de Catalunya, amb assistència de les representacions provincials i parlamentàries.

6º Que en el cas que aquestes últimes acordin celebrar la reunió que sembla anunciar-se, l'Ajuntament posi a la seva disposició tots els elements que posseeix a fi d'aconseguir la major eficàcia en les seves tasques i l'èxit dels seus propòsits que no poden ser altres que aconseguir que prevalgui per damunt de tota classe de poders la voluntat sobirana de la nació espanyola". (12)

La proposta que regionalistes i altres membres autonomistes feren en la mateixa sessió, deia:

"Que pel Sr. Alcalde s'envii a l'Excm. Sr. President del Consell de Ministres un telegrama expressant que aquesta corporació municipal, responent alhora a les seves pròpies conviccions i a les

ànsies vivíssimes d'una radical renovació que en tot el país alenen, prega al govern l'urgent establiment d'un règim de reconeixement de la personalitat i autonomia de Catalunya i de les altres regions d'Espanya i de la llibertat dels municipis". (13)

En la Setmana Municipal de l'any 1916, les sessions de treball ja s'havien desenvolupat dins els corrents reivindicatius d'una autonomia local, però fou en la III Setmana municipal del 1917, organitzada per l'Escola de Funcionaris, quan s'accentuà el caràcter polític, per influència de les circumstàncies. El Diputat Vallès i Pujals parlà en nom de la Mancomunitat i Diputació de les prerrogatives arrabassades als municipis, centrant les exigències en la concessió d'una autonomia cultural i econòmica:

"Cal reintegrar als ajuntaments totes llurs prerrogatives i no han d'ésser una sucursal burocràtica del Ministeri de la Governació: Se'ls ha de tornar l'ànima (l'escola) i el cos (el patrimoni)". (14)

Les pressions per aconseguir l'autonomia municipal, continuaren a l'any 1918, en el moment de les grans campanyes generals pro-autonomia que es concretaren en el Projecte de Reforma de la Llei Municipal del mes de maig.

A la sessió municipal de 14-3-1918 s'elevà una petició al govern demanant amnistia, reforma municipal i autonomia, i el mes de maig es formà una comissió per estudiar la Reforma de la Llei Municipal, fruit de la qual fou la memòria de l'Ajuntament, aprovada a la sessió 4-5-1918 i elevada al govern, on es proposava la reforma de la legislació municipal, especialment per a les ciutats de més de 100.000 habitants.

Els trets fonamentals de la memòria són:

- En l'actual organització el Municipi depèn dels organismes de govern. L'alcalde és el representant del poder central, és una autoritat governativa, però les seves facultats són inferiors a les del govern civil que pot suspendre qualsevol acord municipal. També els jutges gaudeixen d'aquesta prerrogativa. En aquest projecte de reforma es proposa que sols el Tribunal Contenciós Administratiu tingui poders per anular acords municipals.
- Divisió del govern municipal en poders, a fi que tot el ple municipal no hagi de deliberar i aprovar qualsevol qüestió, per insignificant que sigui.
- Supressió de les incompatibilitats dels regidors amb els càrrecs de diputat i senador.
- Recompte de vots per llista, no per districtes, a fi d'evitar que siguin electes per un districte candidats amb menys vots que els vençuts en d'altres.
- Respecte al nomenament de l'alcalde, no es considera suficient l'aconseguida elecció entre els regidors i es defensa el sufragi universal directe.
- Els grups republicans demanen la desaparició de la Junta Municipal, formada per regidors i veïns contribuents i la funció de la qual consistia a controlar els acords del municipi.
- Total competència municipal en els serveis d'Urbanisme, Transports Abastos, Cultura i Beneficiència.

- Extensió de la jurisdicció municipal de la Zona Marítima, Port i Eixample.
- Els Ajuntaments han d'administrar una Hisenda pròpia. No han de recaptar ni per altres corporacions ni per l'Estat. En el cas concret de la contribució urbana, de la qual un 16% es destinava a Instrucció Pública, havia de cedir-se totalment a l'Ajuntament.

Però l'exclusivitat barcelonina en el tractament dels problemes municipals va suscitar vàries crítiques, com la que reproduïm:

"...L'esperit que informa la Memòria susdita és esperit de metròpoli, i la seva petició essencial, per tant, la dels atributs de capitalitat a la ciutat de Barcelona; és una nota exclusivista, com també són exclusius d'ella els problemes plantejats. D'una banda, solament en un incís ve a constatar el vot del nostre Ajuntament perquè sigui reformada la vida dels altres municipis..." (15)

Un fet paral·lel amb l'aprovació d'aquesta Memòria pel Consistori fou el projecte d'un plebiscit a tots els municipis catalans per part de l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, amb el qual es pretenia cubrir el buit o oblit abans esmentat. L'exercici de la plena sobirania al Consistori barceloní havia d'esdevenir el primer pas per a fer-ho extensiu a tot el territori català i per a conjugar l'interès comú a totes les corporacions: l'autonomia. En aquest mateix context es donaren a l'Ateneu Enciclopèdic Popular una sèrie de conferències sobre les necessitats de Barcelona i el govern de la ciutat, que van des de peticions generals d'autonomia fins a parlaments sobre necessitats concretes, com és el cas del realitzat pel senador Joan Garriga i Massó, que qualifica de ridícul el pressupost de la ciutat, que obliga a mantenir unes institucions que semblen obra d'aficionats.

En obtenir resposta positiva aquest projecte de reforma tramès al govern, a l'Assemblea General de Municipis celebrada el 23-10-1919, es demanà de nou la Reforma de la Llei Municipal per a les ciutats de més de 100.000 habitants. Quasi en els mateixos termes i sense que el pes del temps servís per agilitzar o dur a terme una obra renovadora per part dels diversos governs, trobem una proposta dels regidors Marquès, Enric Anglada, Miquel Junyent, Martí Matons, i Enric de Quirós, a la sessió municipal de 10-4-1922.

Aquest decaïment de la lluita per l'autonomia administrativa tenia el seu paral·lel en la feblesa de la vida política municipal, provocada per la radicalització de la lluita social al carrer. Com deïa "L'Esquella de la Torratxa":

"...A l'agost del 1921 el consistori quasi no es reuneix. Es fan les sessions amb un o dos regidors. Com que no resolen res no es troba a faltar que no es reuneixin..." (16)

La revifalla del caliu al Consistori després del parèntesi dictatorial, no es produirà fins els anys de la II República en els quals es farà efectiva l'abolició de la Llei Municipal de 1877 i la promulgació d'una de nova, el mes de gener de 1934.

II.4.- L'ELECCIÓ D'ALCALDE I ELS NOMENAMENTS DE REIAL ORDRE

Un dels punts més vergonyosos del govern de la ciutat era el nomenament dels alcaldes per Reial Ordre. Era tal la importància política de Barcelona que la monarquia es reservava la designació directa del seu màxim representant, transformant així un càrrec urbà i cívic, en una delegació del poder real.

Els altibaixos de la política governamental incidien directament en els nomenaments, i els batlles podien veure's substituïts o nomenats a cada canvi del Ministeri de Governació.

Mentre el Consistori no fou ocupat pels regidors votats democràticament no s'evidenciaren les contradiccions que aquesta situació provocava, i s'esdevingué fins i tot que alcaldes nomenats per la monarquia varen arribar a ser populars, com és el cas de Rius i Taulet, o autèntics representants de les noves corrents regionalistes com el Dr. Robert.

A mesura que creixia la protesta contra la subjecció de l'Ajuntament al poder central, augmentaven les crítiques a la fórmula de nomenar alcaldes i s'insistia en la necessitat d'acabar amb un procediment tant vexant per a la ciutat. Totes les forces d'oposició al règim concordaven també en aquest punt, a les sessions de constitució dels nous ajuntaments s'hi troben crítiques constants, fetes per regidors, des des republicans fins als jaumins.

Les pressions dirigides vers el govern de concentració, sorgit arrel de la crisi de 1917, modificaren aquest aspecte i per una Real Ordre de 29-11-1917 cessaren tots els alcaldes elegits per aquest procediment, a excepció del de Madrid i es facultava als ajuntaments a procedir a una elecció entre els propis regidors.

L'abolició dels nomenaments per Real Ordre fou sens dubte un triomf i un pas important en la lluita per l'autonomia municipal. A l'any 1920 se succeïren rumors que es restabliria novament la designació centralista i s'aixecaren fortes protestes de la majoria dels regidors. A la sessió de 13-10-1920, Lluís Companys, Josep A. Mir i Miró, Casimir Giralt i Emiliano Iglesias llegiren la següent proposta:

"... que este Ayuntamiento se ratifique en su criterio único compatible con los principios de la democracia y de autonomía municipal, que ha de presidirle un alcalde designado por el voto de la corporación". (17)

Pocs dies després els rumors demostraven la previsió d'uns fets reals. Fou derogada la Real Ordre que donava facultat d'elecció al Consistori, però no afectà a la ciutat de Barcelona. A la sessió de 8-11-1920, el Consistori signà una protesta "...por atentar contra las libertades municipales de las ciudades y villas de Catalunya", encapçalada pels regidors Lluís Companys, Casimir Giralt, Marià Bordas, i Josep A. Mir i Miró, enviant-se tot seguit telegrams al govern i als ajuntaments on se suspengueren els alcaldes de nomenament popular.

Aquesta situació durarà fins els anys de la Dictadura, en que Barcelona no sols es veurà privada d'elegir el seu batlle, sinó fins i tot els seus regidors.

II.4.1.- ELS ALCALDES DE LA CIUTAT.

Després de la dimissió de Guillem de Boladeres i Romà una Reial Ordre datada el 22 de juliol de 1915 nomenava alcalde de Barcelona a Antoni Martínez Domingo, advocat barceloní que seguí a Dato en l'escissió del partit conservador i que ja havia ocupat el càrrec anteriorment, en l'any 1897.

El mes de desembre, la crisi portà al govern als liberals, presidits pel compte de Romanones, i Santiago Alba ocupà la cartera de governació. El batlle barceloní era aleshores a Madrid gestionant del govern central un ajut econòmic per a la ciutat. En retornar, presentà d'immediat la seva dimissió, i restà com alcalde accidental el lerrouxista Sr. Pich i Pon.

El nou govern nomenà, també per Reial Ordre (23-12-15) a Josep Collaso i Gil, representant del partit liberal a Barcelona i que ja havia també ocupat el càrrec anteriorment -1894, 1897, 1909, 1913-.

L'auge del regionalisme en les darreres eleccions, preocupava al govern, que va arribar a aliar-se amb els republicans -acord conegut com a pacte de la Castellana- per tal de disminuir la influència de la Lliga.

El recel que desvetllà el nomenament de Josep Collaso entre els regionalistes era precisament degut a la temença que, per conveniències polítiques, aquest es decantaria en tot moment vers els lerrouxistes.

L'alcalde presentà la seva dimissió pocs mesos després. Segons el diari regionalista "era dimissionari des de la sessió de cap d'any, perquè amb el nou Ajuntament, no podia apoiar tant als radicals...

Ha contribuït també a la dimissió que la minoria radical es posés també contra ell". (18)

Un altre liberal, el marquès d'Olèrdola, fou nomenat per substituir-lo (Real Ordre 28-2-1916). Manuel Rius i Rius, fill del popular Rius i Taulet, havia passat de la militància en els rengles republicans nacionalistes a ser el cap dels liberals a la ciutat. El seu passat republicà confirmava als regionalistes el pacte abans esmentat:

"(El nou alcalde)... és nacionalista republicà. Això confirma la convergència política i electoral entre el govern, el partit de Romanones, els radicals i la Unió Federal Nacionalista Republicana." (19)

La seva actuació va ser molt limitada, éssent criticat tant pels republicans com per la Lliga. Tot i això es mantingué en el càrrec fins els dies de l'Assemblea de Parlamentaris.

El 2 de juliol del 1917, el govern conservador de Dato, donava de nou la direcció del consistori a Antoni Martínez Domingo (Reial Ordre 28-6-17), que dimitia un mes després (26-7-17) expressant la seva disconformitat amb l'actitud del govern, i la seva adhesió a l'Assemblea.

Era el seu trencament amb els datistes i l'inici d'una actitud que el portaria a militar poc després amb els regionalistes. Part de la seva popularitat es degué a aquest fet així com a la seva dimissió.

La ciutat, conmoguda per la crisi política, restà uns mesos sense batlle, fins que com a resultat de la formació del govern de concentració presidit per Garcia Prieto (3-11-17), s'aconseguir acabar el sistema de nomenament governamental (Reial Ordre 29-11-17).

Si fins ara, els noms dels alcaldes ens han estat donats per l'equilibri de les forces polítiques en el sí del govern central, a partir d'aquest moment, l'home que dirigirà els afers municipals serà triat pel consistori, i per tant, dependrà de la correlació de forces polítiques dins l'Ajuntament.

El primer alcalde elegit fou Josep Rocha, radical votat gràcies a l'acord de tots els republicans el 6 de desembre. L'1 de gener de 1918, a la sessió municipal en que es formava el nou Ajuntament, presentà la seva dimissió. El nou consistori elegí un altre radical, Manuel Morales Pareja, lerrouxista andalús guanyador gràcies a la unitat de tots els republicans, enfront de la candidatura regionalista que defensava altre cop a Antoni Martínez Domingo, per la seva catalanitat i per la popularitat de que gaudia des de la seva dimissió.

Martínez Domingo fou finalment elegit alcalde, el 14 de maig de 1919, després de la dimissió de Morales Pareja, el dia 7 de maig. Es mantingué en el càrrec durant dos biennis municipals, ja que va ser reelegit en la Sessió Municipal del 1-4-1920 de constitució del nou consistori, per l'abstenció en la votació dels lerrouxistes, que aquell any ja eren minoria.

La personalitat de Martínez Domingo és força expressiva de l'evolució de la política de dretes de la ciutat. Mantenint-se sempre dins un marge de conservadurisme social, va anar decantant-se des de la política oficial dels partits dinàstics a la política real que podia fer-se des dels Ajuntaments, i aquesta dedicació a la política real

el va anar acostant vers els regionalistes. El seu encert a valorar els problemes urbans de la ciutat, li valgué l'ajut dels seus oponents republicans, que només el criticaven per la seva ideologia. La inclinació regionalista arribà a ser tant forta en ell que l'any 1920, trencà oficialment les seves relacions amb el governador civil per causa dels incidents ocorreguts amb el motiu dels Jocs Florals presidits pel mariscal Joffre, perquè considerava que una manifestació cívica presidida per les autoritats locals no tenia perquè ser desfeta per unes forces d'ordre depenents de Madrid.

En els anys difícils que li tocà ser alcalde, el seu conservadurisme que li feia pensar que des del municipi podia fer quelcom per atenuar la lluita social, li valgué ser víctima d'un atemptat, que en principi estava destinat al governador civil, Martínez Anido, que el visità en aquests dies.

De retorn a l'Ajuntament es refermà en els seus principis:

"... L'alcalde és com el pare de tots, que abraça amb amor a tots els seus fills. Oh, si estiméssim la ciutat!, si penséssim com està lligada la nostra sort a la seva sort; com estem interessats tots, pobres i rics, obrers i patrons, en la seva grandesa, en la seva prosperitat, en l'honor del seu nom; com venim obligats a treballar perquè mantingui el lloc gloriós que li correspon en el món; si sentíssim això, ens esgarrihariem tots els odis, com la paraula santa del patriotisme destruiria totes les passions mesquines, tots els desenfrenaments de la cobegança, tota la maldat de les lluites socials, per a transformar-los en noble emulació en favor dels interessos de la ciutat!". (20)

L'abril de 1922 i en constituir-se el nou consistori, fou elegit alcalde, Ferran Fabra i Puig, marquès d'Alella, votat pels regidors

regionalistes i pels monàrquics, però no pels republicans, que s'abstingueren perquè consideraven contradictori que una ciutat de tradicions democràtiques tingués en aquells moments un batlle monàrquic.

Si considerem que la tria del màxim representant municipal ens pot indicar per on anaven les aliances dels polítics dins l'Ajuntament, queda bastant clar com en aquest període, després d'un breu temps d'equilibri entre les forces regionalistes i republicanes, la Lliga acabà fent-se amb el Consistori, amb l'ajut dels seus aliats monàrquics i daumins. Aquest predomini regionalista va ocórrer quan ja la Lliga manifestava obertament el seu caire dretà i conservador i havia deixat d'ésser el grup polític més representatiu de Catalunya. Si la personalitat de Martínez Domingo permeté durant uns anys neutralitzar la situació, no fou així amb el nou alcalde monàrquic, triat per un consistori -amb majoria regionalista- que havia arribat a l'Ajuntament enmig de l'anàstia ciutadana.

La dissociació entre els interessos de la ciutat i el seu representant anirà augmentant de tal manera que, en arribar la Dictadura i suspendre's el càrrec d'elecció democràtica, ningú no aixecarà la veu per defensar, ni al seu Ajuntament, ni al seu president.

CAPÍTOL II- "LA LLUITA CONTRA EL CACIQUISME: LES REFORMES DEL RÈGIM
D'ADMINISTRACIÓ LOCAL"

NOTES.

1. M. Martínez Cuadrado. La burguesía conservadora. Alianza Universidad. Historia de España Alfaguara, vol. VI, pag. 40-50.
2. Abella. Tratado de Derecho Administrativo español. Citat per Martín Retortillo, E. Argullol, i altres a Descentralización administrativa y organización política. Madrid. Alfaguara 1973. Vol. I, Introducción Histórica.
3. Martín Retortillo, E. Argullol, o.c.
4. I. Dloret, Dret Municipal vigent, Col. Popular Minerva. 1916.
5. P. Silvela, Artículos, discursos, conferencias y cartas. 1933. Citat per R. Carr, España 1808-1939, Ariel, pag. 351.
6. R. Carr, o.c. pag. 361-
7. R. Carr, o.c. pag. 360.
8. E. Jardi, J. Lluís i Cadafalch, Ariel, 1975. Col. Hores de Catalunya, pag. 57-58.
9. "La sesión de ayer", El Progreso, 3-5-16.
10. El Progreso, 27-3-17.
11. La Veu de Catalunya, 14-6-17.

12. Gaceta Municipal de Barcelona, Sessió 28-6-17.
13. Idem.
14. La Veu de Catalunya, juny 1917.
15. Martí Esteve. La Revista, 16-7-1918.
16. L'Esquella de la Torratxa, 12-8-21.
17. Gaceta Municipal de Barcelona, Sessió municipal 13-10-20.
18. La Veu de Catalunya, 17-2-16.
19. La Veu de Catalunya, 17-2-16.
20. Ajuntament de Barcelona. Parlament de l'alcalde de la ciutat, 1922.

CAPÍTOL III:

DEL REGENERACIONISME A L'AUTONOMIS-
ME: EL MOVIMENT REGIONALISTA.

III.1.- POLITICA

III.1.1.- ELS ORIGENS DE LA LLIGA REGIONALISTA.

La crisi finesecular desvetllà, com assenyala J. Vicens Vives, reaccions no homogènies a Catalunya i a la resta d'Espanya. Mentre el moviment intel·lectual de l'anomenada generació de 1898 traduïa "l'amargor de Castella, conscient del seu fracàs en l'intent de forjar Espanya" (1), la generació catalana de 1901 reaccionava amb vigor i proposava solucions optimistes i constructives. La primera victòria contra el caciquisme fou seva, mentre que la seva força, basada en part en l'esperança de canviar Espanya, augmentà mentre se'n mantingueren les perspectives. Sens dubte, el regeneracionisme a Catalunya passava per l'autonomisme.

Amb paraules de J. Solé Tura, "Calcué el terrabastall de 1898 perquè els sectors més inquietos de la burgesia catalana comprenguessin que no hi havia res a fer, que el compromís amb aquella oligarquia i amb aquell estat equivalia a l'estagnació, a la inoperància total. Fins al darrer moment intentaren però, la renovació del compromís -l'aventura Polavieja- i només se'n desenganyaren, només es decidiren a intentar un altre camí quan vieren que ni aquella tímida reforma era possible. Les coses es precipitaren aleshores vertiginosament. La burgesia catalana es llençà sairebé en bloc en mans del catalanisme..." "... (Que) es projectava com una força renovadora en el migraat panorama espanyol. Parlava obertament de transformar l'Estat, d'eliminar el caciquisme, de movilitzar les masses adormides de la perifèria espanyola, de donar a la burgesia catalana una participació en la direcció del país proporcional al seu veritable pes econòmic i social, de projectar l'Espanya renovadora cara enfora, cara a l'expansió imperial". (2)

Prat de la Riba fou qui sintetitzà teòricament les bases del moviment en "La Nacionalitat Catalana" (1906) i qui l'estructurà organitzativament a través de la publicació de "La Veu de Catalunya" (1899) i de la creació de la Lliga Regionalista (1901), recollint anys d'experiències i tanteis.

Valentí Almirall havia iniciat el procés amb la publicació del "Diari Català" (1879), la convocatòria del Primer Congrés catalanista (1880) i la creació del Centre Català (1881) mentre la Renaixença mantenia la flama del catalanisme entre els sectors literaris i polítics.

El segon Congrés Catalanista (1883) afirmà el total trencament amb els partits polítics d'àmbit espanyol, però mentre els antics militants refusaven la seva anterior afiliació, el nucli catalanista es veia impel·lit a exposar a la Corona, el seu Memorial de Greuges (1885), primer document revelador de les concomitàncies entre el regionalisme i els interessos de la burgesia industrial catalana.

Les tensions entre les diverses ideologies alegades entorn el Centre Català esclataren vers 1885 amb la creació de la "Lliga de Catalunya", organització específicament catalana que plantejava teòricament un programa regionalista per a Espanya.

La Lliga de Catalunya marcà la seva ofensiva amb ocasió dels Jocs Florals de 1887 demanant (amb un text escrit en català i de llenguatge radical) una amplia autonomia. La seva actuació però més significativa fou la campanya (1889) dirigida per Narcís Verdaguer i Callís contra l'article 15 del projecte de Codi Civil espanyol i en defensa del dret civil català. El ressò de l'esmentada campanya permeté establir unes bases organitzatives que es traduïren en la creació de la Unió Catalanista (1891) i en l'elaboració i aprovació

de les Bases de Manresa (1892).

El catalanisme començà també a infiltrar-se en les Juntes Directives de corporacions i associacions éssent en aquest moviment una fita fonamental el domini de l'Ateneu Barcelonès. Paral·lelament alguns dels seus prohoms aconseguiren la representació parlamentària de determinats districtes catalans mitjançant les tècniques tradicionals electorals, el caciquisme i la tergiversació del vot.

L'any 1897 la Unió Catalanista reformava els seus estatuts, centrant els seus objectius en la concessió de l'autonomia per Catalunya. La seva base social era però escassa i formada sobretot per literats, erudits i homes de carrera escampats per Catalunya.

La crisi de 1898 ajudà a fer convergir la lluita econòmica amb la lluita política. La Junta d'Adhesions a Polavieja integrà tant a representants del catalanisme com a prohoms representatius de les entitats econòmiques, en un esforç comú per aconseguir l'autonomia i la revitalització del país. La burgesia que, després del fracàs del polaviejisme s'havia organitzat en la Unió Regionalista, confluí amb els sectors més inquietes de la Unió Catalanista que des de 1899 havien organitzat el Centre Nacional Català, i la seva coincidència potencià la creació de la Lliga Regionalista (1901), partit polític que s'estrenà a les eleccions legislatives de 1901.

Començava l'era pratiana a Catalunya, amb uns objectius ben concrets:

"Volien crear un gran rotatiu, conquerir l'opinió catalana, organitzar políticament el poble, envair els Ajuntaments i les Diputacions, fomentar l'art, la literatura i la riquesa material del nostre país, transformar, en una paraula, Catalunya. (3)

III.1.2.- LA LLIGA REGIONALISTA.

La Lliga Regionalista no fou mai un partit polític en el sentit modern de la paraula (4). Com ha estudiat I. Molas comptava amb una superestructura de direcció política (la Comissió d'Acció Política) sota la qual s'anlegaven un seguit d'entitats i grups, fonamentalment econòmics, disposats a ~~de~~guir la seva política de forma incondicional o en funció d'unes accions concretes. (5)

La seva finalitat era l'assoliment de l'autonomia com un reconeixement de la personalitat nacional catalana:

"La Lliga no és ni pot ser un partit...és una organització patriòtica que no té de partit altres elements que els que fan necessaris les lluites amb altres partits. La Lliga és una escola de ciutadania... en la qual hi cap tothom que senti aspiracions redemptores per a la nostra personalitat col·lectiva com a poble..." (6)

Aquesta amplitud de criteri explica en part, el possibilisme del grup i justifica les seves aliances tàctiques que variaran segons les conjuntures i la correlació de forces.

Ja acabem de comentar com el catalanisme fou una versió diferencial del regeneracionisme finisecular. La crítica a l'Estat espanyol es plantejà des de "una perspectiva històrico-romàntica que aporta el suport dels segles a les necessitats del moment i que presentà un domini constant de Castella sobre Espanya, una Edat Mitjana democràtica a Catalunya (amb democràcia orgànica) i la perennitat de l'existència de Catalunya, l'esperit de la qual ja es pot trobar en la Prehistòria". (7)

Aquesta visió aboca el catalanisme a un greu problema polític: la necessitat de lluita contra un estat del qual la burgesia no en podia prescindir per dur a terme les seves transformacions econòmiques. Davant la impossibilitat de transformar Espanya, hom pensà en transformar Catalunya, estructurant-la de forma que els nous grups econòmicament dominants hi poguessin assumir el poder, constituïnt-se aleshores en grup de pressió vers la reforma total de l'Estat espanyol.

Per transformar Catalunya hom apel·là al sentiment nacionalista, força cohesionadora del poble:

"L'esperit nacional no existiria, no s'hauria format, si l'estructura o la situació del territori no hagués sotmès els seus pobladors a les mateixes influències, si una barreja de les races no hagués engendrat certs tipus físics mitjans o bé fet prevaler una raça determinada sobre les altres, si la unitat de llengua no hagués buidat en un motlle únic el pensament nacional, però, un cop constituït, només la destrucció del poble pot anihilar-lo: caurà el Dret, enmudirà la llengua, s'esborrarà fins el record de la seva existència, però per dessota de les ruïnes seguirà bategant l'esperit del poble presoner del Dret i de la llengua i el poder d'un altre poble, però lluitant sempre i espiant l'hora de fer sortir altre cop a la llum del dia la seva personalitat característica". (8)

El ressorgir de Catalunya no passava al principi per un simple procés de canvi de govern. D'aquí l'accidentalisme regionalista que definí concretíssimament Cambó en la seva exclamació propagandística d'anys posteriors: "Monarquia? República? Catalunya!"

Tampoc calia una definició en l'àmbit religiós, però donades les influències catòlico-conservadores en les formulacions teòriques catalanistes (Torras i Bages, Morcades), la defensa del catolicisme passà a ésser un cohesiu del partit.

En l'aspecte social, la Lliga fou un grup totalment conservador, tant per la seva composició i contacte amb els mitjans rurals i eclesiàstic com pel contingut dels seus programes polítics.

Econòmicament la Lliga assumí la defensa dels interessos de la burgesia industrial amb propostes proteccionistes i recolzà les iniciatives dinamitzadores agràries motivades per l'impacte de la capitalització del camp (sindicats i cooperatives, reforma tècnica).

També lligat al procés de transformació capitalista de la societat catalana aparegué el seu intent de reformes educatives, sobretot en els aspectes mercantils i professionals, com a medi d'accelerar els processos productius mitjançant una qualificació tècnica suficient.

Més endavant estudiem el fort paper que política i culturalment Prat i els seus seguidors atorgaren a la divulgació de la llengua i cultura catalanes.

La Lliga aconseguí la seva primera victòria contra el caciquisme a les eleccions legislatives de 1901 i mantingué la seva empremta electoral a les municipals del mes de novembre del mateix any, sobretot gràcies a l'esforç organitzatiu que suposà la depuració del cens i l'acció dels interventors del partit a les meses electorals.

Així començava la penetració del catalanisme a les institucions locals, com un dels camins polítics empresos per aconseguir la modernització econòmica i la consolidació d'un poder local: Ajuntament i Diputacions havien de transformar-se en bastions del catalanisme.

L'eufòria anà de baixa l'any 1903, coincidint amb l'absència de Prat de la Riba malalt a França i amb les tensions originades en el sí de la Il·lusa per l'arribada reial a Barcelona, que desembocaren en l'allunyament del futur nucli republicà nacionalista.

Les eleccions provincials de 1905 s'anunciaven poc esperançadores, però, gràcies a elles, Prat de la Riba assumí el càrrec de diputat a Barcelona, que li permeté dos anys més tard (1907) ésser elect president de la Diputació.

III.1.3.- PRAT DE LA RIBA I LA MANCOMUNITAT.

Enric Prat de la Riba manifestà ja, des de les seves primeres actuacions com a diputat, els objectius de la seva vida: el reconeixement de la personalitat política de Catalunya i la creació d'una entitat que en fos representativa i la dotés d'uns organismes administratius propis d'un Estat modern. (9)

La tasca administrativa de la Diputació xocava amb l'arbitrarietat de la divisió provincial:

"Las provincias actuales son simples entidades que no coinciden con organismos sociales y económicos. Formadas por un acto legislativo, cuando la sociedad española estaba de largos siglos antes definitivamente constituida, sus demarcaciones no han pasado de la esfera puramente administrativa, no han desflorado siquiera la epidermis del cuerno social, que por debajo de sus límites, de sus fronteras burocráticas, ha conservado intacta su estructura... La unidad viva es la antigua provincia, es la Región..."

Per tal de fer eficaç qualsevol acció de govern calia:

"la constitución de una Diputación regional catalana y, en defecto de ella, el reconocimiento de plena personalidad jurídica a las comisiones regionales constituidas por la mancomunidad de varias provincias". (10)

El concepte de l'organisme que més tard serà la Mancomunitat apareix ja en la redacció de les Bases per a una reforma de l'administració local (redactades des de 1905 i aprovades el maig de 1907 en l'Assemblea d'Alcaldes de la província de Barcelona) que atribueix al futur organisme regional responsabilitats en matèria d'obres públiques, ensenyament i legislació civil.

La claretat en la definició dels objectius polítics prattians quedava però enterbolida per l'oneig de la situació social a Barcelona; l'ofensiva anarquista i el protagonisme dels militars en els atacs al catalanisme (incidents del Cu-cut) exigien respostes governamentals. La dimissió del govern liberal, la formació d'un nou govern, la presentació de la Llei de Jurisdiccions que augmentava l'esfera de poder de l'exèrcit feren unir les forces als polítics simpatitzants del catalanisme que s'arreglaren en el moviment unitari de la Solidaritat (1906). Simultàniament, Prat publicava el seu text "La Nacionalitat Catalana", fonament teòric del moviment.

Malgrat els esforços governamentals d'escindir la burgesia de la lluita nacionalista amb l'aprovació d'una aranzel de tipus proteccionista, l'impuls ocasionat per l'oposició a la Llei de Jurisdiccions potencià la difusió del moviment arreu de Catalunya i la seva presentació a la resta d'Espanya.

L'atemptat de Mateu Morral ocasionà el canvi governamental que facilitava al conservador Antoni Maura posar en pràctica les seves pro-

postes de reorganització administrativa. El seu projecte d'Administració Local, elaborat l'any 1907, seguint un esquema anterior (1903) interrava part del reformisme del programa regionalista.

Amb el projecte no es tractava, però, de reconèixer cap dret a les nacionalitats, sinó d'una proposta descentralitzadora que permetia la creació d'institucions pròpies per a les regions o comarques (en l'esmentat projecte els municipis també podien mancomunar-se).

En els articles 406 i 407 s'establia la possibilitat que l'Estat delegués en organismes regionals (les mancomunitats) serveis d'ensenyament, és a dir que podrien ser encarregades de :

"...la creación, la ampliación o el sostenimiento de establecimientos e institutos para la enseñanza o fomento de la cultura, salvas siempre las facultades del Estado, según el artículo 12 de la Constitución y las leyes especiales a que se refiere". (11)

La lentitud amb que el Parlament discutí les propostes renovadores no deturà la formulació de les reivindicacions nacionalistes entorn el moviment de la Solidaritat.

El Programa del Bìvoli -llocit en aquest teatre el 14 d'abril del 1907, a l'acte de presentació dels candidats electorals de Solidaritat Catalana- és el text que pot resumir l'actitud d'empenta de la lluita nacionalista emmarcada per les tàctiques regionalistes de la Lliga.

Redactat per Prat de la Riba, el text insistia en la necessitat de dignificar la vida política depurant el sufragi de totes les seves irregularitats i intensificant la participació de la societat en la maquinària de l'Estat. Ara bé, aquesta reforma, aquesta tasca re-

generadora, no podia ser duta a terme sense la possibilitat d'actuació regionalista en el sí de la pròpia terra:

"Els municipis han de ser restituits a llur veritable condició de societats naturals amb esfera d'acció pròpia seva i diferent i independent de l'Estat, encara que coordinada com les de totes les persones individuals o col·lectives intranacionals".

"Uns i altres organismes regionals i organismes municipals en l'exercici de les seves funcions pròpies, han de fruir de la plenitud de la llibertat, enlairada al respecte de la personalitat dels altres i de la suprema ordenació legislativa en que ve a consistir l'autonomia".

"Condicció obligada de l'autonomia de les regions i els municipis és l'atribució a aquests organismes de recursos econòmics pròpis, determinant clarament que ha d'ésser hisenda de l'Estat, de la Regió i del Municipi".

El regeneracionisme pràctic denunciava la ineficàcia de l'Estat per resoldre les necessitats elementals del poble i reivindicava el dret de la societat a assumir mitjançant les institucions locals, les esferes de poder més directament relacionades amb la prestació de serveis:

"Cal que abans de tot, per assolir aqueixa finalitat de regeneració nacional, portar aquesta energia social salvadora a les funcions que només per invasió del poder o per atonia de la iniciativa social han vingut a ésser funcions administratives directes o delegades de l'Estat, com l'ensenyança, la beneficència, les obres públiques, que en realitat formen la línia de saturació i confluència de l'acció del cos social i l'acció de la política de l'Estat.

"Moltes de les funcions de l'ensenyança, beneficència i obres públiques, han d'ésser confiades a organismes regionals representatius de la personalitat de les regions, amb possessió de mitjans propis per excitar-les." (13)

L'abast dels serveis que es reivindicaven per a una gestió autonòmica ens senyala la prudència amb que la burgesia catalana marcava els límits de la seva pròpia lluita nacional. Prat intentava adequar les estructures imposades per la rígida constitució de la monarquia als interessos i inquietuds de la nova Catalunya, que començava un desvetllament a les formes de vida pròpies del capitalisme industrial. Calia modernitzar el país com ho explicità en prendre possessió de la Presidència de la Mancomunitat:

"Volem que no hi hagi ni un sol Ajuntament de Catalunya que deixi de tenir a part dels serveis de policia, les seves escoles, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera... Més, per això, calen grans institucions culturals i educacionals".

Com un resultat més de la campanya de Solidaritat (1906) Prat de la Riba va ser elegit President de la Diputació, primer càrrec de govern que obtenia la Lliga, penetració de la qual en els organismes locals no s'aconseguí pas pel predomini numèric, sinó per la imposició de les seves directrius a través de la presidència de les grans personalitats del partit (Prat de la Riba i Puig i Cadafalch).

En el discurs de presa de possessió, Prat seguia inssitint en la seva fita d'aconseguir la unificació del territori català en un únic organisme político-administratiu:

"No podem oblidar que la província de Barcelona no és un organisme natural; és un fragment del cos viu que es diu Catalunya

i tenir el deure de fomentar la solidaritat de la província amb les altres germanes catalanes, posant a llur servei totes les forces" (15)

Aquesta solidaritat regional, xocava però amb la crisi del moviment polític del mateix nom. L'esquerra del nacionalisme refusà els projectes de Maura centrant-se en la defensa del vot popular enfront del sufragi corporatiu, mentre la Lliga, en cremar la seva imatge amb el recolzament de la represi6 maurista després dels fets del juliol de 1909, quedà des d'aleshores assimilada al conservadurisme.

Prat començava el seu segon mandat presidencial a la Diputació (1909) amb les forces catalanistes dividides, però anava decidit a seguir amb la tasca empresa, com ho remarcà en el seu discurs inaugural(16).

La continuïtat marcà també el seu tercer mandat presidencial (1911-1913) que fou decisiu per a la consolidació de la Mancomunitat.

La necessitat d'un cos administratiu que agrupés les quatre diputacions catalanes, se suscità primer a la diputació de Barcelona, i després de discutit, es plantejà a la resta de les diputacions. Prat fou l'encarregat de redactar les Bases per a la Mancomunitat catalana, document que va ésser aprovat pels diputats l'octubre del 1911, amb la única oposició del Partit Radical.

Les bases del 1911 aportaven als projectes administratius de Maura el fet que no fos només la proximitat geogràfica la motivació per a mancomunar-se, sinó que fos el reconeixement de Catalunya com a entitat, el fet que aglutinés a les diputacions de les artificials províncies administratives.

Per donar cos a la nova institució de govern s'estructuraren una Assemblea i un Consell permanent, formats o triats pels diputats provincials, i regits per un President i tres Vicepresidents. El caràcter electiu dels càrrecs en garantia la representativitat.

Prat presentà a Madrid les Bases com una obra solidària de tots els polítics catalans, que respectaven en tot moment la sobirania de l'Estat espanyol. El cap de govern, Canalejas, el rebé amb força afabilitat però es mostrà partidari d'una llei general per a tot Espanya, sense matisos específics per a Catalunya.

S'elaborà un projecte de Llei que començà a discutir-se a les Corts el maig de 1912. El mes d'octubre, s'aprovava al Congrès (amb l'absència del Partit Radical i el vot en contra dels monàrquics conservadors). El 12 de novembre moria assassinat Canalejas i durant el govern Romanones el projecte restà oblidat, fins que al desembre de 1913 el ministre de governació del nou govern conservador de Eduardo Dato, el presentà a la signatura reial.

El 6-4-1914 hom constituïa la Mancomunitat, que elegia president a E. Prat de la Riba. L'estatut pel qual s'havia de regir s'aprovà el 26-3-1915.

Les atribucions en matèria educativa que s'otorgava la Mancomunitat quedaven fixades a la Base 5ª :

"Base 5ª. La Mancomunidad podrá cuidar de las funciones siguientes:... 9) enseñanza de las artes y oficios, agrícola, industrial y técnica, y ampliación de los estudios y enseñanzas establecidas por el Estado. 10) Conservación y restauración de los monumentos históricos catalanes. 11) Creación y fomento de las instituciones de cultura superior. 12) Las demás que el Estado o las Diputaciones ca-

talanas le concedan y sean por la Mancomunidad aceptadas. 13) Todas las demás funciones que interesen a Cataluña y no sean de competencia exclusiva de otros organismos públicos". (17)

Els serveis que reclamava per autogestionar, s'establien en la Base 7ª:

"Base 7ª. El Estado delega a la Mancomunidad los servicios siguientes... 8) Conservación y restauración de los monumentos nacionales situados en Cataluña. 9) Organización y sostenimiento de la enseñanza técnica, industrial, agrícola y de comercio. 10) Construcción de edificios escolares. 11) Instauración de los doctorados en la Universidad de Barcelona..." (18)

La resta d'atribucions pertanyien a l'àmbit de les obres públiques (carreteres, ferrocarrils, ports, comunicacions, obres hidràuliques i explotació forestal). El finançament de tots els serveis es preveia com un ajut de l'Estat a la Mancomunitat, mentre no se establís la recaptació directa d'una o més contribucions per l'organisme regional.

El projecte governamental, finalment aprovat, retallava les Bases, ja que, per qualsevol traspàs de serveis de la Mancomunitat, calia una llei aprovada per les Corts, i en l'aspecte econòmic deixava a la nova corporació sense recursos, car només podia comptar amb els que li cedissin les diputacions mancomunades i les subvencions i donatius voluntaris.

En qüestions educatives la retallada augmentava, en fer dependre la universitat dels cursos de doctorat que calia fer obligatòriament a Madrid.

L'Estatut de la Mancomunitat catalana elaborat pels diputats i aprovat pel govern respectà les limitacions legals del decret de 1913, però intentà estructurar de forma eficaç el funcionament organitzatiu. Malgrat que el decret especificava la "conveniència de autorizar la asociación o mancomunidad de ayuntamientos y diputaciones provinciales con fines exclusivamente administrativos" (Real Decret 18-12-13), Prat no s'encanyava quant a la competència política del nou organisme, com ho manifestà en alguna ocasió:

"No hem fet la Mancomunitat per tenir una Diputació més gran, ni per a donar a l'ànima catalana un petit cos d'Administració subordinada, secundària: una província (...), tots volem per a Catalunya un cos d'Estat, tots sentim que la dignitat de la voluntat popular catalana exigeix imperiosament, més o menys accentuades o atenuades, formes d'Estat". (19)

La Mancomunitat permeté al regionalisme una acció de govern, cenyida però a estrets límits. La lluita per l'autonomia no era acabada.

III.1.4.- L'ASSEMBLEA DE PARLAMENTARIS DE 1917.

L'any 1917, davant la crisi política que sotragava el país, els polítics catalans seguien veient com una alternativa vàlida l'autonomia:

"Els representants en Corts de Catalunya davant la gravetat i transcendència dels moments actuals... coincideixen a afirmar: Que és voluntat general de Catalunya l'obtenció d'un règim d'àmplia autonomia..." (20).

Fracassat el seu intent d'obtenir el vist-plau governamental a una convocatòria de Corts Constituents, els regionalistes aglutinaren a altres sectors crítics del Parlament (radicals, socialistes, re-

publicans) per tal de reunir-se de forma extraoficial. Tot i que el govern disfressà la iniciativa catalana qualificant-la de separatista, es coheccionà un moviment d'oposició governamental que es traduí en l'elaboració per diferents comissions d'uns projectes de reforma constitucional.

Les conclusions en relació amb l'autonomia, realitzades en cooperació entre parlamentaris catalans i no catalans, foren més generoses que qualsevol dels projectes anteriors. L'Assemblea declarà la regió com organisme natural i li reconeixia "com a atribucions pròpies emanades de la seva constitució, les de governar-se i regir-se lliurement en tots els ordres que afectin al ple descabdellament de la seva vida interna, sense perjudici de la plena autonomia municipal que serà objecte d'un altre acord". (21)

Després d'establir les matèries en les quals l'Estat espanyol tenia plena sobirania (entre les quals no s'inclouïa l'organització del sistema educatiu), es reconeixia explícitament la personalitat autonòmica del País Basc i Catalunya (punt quart), als quals es garantia una organització autonòmica amb recursos hisendístics propis.

Malgrat que l'Assemblea aprovà aquests principis, no els compartien pas totes les forces de l'oposició a la monarquia. Com a mostra, pot observar-se la ponència que Hermenegildo Giner de los Rios redactà, per encàrrec de l'Assemblea, sobre els problemes educatius i les seves possibles alternatives, on s'oblidava el principi de reconeixement de les nacionalitats catalana i basca, i s'insistia altra vegada en la necessitat de la descentralització administrativa.

El projecte de Giner tenia més aviat un caràcter tècnic, ja que, com s'explicitava, hom havia defugit les qüestions que poguessin plantejar divergències o desvetllar partidismes. Giner considerava fonamen-

tal la unificació de l'ensenyament públic sota la tutela de l'Estat, deixant amplíssima autonomia al municipi, província o regió. Aquesta necessitat ineludible d'autonomia docent la feia també extensiva a la Universitat. (22)

III.1.5.- L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE 1919.

Les divergències que marcaren el trencament del possible front unitari de l'Assemblea de Parlamentaris, es manifestaren de nou en el procés de lluita autonòmica dels anys 1918-19, enardida per l'ambient europeu de fi de la guerra mundial.

Mentre els republicans se sentien encara vinculats a l'esperit de l'Assemblea i presentaren una proposta de llei on s'establia com a punt primer "la concessió a la regió catalana de l'autonomia integral" (15-11-18), els regionalistes fent-se ressò de l'èxit assolit per la campanya autonòmica empresa des de l'Escola de Funcionaris d'Administració Local (depenent de la Mancomunitat) i de l'ambient del carrer, col.laboraren activament en l'elaboració d'unes Bases autonòmiques, que en nom de la Mancomunitat es presentaren al Congrés.

L'Escola de Funcionaris proposava:

"Primer: Catalunya actualment necessita l'autonomia per a desenrotllar íntegrament totes les seves energies... Segon: Els ajuntaments no poden subsistir per més temps en llur actual situació. Cal canviar la Llei a base de l'autonomia... Tercer: Cal crear veritables hisendes locals..." (23)

A la proposta s'hi adheriren quasi un 98% dels ajuntaments catalans. Amb aquest suport es creà una comissió parlamentària que elaborà les Bases per presentar a Madrid. En elles s'establí l'organització d'un govern regional que tindria plena sobirania per regir els assumptes interns de Catalunya, fora d'una sèrie d'atribucions que continuava detenant l'Estat Central i que bàsicament coincidien amb les establertes en el document de l'Assemblea de Parlamentaris (1917).

L'Ajuntament de Barcelona s'hi adherí i oferí la seva col.laboració en la celebració d'un plebiscit municipal.

L'acord s'aprovà a la sessió 8-1-1919, amb dues esmenes. Una presentada pel regidor radical Emiliano Iglesias:

"Que habiéndose cambiado los términos del problema que dió lugar al plebiscito municipal de Cataluña, toda vez que, según es público y notorio, la Comisión extraparlamentaria entiende no sólo en cuanto a la extensión de la soberanía municipal y regional, sino que principalmente al origen o fuente de esa soberanía, procede que, como cuestión previa a toda obra, se afirme la intangibilidad de la soberanía popular mediante el sufragio universal sin restricción ni adulteración de otros sistemas que repugnan la democracia, especialmente el del voto corporativo" (24).

L'altra subscripta per Balañá, Iglesias, Durán, Vila Maríegues, Soler, Company i Giralt:

"Que el Ayuntamiento, ratificando el plebiscito municipal de la autonomía integral de Cataluña, haga constar su adhesión a las bases de autonomía presentadas al Gobierno por el Consejo Permanente de la Mancomunidad de Cataluña, y que se acepte la invitación del mismo consejo y se acuerde asistir a la reunión general de muni-

cipios de Cataluña, que tendrá lugar en la fecha que aquel fijará, para deliberar sobre el concurso que han de prestar los ayuntamientos catalanes para la efectividad de los acuerdos que tome la Asamblea de la Mancomunidad de Cataluña para asegurar la más inmediata implantación de la autonomía". (25)

El mes de novembre del 1918, el Consell de la Mancomunitat entregava al cap de govern les Bases esmentades. La fredor amb que varen ser rebuts els catalans amb la seva reivindicació no era més que l'anunci de la violenta campanya que es desvetllaria en el sí del Parlament espanyol, arribada l'hora de discutir la sobirania de la regió catalana per regir els seus destins.

Els republicans nacionalistes foren en aquesta ocasió més realistes que els regionalistes. Tot just presentat el projecte a Madrid, Marcel·lí Domingo afirmava:

"Quien crea que la monarquía concederá la autonomía a Cataluña o se engaña o quiere engañar a Cataluña. Porque la monarquía no sólo no concederá la autonomía, sino que levantará España contra Cataluña" (26).

I com a grup parlamentari, presentaren immediatament un acord on s'establí:

"... Considera que el dictamen de la dita ponència, com a resultat de distintes opinions, no representa íntegrament els ideals liberals del nacionalisme i l'aspiració integral de Catalunya...

...la impossibilitat d'aconseguir amb la monarquia l'autonomia de la regió catalana, com ho prova, entre altres fets, el "no hay diálogo" del compte de Romanones...

...la necessitat de proclamar la república per a donar satisfacció als problemes de reorganització nacional, social i econòmica i cultural, que, de quedar ajornada o desatesa, pot produir com a resultat la desintegració d'Espanya, i fins i tot la rebel·lia justificada dels elements que troben en l'Estat i en la seva forma actual el pitjor enemic de la nació" (27).

Als pocs dies el govern donava com a resposta, el nomenament d'una Comissió extraparlamentària que prepararia una ponència per discutir a les Corts.

El Consell de la Mancomunitat responia amb agressivitat a la contraofensiva governamental i aprovava una proposta dels republicans on s'establí:

"L'Assemblea de la Mancomunitat acorda declarar-se Assemblea Constituent, amb el primer mandat de redactar l'Estatut d'autonomia de Catalunya." (28)

L'adhesió de l'Ajuntament de Barcelona al projecte d'Estatut d'autonomia pot veure's en la proposta dels regidors Jordà, Maynés, Mir Miró, Gambús, Matons, Giralt, Gabarro, Marial, Carrasco, Nonell, Masot, Puig Esteve i Companys, aprovada a la sessió de 14-6-1920:

"Que se telegráfie al Presidente del Consejo de Ministros expresándole que delante de la obra realizada por la Mancomunidad que ha merecido la aprobación de todos los partidos políticos catalanes y la confianza pública, estima el Ayuntamiento de Barcelona indispensable el robustecimiento de aquel organismo, sólo asequible con el legítimo traspaso de servicios y haciendas que le han otorgado las cuatro diputaciones y con la concesión de aquellas funciones previstas en el Estatuto de Autonomía al cual nuestra corporación reiteradamente se ha adherido". (29)

L'Estatut preparat pel Consell de la Mancomunitat i aprovat per l'Assemblea el 25-1-1919, partia naturalment dels principis de sobirania regional establerts a les Bases i organitzava un govern català que no estava limitat en el seu poder legislatiu i executiu fora del cas "que invaeixi els límits de les atribucions del poder central" (títol tercer, art. 5è).

El govern regional comptava amb un Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, ja que com quedava explicitat en el títol 4art., l'ensenyament no era matèria reservada per al poder central, i encara que no s'aclarís amb detall, quedava implícit que l'ensenyament seria en català. El parlament regional tenia poder legislatiu i executiu sobre:

"art. 6è. A. L'ensenyança en tots els seus graus i els altres serveis d'instrucció pública i belles arts, exceptuant el règim de la propietat intel.lectual... subjectant-se a les següents condicions:

1ª.- El nombre d'escoles primàries i de mestres que avui sosté l'estat a Catalunya i la dotació d'aquest podran ésser augmentades però no disminuïdes.

2ª.- La primera ensenyança serà gratuïta i obligatòria per a tota la població escolar de Catalunya.

3ª.- Serà obligatòria l'ensenyança de l'idioma castellà en totes les escoles de primera ensenyança.

4ª.- Es fixarà el mínim de coneixements que han d'acreditar els que obtinguin un títol de capacitat per a l'exercici de determinades professions." (30)

Poca cosa tenia a veure aquest estatut amb les Bases d'Autonomia, que presentà la Comissió extraparlamentària, anomenada i triada pel govern central, i aprovades pel Consell de Ministres el 20 de gener del 1919. Aquestes partien d'un avantprojecte redactat per Maura, que constava de 22 bases, 21 de les quals feien referència a la reforma descentralitzadora del règim municipal. Només la darrera es referia a la regulació d'organismes de govern regional que podien crear-se per afavorir la descentralització, però sempre sense poder legislatiu ni executiu que quedava en mans de l'Estat.

A l'article quart es reconeixia el dret de les quatre províncies a constituir la regió de Catalunya, i en l'article 10, s'insistia en la responsabilitat estatal en el control de l'ensenyança, proposant-se com a alternativa una possible dualitat del sistema educatiu:

"Art. 10. La Diputación y la Generalidad podrán instaurar, reformar, mantener, auxiliar o promover, optando por las organizaciones, por las remuneraciones y por los métodos pedagógicos que prefieran cualquier instituto, laboratorio, biblioteca, museos, escuelas, cursos, obras y fundaciones de índole cultural o docente, sean para la investigación científica, para producción artística o literaria, para experimentación y ensayos de aplicación técnica o industrial, para extensión y divulgación de los conocimientos o bien para dar sistemáticas enseñanzas superiores o secundarias, así de ciencias como de artes, tanto técnica profesional cuanto de industrias u oficios. También podrán encargarse de la conservación de los monumentos nacionales que se designen al efecto dentro de la región.

Con respecto a la instrucción primaria, el Estado y los Municipios, seguirán en Cataluña el mismo régimen, sistema y condiciones que el resto de España. Por su parte, podrá la región establecer y soste-

ner a sus expensas cuantas escuelas estime convenientes, en las cuales,... será obligatoria la enseñanza de la lengua castellana, se habrá de observar en materia religiosa el régimen mismo de las escuelas sostenidas por el Estado, y la educación cívica deberá dirigirse a formar hombres amantes de su patria, tanto en la comunidad vecinal, como en la regional y en la nacional. El Estado, además de sostener cuantas escuelas y establecimientos estime convenientes para la enseñanza y la cultura, ejercerá sobre las escuelas primarias de la región, como sobre las de los municipios, las facultades suficientes para comprobar en cualquier tiempo la observancia de dichos requisitos.

Fuera de lo precentuado en las escuelas primarias regionales, en los establecimientos de enseñanza que sostenga la región, podrán los profesores y los alumnos, siendo derecho de aquellos y de estos, dar la enseñanza y contestar respectivamente en castellano o en catalán.

Será objeto de una ley especial,... regulando, con reserva siempre para el Estado, la expedición de títulos, las pruebas de aptitud, las garantías a quienes las juzquen y la eficacia que mediante aquellas, tendrán los certificados de estudio, seguidos en establecimientos regionales o municipales." (31)

Puig i Cadafalch feu aquest comentari respecte a les bases de reforma governamentals:

"No és la llibertat d'ensenyament el que demanem: aquesta llibertat està més o menys consignada a les lleis i en la pràctica arriba fins a fer possibles els ensenyaments de la famosa Escuela Moderna, sinó el règim de l'ensenyament per l'autoritat regional. D'altra manera hauríem de patir l'actual ensenyament de colonització que l'Estat dóna i en el qual els deixebles parlen en llengua diferent de la dels mestres". (32)

Si la proposta governamental en qüestions educatives era inacceptable pels catalans, menys ho era en qüestions organitzatives i de principis, ja que el projecte era bàsicament una proposta de descentralització administrativa per tot l'Estat espanyol.

Les discussions al Parlament varen evidenciar actituds obertament contràries a trobar solucions al problema català (com és el cas de Nieto Alcalá Zamora). Com ja sabem les tensions socials foren un bon pretexte per a clausurar les Corts (27-2-1920).

Quedava closa una etapa de la lluita catalanista capitanejada per Prat i sota la bandera del regionalisme, en la qual la burgesia, aliada amb sectors agraris i comercials, intentà transigir en els seus objectius nacionalistes per tal d'aconseguir plataformes de poder local a través de la descentralització de serveis estatals o bé amb la creació de nous organismes responsables i representatius de la regió com la Mancomunitat.

La radicalització de les lluites socials afectà el moviment catalanista que modificà les seves bases teòriques amb la figura d'Antoni Rovira i Virgili i les seves propostes tàctiques amb Francesc Macià. A partir de 1920, Catalunya assumia els objectius d'una plena autonomia política que comportava l'exigència d'un Estat propi, que organitzaria sobiranament els seus serveis.

Al regeneracionisme esperonat en transformar l'Estat canovista succeïa el trencament. Mentre la burgesia industrial s'arreglerà amb els sectors conservadors en l'últim baluart de la monarquia -la Dictadura- la petita burgesia urbana i sectors de pagesia desbordaren el marc constitucional en conjominar a les demandes d'autonomia l'exigència d'un canvi de règim de caire republicà. Entorn 1920, finia l'hegemonia de la Lliga.

III.2.- ALTERNATIVES CULTURALS.

III.2.1.- LA NECESSITAT D'UNA ESCOLA CATALANA.

Prat de la Riba, en "La Nacionalitat Catalana", recollia la tradició del nacionalisme historicista i romàntic:

"Catalunya tenia un dret propi; tenia una llengua pròpia; doncs Catalunya tenia aqueix esperit nacional misteriós que en davallar els segles va infantant i renovant el dret i la llengua...

Nosaltres vèiem l'esperit nacional, el caràcter nacional, el pensament nacional; vèiem el dret, vèiem la llengua; i de llengua dret i organisme, de pensament i caràcter i esperit nacionals en treiem la Nació; això és, una societat de gent que parlen una llengua pròpia i tenen un mateix esperit que es manifesta ú i característic per sota la varietat de tota la vida col·lectiva.

I veiem més: veiem que Catalunya tenia llengua, dret, art propi, que tenia un esperit nacional, un pensament nacional; Catalunya era, doncs, una Nació. I el sentiment de pàtria, viu en tots els catalans, ens feia sentir que pàtria i nació eren una mateixa cosa, i que Catalunya era la nostra nació, igual que la nostra Pàtria". (33)

Pel polític regionalista, la llengua i la tradició que forjaren l'esperit nacional eren els elements cohesionadors del poble i hom no podia oblidar el paper que podia jugar la seva difusió en el procés de concienciació nacional.

Segons comentà Jaume Bofill "en Prat de la Riba formulà, abans que ningú, la concepció integral del Nacionalisme... L'ideal catalanista, segons ell, s'estén pel temps i l'espai, és alhora tradicional

i progressiu i, per consegüent, evolucionista; vol senyorejar novament totes les regions de parla catalana; bressa, per futur, en somnis il·limitats d'imperialisme. Convida a tots els estaments a seguir-lo i els hi promet de paga, una harmonia social suprema. Utilitza i tutela totes les fonts de riquesa i de prosperitat material. I corona la plasmació del cos infonent-li un esperit, la llengua, i educant i perfeccionant la raça amb l'elaboració d'una cultura pròpia." (34)

Prat intentà conscienciar Catalunya de la seva personalitat nacional, fent de la difusió de la llengua i de la cultura un dels seus punts polítics programàtics, conscient que:

"...Un poble que no sap que ho sigui, que té una llengua i una cultura però que no se'n adona, és un poble a mitges. Un poble que es coneix a sí mateix, que té consciència, però passiva, de la seva unitat espiritual i sabent que la té, vol viure i actuar com a poble, solament llavors, és un poble. Així, per la formació, per la creixença, per l'enfortiment d'aquesta voluntat, va devenint poble la Nació Catalana." (35)

L'autonomisme no aspirava tant sols a obtenir els vots del poble que fins aleshores recollien els cacics, sino que desitjava sobretot encendre un caliu nacionalista. Per unir els catalans calia dotar-los d'unes bases culturals que donessin sentit nacional al seu vot:

"... les campanyes polítiques portaran al poble a les urnes, però si no van acompanyades d'una acció cultural, l'ànima del poble romandrà dormida. Els homes es formen a l'escola i no als comicis. Si tenim molts diputats i molts regidors i no tenim escoles, els homes que ens segueixen ho faran portats per l'amor instintiu que senten per Catalunya, però el seu patriotisme no serà conscient i qualsevol contratemps el farà trontollar." (36)

Elements fonamentals en aquest camí conscienciador eren la difusió de la llengua i el coneixement de la pròpia trajectòria històrica, processos que podien aconseguir-se a través de l'ensenyament -aspecte que cap lluita nacionalista ha deixat de banda- :

"...La catalanització de l'ensenyament primari és una de les reivindicacions essencials del nacionalisme català... Aspirarem a que l'ensenyament es doni en català a totes les escoles de Catalunya, que els infants catalans siguin ensenyants en la llengua catalana, tan bella com qualsevol altra, tan gloriosa com la que més ho sigui, i que, per damunt de tot, és la pròpia, la que ja duen en els llavis, en el cor, en la mateixa sang dels seus cossos tendres...

Que les escoles de Catalunya siguin catalanes és cosa normal, la cosa que no és normal ni natural és que siguin castellanes... Portar el sentiment de catalanitat a l'ensenyament no és fer política, és fer pàtria...

Es vol evitar que les generacions infantils catalanes aprenguin gramàticalment la seva llengua, que sàpiguin la història de Catalunya, que coneguin la seva vera pàtria i l'estimin amb plenitud d'amor. No es pot fer política a l'escola -criden-. Però... a les escoles es donen uns llibrets de geografia i història que no parlen ni de geografia ni d'història de Catalunya, ens llegeixen uns llibres de lectura amb prosistes i poetes que no són els nostres i es canta en himnes de ritme estrany un patriotisme postís i exòtic...

Volem convertir l'escola, no pas en un instrument de la política catalanista, però sí en un instrument de la cultura catalana".
(37)

L'enaltiment de la llengua, manifestació essencial de la nacionalitat, precisava d'un sistema cultural propi, si és que hom volia ampliar el seu abast reclòs fins aleshores als cenacles culturals i a les llars familiars. Calia que la llengua fos un instrument eficaç de cohesió de la vida col·lectiva catalana, perquè com manifestava Prat:

"...Crear una llengua literària és l'obra cabdal d'un poble. La possessió d'una llengua literària és la consagració d'una nacionalitat. Quan del conjunt de dialectes d'una llengua en sobresurt un i s'enlaira sobre els altres i dona forma a les creacions literàries, filosòfiques i jurídiques de la raça, aquella llengua en estat natural de què parlavem, aquella incoherent munió de parlans dialectals, queda articulada, és convertida en una unitat viventa, en un centre de coordinació i relligament i depuració de totes les forces llingüístiques de la raça... Llavors l'activitat dialectal deixa d'ésser un perill, ja no pot portar a la tritració de la llengua.

"...La nostra llengua està desarmada... sense escoles, sense universitat, sense dinastia i aristocràcia pròpies, sense Estat i tenint enfront vehicles de l'acció destructora d'una altra llengua, l'escola i la Universitat i la premsa i l'Estat amb tota la complexa xarxa de canalització per a influir i penetrar un poble..." (38)

En qualsevol acte públic, conferència, miting electoral, d'aquests anys, protagonitzat pels regionalistes o altres grups nacionalistes, polítics i intel·lectuals uneixen la seva crida en defensa dels drets de la llengua catalana, símbol de la vida d'un poble. El mateix caràcter d'exaltació trobem en les paraules de Puig i Cadafalch:

"...defensarem la nostra llengua arribant fins allí on sigui necessari; més val morir que viure deshonorat... avui, entre els drets plantejats el segle passat, cal afegir-hi el dret de la llengua

pròpia, el dret a un art propi, el dret a tenir llibertat i personalitat. No, no conseguiran mutilar-nos, convertint-nos en un poble "provinciano", abans l'hauran d'arrassar i sembrar de sal tota la terra catalana". (39)

Aquest enaltiment de la llengua comportà la reivindicació de la seva oficialitat en els àmbits polítics de l'administració local-Ajuntaments, diputacions i Mancomunitat- i en les institucions culturals d'ells dependents.

La politització del fet lingüístic per part dels regionalistes desenvolupà reaccions també polítiques de caire espanyolista, com les declaracions d'Antonio Royo Villanova, director general de Primer Ensenyament, en la sessió del Senat del 23-XI-1915; o el document elaborat per Antoni Maura (26-1-1916) aleshores President de la Real Acadèmia de la Llengua, dirigit al Ministeri d'Instrucció Pública, que considerava una suplantació del castellà, l'ús d'altres idiomes o dialectes nacionals en tot afer que no fós d'ordre íntim o purament literari i que calia frenar l'abús del català a les corporacions oficials, en els seus documents i en les seves escoles. (40)

Davant l'agressiva circular, un seguit d'entitats signaren i envia- ren telegrams de protesta a Madrid; l'enumeració d'una part d'aquestes institucions indica la ressonància del fet:

Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Foment del Treball Nacional, Ateneo Barcelonès, Lliga de Defensa Comercial i Industrial, Cambra de Comerç, Cambra de la Indústria, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, Unió de Viticultors de Catalunya, Unió Gremial, Foment de les Arts Decoratives, Cercle Artístic Sant Lluc, Lliga espiritual de la Mare de

Deu de Montserrat, Orfeó Català, Associació Protectora Ensenyança Catalana, Lliga del Bon Mot, Arts i artistes, Nostra Parla, Institut Estudis Catalans, Associacions escoles dels Districtes II i VI, Ajuntaments de Manresa, Sabadell, Girona, Reus, Tarragona, Capellades,...

La reacció de la Mancomunitat consistí en la tramessa immediata d'un missatge al President del Consell de Ministres, on es demanava:

"la petició que sigui proclamada l'oficialitat de la llengua catalana en tota la vida interior de Catalunya, única manera que quedí garantit el ple respecte al dret dels ciutadans catalans en quan a l'ús del seu idioma es refereix...

...Dret que ha entrat ja a formar part del dret públic modern i troba avui a Europa l'ambient de la més viva actualitat... els ciutadans no jutgen alcançada la plenitud de la llibertat política ni d'igualtat civil, mentre als drets i llibertats proclamats en la primera etapa dels moviments democràtics no s'hi uneix també la llibertat i la igualtat de condició de les diferents llengües nacionals." (41)

Una Junta de Defensa de l'Idioma, creada arrel de la Diada de la Llengua Catalana, i de la qual formaven part Pere Coromines, per la Unió Federal Nacionalista Republicana; Antoni Rovira, per la Unió Catalanista; Francesc Layret del Bloc Republicà Autonomista, i representants de la Lliga i el Partit Federal, redactà un manifest a l'opinió pública i anuncià mitjançant un telegrama la seva oposició irreductible al criteri sostingut per Maura a l'Acadèmia. (42)

Però tals propostes no aconseguiren la fi de les ofensives: Romanones, l'any 1916 prohibí l'ús del català en l'ensenyament de la doctrina cristiana a les escoles, argumentant que el castellà era la llengua amb que s'havia ensenyat la fe arreu del món.

La Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat visità al bisbe el 8 d'abril de 1917 i li demanà que ordenés amb urgència la impressió del catecisme en català, perquè en el Seminari s'ensenyés la llengua i oratòria sagrada catalana i perquè s'utilitzés el català com a llengua de prèdica.

La reacció espanyolista no s'emmotllava amb l'esperit de l'Europa de les nacionalitats que es gestava a través de la Guerra Mundial. Puig i Cadafalc entreveia la configuració d'una nova Europa com a decissiva en el plet català:

"...li costa al castellà comprendre la vida en comú amb qui parla diferent. L'hosta sentir que el dret del llenguatge és un dels drets de l'home oblidats dels revolucionaris arcaics, però que figura en la trilogia del dret nou dels pobles que van formant-se entre les nebuloses de la guerra... Ara, al costat de la igualtat civil i la llibertat religiosa hi figura el lliure ús de la llengua..."

A mig desembre es reunirà a Berna un Congrés Internacional d'Estudis per a fixar les bases d'una pau durable... En la situació actual de la guerra és una cosa utòpica, però s'entreveu un món de l'avenir i es senyala el dret dels pobles a no ser annexionats sense un plebiscit, els principis de la llibertat civil, la llibertat religiosa i el dret al lliure ús del llenguatge..."

"La imposició d'altra llengua que no parlem en l'escola és causa del nostre endarreriment. En les escoles és causa d'analfabetisme i d'ineducació. Entre el mestre i el deixeble hi ha una mura-

lla que impideix la cordial comunicació, és la muralla de la contínua ficció de disfressar l'idioma. Jo recordo els anys de col·legi: el mestre en castellà era per a nosaltres una cosa estranya, fora del còrrec de l'amistat, ben contrari al pare o la mare. Ara que coneixem els mètodes moderns comprem com vexa als infants condemnar-los a una ensenyança de rent vençuda..." (43)

La reivindicació de la catalanitat de la vida pública, sobretot en les tasques docents i administratives, no fou sols assumida per la Lliga Regionalista, sinó també per entitats apolítiques de caire nacionalista exaltat que complementaran l'activitat dels partits. Una d'aquestes fou Nostra Parla, la qual des de 1916 organitzà les Diades de la Llengua Catalana, actes d'afirmació nacionalista amb activitats que pretenien popularitzar les reivindicacions en defensa de l'idioma, a les quals contribuïa l'Ajuntament de Barcelona amb subvencions i cessió de locals municipals.

El 2-12-1915 es reuní una Assemblea al Centre Autonomista Dependents Comerç i Indústria, per a preparar l'acte de la primera Diada, celebrat en forma de míting el 2 de gener de 1916 i on foren aprovades les següents conclusions:

19. Creació d'una comissió encarregada de la defensa i nacionalització de la llengua catalana.

20. Interessar als parlamentaris catalans que pels mitjans que el seu patriotisme els aconselli procurin aconseguir a la major brevetat possible:

-Que en les escoles públiques de Catalunya sigui obligatori ensenyar als deixebles en l'idioma català.

- Que en les Universitats, Instituts i Escoles Normals de terra catalana s'estableixin càtedres també obligatòries de llengua i cultura catalana.
- Que per exercir qualsevol càrrec públic a Catalunya sigui també obligat conèixer perfectament la llengua catalana parlada i escrita.
- Que sigui respectat i reconegut oficialment el dret dels catalans a usar son idioma propi en tots els actes de llur vida pública i privada.

39. L'Assemblea ha d'acordar la seva adhesió a l'obra de la Diputació d'usar el nostre idioma, solidaritzant-se amb la seva conducta i expressar el seu desig que totes les corporacions públiques catalanes i especialment l'Ajuntament de Barcelona secundin i segueixin exemple." (44)

No era sols per consideracions patriòtiques que es demanava la implantació del català a l'escola, també s'argumentava seriosament amb raonaments pedagògics. En el Congrés de Mestres de 1888 ja es demanava que els nois fossin ensenyats en l'idioma matern.

En l'època en que els capdavaners del nacionalisme català lluitaven per a cristal·litzar llur puixança en immediates realitzacions, es destacà la figura del pedagog Francesc Flos i Calcat que instituï la primera escola catalana, embrió del Col·legi Sant Jordi, fundat l'any 1898 i que l'any 1892 donà la primera conferència en català a l'Escola Normal de Mestres, parlant de la necessitat d'usar el català dintre de les escoles primàries.

Una data important en aquest procés de normalització lingüística i lluita per a la introducció en el medi escolar fou 1906, any en que es celebrà el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Estava organitzat en tres seccions, Filològica-històrica, Literària i Social-jurídica i en aquesta última secció fou on s'abordà el tema de l'ús de la Llengua materna a l'escola.

Per la seva significació, ha semblat útil reproduir alguns fragments de les ponències dedicades a la defensa de la utilització de la llengua catalana a l'escola. Josep Bertran i Musitu presentà la ponència "La Llengua Catalana i els poders públics. Protecció que aquests li deuen" i s'aprovaren les següents conclusions:

"I. Éssent l'Estat l'organisme directiu i propulsor de la vida nacional i éssent la llengua l'element primordial constitutiu de la nacionalitat, a l'Estat correspon el foment i la protecció de la llengua catalana.

II. Aquest foment i protecció deu exercir-la de la següent forma:

a) servint-se en la seva vida administrativa general d'ell, en la de la justícia, l'ensenyança, quan de Catalunya es tracti o a Catalunya es refereixi..." (45)

Joan Bardina presentà la ponència "La Llengua catalana és l'única anta, tractant-se de catalans, per a la instrucció dels nois i dels grans", amb les següents conclusions:

"II. La instrucció de la llengua natural, sense tenir la importància exclusiva que alguns li donen, és d'una transcendència cabdal segons la lògica i les estadístiques. L'Escola Primària en son genuí caràcter d'institució popular i educadora, aparegué quan

el llatí fou reemplaçat en l'ensenyament per les llengües vulgars, ja que la llengua és medi i no fi de l'ensenyament. L'Estat espanyol, anteposant mal enteses raons polítiques a les prescripcions pedagògiques, ha desfigurat aquesta doctrina.

III...

En les escoles oficials, tenint en compte que a les escoles de parvuls s'hi educa segons el mètode natural, s'emplearà en elles exclusivament la llengua catalana, però després, quan els nois entren en un altre cercle d'ensenyament, la llengua catalana ha d'aclarir els conceptes que, per manament oficial, s'expliqui en la llengua castellana.

IV. El Congrés demanarà al govern que en les oposicions per a escoles de Catalunya, Mallorca i València hi figuri un exercici previ en què els opositors deuen provar que entenen i parlen català. També dirimirà una circular als mestres de Catalunya recordant-los sos devers científics, pedagògics i patriòtics sobre l'educació en català ... i una altra als catedràtics, demanant-los que ensenyin els termes tècnics vulgars de llurs assignatures..." (46)

Francesc Maspons i Anglasesell parlà de "Necessitat que l'Estat concedeixi una ampla llibertat d'ensenyança, que permeti donar-la segons exigeixi la manera d'ésser, sentir i parlar dels habitants de Catalunya", en considerant que l'ensenyament és una funció social i no política i que no es podia admetre cap tendència monopolitzadora per part dels poders públics.

Fent un repàs a les publicacions i premsa de l'època ens adonem de la freqüència amb que és tractat el tema de la llengua catalana, com a símbol de la vida col·lectiva i com a vehicle escolar indis-

pensable. Institucions privades i públiques es defineixen al respecte, ajudant a crear un clima d'opinió oberta.

III.2.2.- LA NECESSITAT DE L'AUTONOMIA UNIVERSITARIA.

La vinculació del procés de catalanització de l'ensenyament amb el desig d'autonomia era encara més fort en els estaments de cultura superior en confluien els homes que havien forjat ideològicament el renaixement cultural català.

La desconfiança d'aquests en la resposta de l'Estat Central, unida a la tàctica possibilista del regionalisme feien que, des de ben aviat, s'iniciessin experiències autonòmiques en forma d'institucions lliures deslligades de les de l'Estat, com ara els Estudis Universitaris Catalans, fruit dels treballs del primer Congrés Universitari Català (1903). També s'intentà l'adequació dels organismes ja existents a les necessitats de la política cultural regionalista.

Els èxits obtinguts en les realitzacions d'aquests organismes (Institut Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, Consell d'Investigació Pedagògica, primeres escoles municipals) i l'ambient d'eufòria autonomista a les acaballes de la guerra mundial es manifestà també en un augment de les pressions per una creació cultural autonòmica dels estudis superiors que donés categoria universitària a la cultura catalana, fins aleshores reduïda al marc de les institucions provincials i provincianes.

Josep Mª Lóñez Pico, amb el crit de "Volem la Universitat", exposava:

"Així'ens trobem avui, d'una banda, amb la mateixa ineptitud de l'estat que vint anys enrera colpia les fines i rectes consciències, i d'altra banda amb un renaixement cultural català amenaçat de llanguir dins l'esfera de les iniciatives privades per manca de contacte i de coordinació amb els organismes de l'ensenyament oficial superior...

"No ens val crear centres d'ensenyament supletoris i enviar pensionats a l'estranger i dur els homes eminents a les nostres aules particulars. No ens val perquè nosaltres caminem depressa i perdem de vista la Universitat espanyola a la qual ens adhereix la fatalitat, perquè els nostres homes comencen a trobar-se sols al costat d'homes improvisats pel favor d'un polític o els compromisos d'un tribunal d'oposicions. No ens val perquè, fins suposant que al davant d'aquell edifici que en diem universitat creem la Universitat Catalana vivent, toparem sempre amb la resistència de l'Estat i amb el desarticulament de tots els serveis docents de l'Estat...

"Per això avui obrim una informació que ... ens digui de quina manera podríem crear un ensenyament que respongui a la nostra cultura i ens deixi coordinar-la amb la dels homes coratjosos de l'Espanya gran, amb tots aquells que veuen clar que els destorbs de l'Estat poden esdevenir fronteres i que les fronteres culturals ofeguen la vitalitat dels pobles". (47)

Aquesta necessitat es manifestà de nou a les sessions del segon Congrés Universitari Català -1918- on, a través d'una sèrie de ponències es declarava la unitat de la cultura catalana i la necessitat que cessés el divorci entre les institucions d'aquesta. Al final del Congrés es lliurà un missatge a la Mancomunitat -com a representació suprema aleshores de Catalunya- on es demanava el seu ajut. En el missatge es llegia:

"Dues afirmacions categòriques ... ha establert el Congrés amb correnedora unanimitat: la unitat espiritual de la Cultura Catalana i el principi de l'autonomia especialment aplicats a la Universitat". (48)

Aquesta reivindicació d'autonomia universitària pretenia, bàsicament, aconseguir la coordinació dels esforços dispersos realitzats des d'organismes no oficials i el sistema educatiu oficial. Calia una adequació dels mecanismes de funcionament per donar vida a les institucions d'ensenyament superior. En aquest sentit és com cal entendre el document elaborat pels catedràtics barcelonins (2-12-18) on s'afirmava:

"La Universitat ha d'ésser absolutament autònoma en l'ordre científic i docent. Ella ha d'acordar sos plans d'ensenyament i elegir sos mètodes de treball, nomenar les seves autoritats i atendre a sa pròpia administració amb la col.laboració d'aquelles entitats que subvinguin les seves despeses". (49)

No eren només els catedràtics barcelonins els qui es manifestaven en aquest sentit. L'anquilosament de la vida intel·lectual a la universitat, totalment oferada pels maneigs de l'administració burocràtica i la política, portaven a demanar autonomia, fins i tot a homes tan poc suspectes d'autonomisme com Miquel de Unamuno. (50)

Com sempre havia passat, els governs de la monarquia oferiren a canvi de l'autonomia una promesa de descentralització. Un decret signat per César Silio (RD. 17-4-19) concedí l'autonomia universitària, pocs mesos després de debatre's al parlament l'Estatut de Catalunya. Ultra la seva limitada vigència, Barcelona no aconseguí ni tan sols fer-se amb un estatut universitari que acontentés als catalans, ja

que l'article 21 del decret esmentat establia com idioma oficial el castellà, i només hi havia possibilitat de redactar i publicar treballs en català si es tractava de matèries de cultura catalana.

Comprovat el fracàs de les pressions autonòmiques per la desproporció entre les campanyes encetades a Catalunya i la fredor amb què el parlament tractà la qüestió nacional, els plantejaments culturals autonòmics abandonaren llur esperança conciliadora amb les universitats de l'Estat i esdevingueren formes de resistència. A. Rovira i Virgili, l'any 1923, mesos abans de la instauració de la Dictadura era conscient de la impossibilitat d'un pacte:

"Haurà d'esperar Catalunya la seva plena llibertat per tenir una Universitat Lliure? Crec que sí, Hi ha pobles que arriben a certes transaccions amb els dominants, demostrant així un cert respecte a les seves característiques nacionals. Però en el curs de la història d'Espanya i les característiques del poble espanyol fan creure que cap concessió no ens serà feta en tant no siguem lliures ... Qui sap si el millor favor que ens poden fer es tallar-nos el camí de les transaccions.

...

Ens crèiem que tot vindria pel camí polític, que la llibertat ens vindria votant de bon matí i que qualsevol dia la Gasetta ens sorprendria amb la concessió de l'autonomia a Catalunya.

S'ha perdut molt de temps, ha plogut molt d'ençà que un prohoms assegurava que l'autonomia era qüestió d'una setmana i preparava bengales i coets per celebrar l'esdeveniment. Ha plogut molt i les bengales es deuen haver mullat". (51)

Caldria esperar l'arribada de la Segona República, per fer realitat els ideals catalanistes de la Universitat Autònoma.

III.2.3.- LA NECESSITAT DE MODERNITZAR L'APARELL EDUCATIU

El camí que portà a la realitat mancomunitària, recollint èxits i fracassos de la lluita catalanista, no és pas senzill de seguir. El regionalisme no pensà d'antuvi en la reivindicació d'un organisme administratiu autonòmic, sinó que aquest fou concebut en procés dialèctic entre les exigències nacionalistes i les restriccions estatals.

La Mancomunitat tant podia significar la victòria d'un autonomisme atenuat com el fracàs de la lluita pel reconeixement de la personalitat nacional catalana i la Lliga regionalista i els seus prohoms preferiren interpretar la concessió de la Mancomunitat com un triomf. En realitat, la visió política de Prat de la Riba va permetre que una simple concessió administrativa del govern monàrquic de Eduardo Dato, es convertís en una eina de poder. Com afirma Francesc Roca, es tractava "d'un estat regional en procés de constitució" (52), que havia de culminar en l'aprovació de l'Estatut.

Des de la Mancomunitat, els regionalistes pogueren aplicar a la pràctica les seves propostes de reconstrucció i modernització nacional, tasca en la que no actuaren mai de forma aïllada. Com comenta Josep Me Ainaud "Enric Prat de la Riba fou l'inspirador i el primer president de la Mancomunitat, i és ben cert que a ell es deu, en primer lloc, la idea i el programa polític del que havia d'ésser la nova corporació catalana que representés de nou a tot Catalunya. Pe-

rò, sense col.laboració, lleial i sense reserves, total i entussias-
ta, de les persones que ell aplegà en aquella tasca col.lectiva -i en
primer lloc, de qui fou el seu successor, Josep Puig i Cadafalch-
aquell projecte hauria quedat simplement en projecte. Tothom col.la-
borà en aquella empresa comunitària que fou la Mancomunitat fins la
seva desaparició el 1925" (53)

En les activitats culturals, Prat oferí la possibilitat de coopera-
ció a tots els intel.lectuals catalans, fins i tot als allunyats
del credo polític regionalista, sempre i quan fossin de probada ca-
talanitat -com fou el cas de Pere Corominas, Josep Carner i Rafael
Campalans- que treballaren en comú amb homes més afins al regiona-
lisme com Antoni Rubio i Lluch, Josep Pijoan, Eugeni D'Ors i el poe-
ta Josep Mª López Pico. Sols quedaren al marge d'òrbita d'acció de
la Mancomunitat nuclis com el de la Renaixença. Homes valuosos com
Francesc Carreras Candi i Francesc Matheu, quedaren exclosos de la
participació en les tasques culturals per la seva incapacitat d'assi-
milar la filosofia de la "normalització" i constructivitat noucentis-
tes.

Jaume Bofill, clossant l'obra cultural pratiana, observava com "L'ac-
ció cultural, sobretot als comencos, ha de tenir unitat. Pobres de
nosaltres que abans de tenir cultura, que abans d'arribar a la forma-
ció d'una escola cultural catalana, ens separéssim en capelletes i
petites colles! La política suporta les divisions. La nostra cultura
incipient no les resistiria." (54)

Aquest conjunció de forces divergents fou fonamental per a l'èxit
del nou organisme quina tasca quedà marcada per l'optimisme. Com
assenyalà anys més tard Claudi Ametlla "col.laborar en l'obra inmen-
sa de transformar, organitzar, enriquir Catalunya, era un goig dels

que emplen la vida... Aquest esperit era la millor creació de la Mancomunitat; la que feu possible amb uns mitjans tant exiguos, els resultats més alts..." (55)

No és aquí potser el lloc adient per esbrinar les raons de la crisi que es produí en aquest clima unitari, a la mort de Prat provocada per un possible sectarisme conservador del seu successor, Josep Puig i Cadafalch. Fidoan, D'Ors i Torres García són tres exemples ben definits de trajectòries personals ben diferents que convergiren durant uns anys en la tasca constructiva del Noucentisme català (56). L'esfondrament de la cohesió del nucli dirigent que contribuï a impulsar la normativitat en els primers anys de segle, mantinguda només en els àmbits lingüístics i literaris, pot explicar-se tant per raons internes com situant-la en el procés de canvi dels corrents de pensament que transtornaren Europa, amb l'aparició de les avantguardes artístiques i l'impacte de la política en els medis intel·lectuals.

Prat portà a terme aquesta empresa de coordinació cultural entre homes d'inquietuds polítiques diferents, avantposant el seu ideari cultural nacionalista. Jaume Bofill comenta (57) com considerava "la riquesa, la prosperitat material com a primer element en l'ordre cronològic de la cultura". Ademés donava a l'indústria i al comerç una atenció prioritària pel fet de que varen ser les forces econòmiques representatives d'aquests sectors, les primeres en secundar el moviment nacionalista.

El líder regionalista suposava la nacionalitat com un aglutinant per damunt les diferències de classe, per tant el seu partit havia de contribuir a cohesionar la diversitat social, amb la creació d'una superestructura cultural que disolgués les tensions, dedicant totes les energies del poble al servei del desenvolupament econòmic. Als intel·lectuals corresponia la construcció d'un ideal de pàtria:

"A vosaltres, industrials i obrers de Catalunya, us hem donat, els vostres germans de pàtria, tot el que des de baix, podem donar-vos. Us hem donat un art sòlid i brillant que admiren els estrangers, art català i universal a la vegada, que s'asseu per dret propi en el concert dels pobles civilitzats; us hem donat una literatura original i vigorosa; us estem donant l'albada d'una renaixença científica, prenyada de fàl·lusques esperances; us hem donat les fórmules econòmiques que necessitaven..." (58)

En contrapartida, els industrials i obrers havien d'aportar, amb el desenvolupament econòmic, les bases materials sobre les quals aquest ideal pogués assentar-se. Prat era absolutament partidari, com ha comentat Pelai Pagès, "de la neutralització dels antagonismes socials, de la supressió de tota manifestació de la lluita de classes, que restarien anul·lades mitjançant una política efectiva adreçada al millorament material dels obrers". (59)

Esperava aconseguir aquesta ascensió social dels treballadors amb unes bones relacions laborals facilitades per l'existència de Comissions Mixtes d'Obrers i Patrons i a través de la promoció de cada treballador en el si del procés productiu, mitjançant la seva qualificació amb estudis tècnics.

L'aparell educatiu passava a tenir doncs en la política pràctica una doble finalitat, la d'aglutinador de la nacionalitat alhora que element potenciador del desenvolupament científic i tècnic, base del progrés econòmic.

En el si del moviment catalanista hom començava a entreveure la importància del moviment obrer organitzat i es veia en la catalanització de l'escola un procediment fonamental per a la difusió de l'esperit nacional:

"... Quant a la qüestió de l'idioma, l'establiment de l'ensenyament català és d'una primordial necessitat per a la renacionalització dels nostres obrers. El lleig vernís del castellà escrit amb que apareixen avui les organitzacions obreres de Catalunya, és un dels grans defectes de l'escola primària castellana. La catalanització de l'ensenyament desplecaria els germens de catalanitat que hi ha a l'ànima dels fills dels treballadors. En can classe com l'obrera serà més fecunda i ampla la influència de l'ensenyament en el matern llenguatge. I mentre el problema de l'ensenyament no estigui resolt, convé multiplicar les escoles populars catalanes als barris obrers de Barcelona i a les ciutats industrials de Catalunya.

El camp pedagògic és tant fèrtil des del punt de mira patriòtic, que la grana que hom tira al solc dona mil per u." (60)

L'acció de la Mancomunitat en els primers anys, a més de entroncar-la amb l'ideari nacionalista pràctic, cal situar-la en la conjuntura bèl·lica europea. La guerra suposava per Catalunya un estímul a la producció industrial i agrària, un factor important per l'arropament a Europa que venia alhora esperonat per les esperances que de les nacions aliades es tenien en quant al reconeixement de les nacionalitats fins aleshores oprimides.

Des de la Mancomunitat hom intentà resoldre les deficiències que impedien als catalans acceptar el ret que la situació europea plantejava. Per a F. Roca la política educativa no seria més que un aspecte de la política econòmica regionalista en els anys bèl·lics. Comentant les afirmacions de Puig i Cadafalch, Roca situa "Els estudis, la cultura com un element més al igual que altres serveis públics -la red viària, les obres hidràuliques- per a "estructurar el país"(61). Si el desenvolupament incontrolat havia suposat per Catalunya el fenomen de la macrocefalia barcelonina, calia que les pri-

meres actuacions servissin per integrar i reequilibrar el territori català, i en aquest sentit s'orientaren les obres públiques empreses des de la Mancomunitat. Una segona etapa d'actuació hauria de marcar atenció preferent per l'agricultura, un conreu de la terra vist ja des d'una òptica capitalista que, amb alts rendiments i competitivitat en els mercats europeus, exigiria la formació de tècnics, especialització i recerca, i creació de cooperatives i sindicats.

En aquesta mateixa etapa caldria modernitzar el país electrificant-lo i dotant-lo de comunicacions (xarxa viària i telefònica), alhora que emprenent l'organització de l'ensenyança, amb un doble criteri de territorialitat i de diversificació. Per a Puig i Cadafalch "l'objectiu final és una Catalunya creuada de carreteres amb 4000 Km. de ferrocarrils, amb rius navegables, una Catalunya electrificada i urbanitzada. La Mancomunitat haurà proporcionat les eines, l'"utillatge" per al desenvolupament econòmic propi dels països capitalistes avançats. Per "hi ha dues solucions: tots pobres ... és la solució russa, tots rics és la solució nord-americana, i ha d'ésser la catalana". (88)

La formació passava a ésser un important element capitalitzador en multiplicar la rendabilitat quantitativa de la producció. L'obra de la Mancomunitat entroncava amb el regeneracionisme de la "despensa y escuela" però el modificava des d'una òptica catalanista i burgesa.

M. Vidal i Guardiola, regionalista que jugarà un important paper en la remodelació de l'Hisenda municipal barcelonina, també considerava des d'una òptica econòmica la necessitat d'un Estat: "Aquesta necessitat es manifestaria en dos camps: en el camp de l'enseny-

ment ("la lucha contra la ignorancia") i en el camp de la producció. En el primer camp, ... esbossa "un programa cultural y educativo" que suposa la "Nacionalización de la escuela primaria" ... i en el segon camp, l'esboç suposa un programa per l'agricultura, la producció industrial i el comerç exterior". (63)

Puig i Cadafalch insistí en reiterades ocasions en el paper de l'escola com a base de desenvolupament econòmic:

"Hem d'empendre la restauració del país amb l'activitat dels països devastats. El nostre no ho ha estat per la guerra actual, però ho és pels mals governs i pels governs indiferents i hostils...

Tenim encara un govern d'ocupació. A les terres devastades han desaparegut tots els serveis públics, aquí no podem dir que hem tingut mai altra cosa que la que hem fet amb les pròpies mans...

No podem dir escoles aqueixos llocs vergonyosos on l'infància aprèn amb cantarella inútil, explicada amb llenguatge que no entén, el que la bona voluntat del mestre vol ensenyar. No podem dir Universitat els llocs on es recita per repetidors la ciència que s'elabora lluny, ben lluny! on es mirren qualques savis solitaris abandonats sense mitjans d'estudi i sense estris de treball!" (64)

Els mateixos conceptes queden reflectits en afirmacions del propi Prat:

"... Som clients bàrbars de les altres races: elles cerquen nous aparells, elles cerquen adarir, cada dia més, els misteris del desconegut i nosaltres, tard i malament, les copiem i d'aquesta tasca o labor secundària en diem fer cultura i civilització...

Es que som homes inferiors als altres homes? No; comparats individualment, d'un a un, amb els homes dels grans pobles no som nativament inferiors. El que ens fa falta totalment són els grans instruments col·lectius de treball ... Hem de voler, doncs, aconseguir la plenitud del valor humà que ens pertoca i per això cal que no ens hi trobem bé en la situació d'ara." (65)

No descriurem aquí les institucions culturals creades per la Mancomunitat doncs n'existeix àmplia informació bibliogràfica (66), però procurarem fer-ne una anàlisi de motivacions sense insistir en el paper de conscienciació ideològica nacionalista previament comentat.

Enriqueta Fontquerni no dubta en afirmar que "La Lliga, com a portantveu de la burgesia industrial... es proposà l'extensió de l'ensenyament tècnic i professional des de bon principi... (per tal de) aconseguir els interessos de la classe que representava, i... (pel) ple convenciment que la integració dels obrers i la perdurabilitat de l'ordre establert haurien d'assolir-se a través d'una adequada política de culturalització dels treballadors". (67)

L'Escola Industrial, creada el 1904 i modernitzada sota la Mancomunitat, la dotació de l'Escola d'Indústries Tèxtils, (1909), la creació de l'Escola de Blanqueig, Tintoreria, Estampació i acabats (1914) l'Escola de Tèxtils (1914) i l'Institut de Química Aplicada (1915), foren iniciatives encaminades a modernitzar els sectors industrials tradicionals a Catalunya, sobre tot el tèxtil, i "L'Escola d'Indústries elèctriques i Mecàniques amb el seu annex, l'Institut d'Electricitat i Mecànica aplicada, anava dirigida cap a un dels processos fonamentals que en aquests anys va experimentar l'indústria: la substitució, gairebé generalitzada a Catalunya, del vapor per l'electricitat". (68)

L'Escola del Treball (1913) s'adreçà específicament a la formació dels obrers perquè amb la seva especialització "secundessin eficaçment la tasca dels tècnics formats a les institucions abans esmentades i anà ampliant i modificant les seves seccions a mesura que es diversificaren els sectors industrials a Catalunya.

Si amb les escoles tècniques i professionals hom caminava vers una modernització de l'ensenyament al servei de potenciar l'economia, altres institucions educatives com l'Escola de Funcionaris (1914) pretenien formar un cos professional apte per dur a terme la modernització de l'administració, base dels futurs aparells d'Estat, que s'entreveïen possibles gràcies a l'autonomia.

La direcció del futur Estat Català exigia formació i forja de dirigents i seguint les directrius orsianes calia cercar-los entre la intel·lectualitat. Un seguit d'institucions nomenades "d'alta cultura" com l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i els Estudis Universitaris Catalans, complertades per l'obra de Concertació i Catalogació de Monuments (1915), l'acció museística i bibliotecària, i els cursos d'intercanvi internacional (1917) s'encaminaren a conrear els esperits per crear el nucli dels futurs capdevaners.

En els nivells superiors la Mancomunitat actuà en el sentit de "protecció predilecte als estudis l'objecte dels quals és el coneixement científic i la perfecta depuració i fixació de la nostra llengua gloriosa. La formació del Diccionari, ...la formació de l'Atlas lingüístic, els estudis fonètics... per iguals raons i dins el mateix esperit, s'ha proveït a les necessitats d'un treball d'estudi i fixació del nostre Dret i de la publicació dels seus textos..." (69)

L'èxit de l'objectiu pretès en aquesta etapa d'actuació regionalista es podrà recollir més tard en observar la influència de les institucions culturals renovades en la formació dels homes que assumiren papers relevants en els anys republicans.

El significat de l'obra cultural i d'ensenyament que es volia emprendre pot veure's en el Raport del Consell Permanent a l'Assemblea de la Mancomunitat sobre Cultura i Instrucció que deia:

"... Volem la irradiació dinàmica del català en totes les manifestacions de la vida catalana... Feta l'afirmació dels drets públics del català hem cercat les vies d'aquesta plenitud: l'escola i l'educació popular... Al costat de l'escola, la biblioteca. Que les generacions d'avui no es vegin endarrerides en la preparació que farà ultranassar les noves generacions...

Per a l'edificació de l'escola i la biblioteca és necessària la competència dels mestres i la formació mostrada dels elements tècnics i directors de les biblioteques, la participació de la Mancomunitat al Curs Montessori i l'organització del Pla d'Estudis de l'Escola de Bibliotecàries respon a aquesta doble finalitat... El Consell atent a la palpitació conjunta de la vida catalana, ha volgut que les seves iniciatives culturals no defurissin cap intervenció, que la catalanitat sigui igual a les capitals que al camp, entre els homes de professió liberal i els de professió industrial o agrícola..." (70)

Aquesta política cultural quedava però marcada pel contrast entre els desitjos autonomistes i la realitat que imposava l'estreta legislació vigent, fenomen que influí en la línia d'actuació empresa, com hom remarcava en el Raport sobre Instrucció Pública ja citat; la inspiració era doble...

"d'una banda, desig i necessitat d'aplicació immediata per a la qual cosa calia tenir en compte la reduïda esfera d'autoritat que concedeix al nostre organisme -la Mancomunitat- l'estreta legislació vigent; d'altra banda, la convicció de que aquesta esfera ha d'ampliar-se, que s'ampliarà segurament en terme no molt llunyà, almenys en l'obtenció de les facultats que es fixen en el nostre programa de delegacions...

Calia doncs tenir en compte l'estat actual, sense per això perdre de vista en cada empresa, en cada esforç, l'esdevenidor possible; calia en projectes, en plans, en instauracions, en gestions, en actuacions, cenyir-se als límits estretíssims del poder d'avui, però al mateix temps preparar els instruments indispensables al desenvolupament i plantejament de les atribucions de demà." (71)

Dins de l'esfera d'atribucions legals hom desenvolupà preferentment els estudis tècnics, industrials, comercials, i agrícoles, que queien dins l'òrbita dels serveis d'ensenyament que la Llei Moyano (1857) disposava que l'Estat delegués en els organismes provincials. Al marge de la Llei, hom potencià els estudis superiors i primaris a una escola experimental.

Aquesta actuació obeeia a una visió política concreta, com ho explicà Puig i Cadafalch, en fer balanç de l'obra de la Mancomunitat:

"... Cal estendre la instrucció al major número, com cosa preferent, o cal crear, com cosa primera, institucions que formin homes d'intens saber? ...

Cal estendre primerament una capa lleugera, un vernís de cultura per tot el país o cal primerament intentar formar homes que siguin com el cim del saber nacional?. El primer és el sistema americà.

...Fer escoles, moltes escoles, ben nosades, procurar que tothom sàpiga llegir i escriure. La cultura científica de la majoria de països d'Amèrica, salvant excepcions, té aquest valor mitjà.

L'altre sistema comença per fer institucions que formin homes superiors en les ciències i fer que d'ells es derivin gradualment les ensenyances i es vagin escampant fins arribar a tots, però partint de dalt. Aquest és el sistema que han seguit alguns pobles d'Europa...

A Espanya, qui es proposés resoldre el problema, indubtablement hauria d'anar per aquest camí. Les tendències governamentals que no sentaran els fonaments de cap imperi van pel primer camí." (72)

Puix es manifestà doncs partidari en economia del "model americà", mentre que en política educativa defugia el popularisme i tendia a l'elitisme, sense oblidar la importància fonamental que la dignificació de l'escola primària tenia nel catalanisme.

L'àmbit escolar escapava també de l'òrbita legal d'atribucions de la Mancomunitat, però hom no podia en absolut menystenir-lo si hom pensava en una futura tasca d'Estat:

"Ens trobem a Catalunya -afirmaven els responsables d'instrucció pública de la Mancomunitat- igualment que arreu d'Espanya amb el problema capital de l'Escola Primària. La solució total del dit problema és una tasca que palesament escapa a les nostres possibilitats. Repugna, però al nostre desir de fer de l'ensenyament una estructura orgànica ben rellicada en totes les seves parts, la total inhibició; no podem, doncs, instituir un ensenyament complet en tots els ordres i estès arreu del territori sotmès al nostre govern, però ha pensat el Consell que un assaig parcial que iniciés avui, ofe-

riria a la nostra burocràcia el contacte amb tots els problemes vius de l'ensenyament primari i li serviria d'aprenentatge de la tasca futura que haurà de consistir en dictar les formes administratives del futur règim docent a Catalunya." (73)

"La Mancomunitat estudia l'assaig de l'ensenyament primari en petita escala, però en forma que pugui topar amb tots els problemes, des dels que constitueixen l'esperit de l'ensenyament nacional, com la determinació d'orientacions i criteris pedagògics d'acord amb la nostra manera d'ésser, formació de mestres, ordenació de plans, formalització de programes, indicació de mètodes, etc, etc, fins als més externs de l'edifici, el material, organització del professorat, inspecció,..." (74)

El caire experimental que la legalitat obligava a donar a la política educativa primària va suposar que hom abandonés la creació de centres (sols se'n instituí un per província) mentre s'insistí en resoldre les necessitats més sobresortints cara a l'ensenyament primari català: l'edició de textos, la difusió de llibres biblioteques, la formació i reciclaje dels mestres a través de la revista "Quaderns d'Estudi" (1914), les Escoles d'Estiu (1914), i els Estudis Normals (1919).

Per lluitar contra l'encarcament de l'escola tradicional, la Mancomunitat volgué potenciar la recerca de nous mètodes docents a través dels treballs del Consell d'Investigació Pedagògica. Aquest organisme fou creat l'any 1913, sota dependència de la Diputació de Barcelona, i posteriorment de la Mancomunitat, i fou dirigit per Eugeni D'Ors i Jaume Bofill i Noya, amb Eladi Homs i Alexandre Gali, en el secretariat.

El mètode que en aquells anys arrelà més a Catalunya fou el montessorrià, gràcies a l'interès de E. Homs i Joan Palau i Vera per difondre'l.

Seria interessant analitzar amb més profunditat aquesta tendència. Jordi Monés (75) considera que l'individualisme, el sensualisme i l'espiritualisme de Maria Montessori concordaven perfectament amb els ideals liberals i democràtics de la burgesia catalana dels primers anys de segle, definits explícitament pels noucentistes.

Altra raó del seu èxit a Catalunya radicaria en la importància que el mètode dona a l'ús de la llengua materna com una conseqüència del respecte a l'íntegra personalitat de l'infant.

Altre mètode pedagògic que també comença a fer forat a casa nostra, fou el del centres d'interès de Decroly. Mancats d'un estudi més profund podem suggerir que aquest concordava amb els interessos renovadors de l'escola catalana en quan permetia transcendir dels simples programes oficials ministerials, incloent els coneixements en una concenació educativa més llicada a la realitat concreta de l'escola. Poden valdre'ns com exemple, les classes que Pau Vila impartí a l'Escola d'Estiu de 1932, sobre "La geografia local com a centre d'interès".

Per la pràctica i assaig de les noves metodologies es crearen parvularis que més tard acabaren convertint-se en escoles primàries pel desig dels pares i amb el vist i plau de la Mancomunitat.

A les escoles Montessori s'intentava "resoldre tots els problemes que l'ensenyament netament català presenta i que no havien sigut fins ara encara estudiats ni resolts en conjunt ben bé per ningú".

Es tractava de "completar l'acció de l'Escola, acabant per convertir-la en veritable escola primària model que pugui marcar l'orientació a seguir a totes les escoles catalanes d'ensenyament primari". (76)

Altres temes encetats per la Mancomunitat fou l'educació femenina, però des d'un prisma absolutament burgès. E. Fontquerní creu que "cal posar en relleu la poca atenció que es dedicà a la millor formació professional de la dona treballadora. Ella fou en gran mesura la mà d'obra de reserva que s'utilitzà en aquells anys extraordinaris, i que suposava ja més d'una quarta part del total de treballadors de Barcelona l'any 1905... A aquesta mà d'obra superexplotada no se li obriren les portes de la majoria de centres de formació professional, i les que se li obriren no ho foren per a les treballadores. Les escoles de Bibliotecàries i d'Infermeres anaven dirigides a les classes benestants, i d'altra banda, es promogueren tot tipus de modalitats... per poder-se perfeccionar les feines estrictament domèstiques". (77)

Per a la difusió i divulgació de la cultura fora dels marcs estrictes de les institucions, Prat de la Riba preveia la creació d'un Institut d'Educació General, organisme, però que no depassà el projecte.

Ultra la tasca cultural empressa des de la Mancomunitat, la política regionalista ens queda dibuixada per les seves polítiques. A més del distanciament i crítiques a l'escola estatal, la Lliga respectà i estimulà la creació d'escoles primàries (com l'experimental centre Mont d'Or) que afavorien la desitjada experimentació pedagògica vers una veritable escola catalana. També respectà i defensà l'escola confessional basant-se en el controvertit principi de la llibertat d'ensenyament. Aquest respecte i defensa s'accentuen en el nivell secundari acaparat pels ordes religiosos, als quals els membres dels nuclis catalanistes no dubtaven en confiar als seus fills. La manca de recursos econòmics i de facultats legals no deixa d'ésser un argument molt pobre per contradir el desinterès que el regionalisme,

des de la Mancomunitat, va tenir per emprendre una renovació d'aquest nivell educatiu; l'exemple de l'Institut-Escola dels anys republicans demostra que la manca de medis pot neutralitzar-se amb la voluntat d'experimentació, i la pròpia política cultural regionalista demostra el mateix aplicat a d'altres nivells educacionals.

III.2.4- ELS MESTRES DAVANT LA POLÍTICA REGIONALISTA.

La política cultural i educativa menada per la Lliga des de la Mancomunitat no fou sempre ben vista pel Magisteri, sobretot l'estatal que reaccionava amb recel en constatar com la lluita per l'autonomia i la gestió catalana del sistema educatiu no anava acompanyada de postures de comprensió i d'elevació de les possibilitats d'acció del mestre.

Els regionalistes s'adonaven de la importància que tenia el suport del magisteri en la tasca de reconstrucció nacional empresa i varen pretendre estimular la seva organització des d'unes mires polítiques exclusivament nacionalistes, deixant de banda els interessos més purament professionals o laborals dels ensenyants. La crida era ben explícita en l'editorial de presentació de la revista "Quaderns d'Estudi", editada per la Mancomunitat:

"la nostra arma adequada, doncs, ha de ser una "Pedagogia". Arreplegar el treball tan dispers dels mestres de la nostra terra, fer una suma d'entusiasmaments, avalorar dins l'obra comuna el petit gest, tant esperançador del pedagog, però que es malmerceria en isolament; mantenir vivent davant les voluntats l'ideal per assolir. Vet aquí una de les tasques encomanades al Consell d'Investigació Pedagògica.

Voldríem ser el foment d'una amistat puríssima entre els mestres, coleant-los en una classe organitzada, no tant sobre una comunitat d'interessos com sobre una comunitat d'amor i d'energies". (78)

Aquest fet de pretendre la incorporació a una lluita activa a un sector professional menystingut fins aleshores pel regionalisme, provocava una reacció de desconfiança, agreujada per l'actitud que alguns polítics prenien vers les exigències econòmiques dels docents des de les corporacions locals. El text que reproduïm és representatiu de les suspicàcies del magisteri oficial:

"... Un dels mals pitjors que es poden fer a Catalunya és que la gent que es diu catalanista i exerceix càrrecs públics, tractin malament als directors de consciències, els mestres. Mentre hi hagin secretaris d'ajuntament eminentment autonomistes que amb consentiment d'alcaldes i regidors amenacin els mestres de fer-los ressucitar els vergonyosos dies anteriors a 1900; mentre hi hagi Diputacions que desuin l'augment gradual de sou; mentre hi hagi municipis que estiguin en descobert per atencions de primera ensenyança, no pot haver-hi intel·ligència entre el Magisteri Català i el nacionalisme..." (79)

La por de perdre els escassos avantatges que la pertinença a un cos estatal havia atorgat als mestres era un dels motius si no del rebuïc almenys de l'allunyament dels postulats autonomistes. L'Assemblea de Parlamentaris de 1917 havia desvetllat la qüestió de la dependència del magisteri oficial de l'Estat o d'entitats descentralitzades.

Quan el ministre Felip Rodès, del gabinet de concentració, pressionat per les diputacions provincials basques, semblava que s'inclinaria a fer dependre els mestres públics dels municipis, les reaccions

contràries del magisteri base foren unànims i estigueren propugnades pels radicals:

"... pero entregar la escuela a los municipios, a nuestros municipios de hoy, que no son gran cosa menos malos que los de ayer, es algo que no recordamos lo haya defendido maestro alguno, de ello, todos somos igualmente enemigos..." (80)

L'opinió del magisteri oficial català era similar:

"Nosotros, por sistema, no debiéramos oponernos a las innovaciones descentralizadoras, si éstas venían a tiempo y bien, sin menoscabo de los fines de nuestra profesión. Hoy, clarísimo es el criterio: en líneas generales, ninguna dependencia de la Mancomunidad, que ahí tiene, como borrón decatalanizante, la deuda de las diputaciones mancomunadas, excepto la de Barcelona, por el aumento gradual de sueldo de los maestros. Pero ni fuera prudente cerrar los ojos a la realidad política, de francas orientaciones regionalistas, los hechos que exterioricen que algun municipio, alguna diputación o la Mancomunidad se disponen a servir acertadamente la causa de los maestros!" (81)

Les dures crítiques que rebia l'escola primària oficial en totes les manifestacions públiques del catalanisme accentuaren l'abisme entre els mestres nacionals i el nacionalisme. A ella se la considerava culpable del retard intel·lectual de Catalunya, mentre que el magisteri feia còmplice al regionalisme de les deficiències de l'aparell escolar estatal de Catalunya:

"... S'acusa a l'escola pública de no ensenyar el català. I quins són, preguntem nosaltres, els homes públics que s'han cuidat que el nostre idioma s'ensenyés a les Escoles Normals? No ha tingut d'ésser encara una entitat particular com la Protectora de la que... ha posat per son compte aquesta ensenyança a les Normals de Barcelona?..."

Voldríem que els detractors de les escoles nacionals fessin el favor de contestar-nos amb el cor a la mà... és cert que els homes que dirigeixen els destins de la pàtria catalana es preocupen seriosament del problema de l'Escola Primària...

A on són els edificis escolars i els centenars de mestres que es necessiten per arrebregar el sens nombre de criatures que no poden tenir cabuda en les nostres pèssimes escoles i vaguen esmaperdudes pels carrers i places de Barcelona? A on els metges desinteressats que visiten nostres escoles i mediquen les criatures i alleugeren la feina dels mestres i aconsellen als pares i es posen en comunicació amb les autoritats i commouen l'opinió pública per a cridar en nom de la ciència i la humanitat contra la maleida indiferència d'aquesta societat aburgesada, que permet que les races dels treballadors s'ofereixin en els inadequats locals de la majoria d'escoles públiques i moltes de particulars, mentre els fills de la fortuna llueixen les gràcies de tots els esports en públics ~~centàmens~~? ... (82)

Malgrat les reticències és evident que el procés catalanitzador de l'escola quedava de fet hipotecat en mans dels mestres i supeditat a la seva actitud i preparació.

Les declaracions públiques i les consideracions pedagògiques difícilment podien resoldre per sí soles el problema d'un cos d'ensenyants de procedència forastera en gran part i, en el millor dels cassos amb cap altres coneixements que els adquirits de forma autodidacta.

Per suplir moltes d'aquestes deficiències s'organitzà l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Creada l'any 1899 incrementà considerablement les seves activitats i el nombre de socis des de

1914; aplegava en el seu si un conjunt de personalitats de diferent ideologia (des de Folguera i Durán que la presideí fins Andreu Nin que en fou secretari l'any 1916) que s'intercraven en l'objectiu d'aconseguir una escola catalana.

L'Associació Protectora Ensenyança Catalana intentà, al menys de forma teòrica, escurçar el distanciament existent entre el magisteri i els moviments nacionalistes. Establí uns mitjans de coordinació entre la Mancomunitat i els mestres que permetessin utilitzar les limitades eines amb una visió realista:

"La cosa essencial és oferir ocasió a tots els mestres i mestresses que desitgin entaular, a la llum del dia, llaços de contacte amb els organismes culturals de la Mancomunitat, que restaren sempre insuficients si no compten amb la col.laboració del magisteri primari, del que disposa dels infants. No cal esperar que tots els mestres responguessin a la crida, puix el mur d'inintelligència entre el magisteri i el nacionalisme és gros i costarà d'anplanar-lo, però probablement respondria l'estol de mestres que ara, tot i sentint els batecs del moviment català, es creuen desatesos i desamparats... eixos nuclis de mestres posats en relació amb la Mancomunitat, representarien una d'aquestes dues coses: o un preparament per l'autonomia en matèries d'ensenyança, si és el cas que tal règim arribi a ser realitat, o com una intervenció de Catalunya en l'ànima del mestre, si aquest per sempre més han de dependre del poder central. Realitzant-se el projecte sense cap mena de tenebror, amb el seny i mesura que els afers educatius reclamen, no creiem que de l'Estat espanyol en vinguessin ni dificultats ni coaccions negatives". (83)

Conscient de les dificultats amb que topava el magisteri per a dur a terme la catalanització, creà i sostingué les càtedres de català

a les Normals i pressionà a la Mancomunitat per a la creació d'una escola Normal Catalana que, a l'any 1920, el Consell de Pedagogia intentava tirar endavant.

La necessitat d'uns Estudis Normals catalans era ben manifesta:

"...Indebades treballen per l'Escola Primària, per l'educació popular, si no posseïm el mestre. I ja sabem com se'n surt de les Normals de l'Estat, que ni sols proporcionen aquella dignitat, essencial en el mestre, que pot considerar-se independent de la seva suficiència tècnica. De l'esperit de la catalanitat, ni cal parlar-ne. Es dolorós haver de dir que les actuacions i expressions més barroeres i primitives d'anticatalanitat les trobem a Barcelona en moltes escoles de l'Estat mal anomenades municipals, servides en gran part per mestres castellanistes. I com ha de pujar la nostra gent, precisament la més humil, l'obrer de demà, essent educada per aquesta mena de personal, per un personal en general deficientment format! Sense una disciplina, sense una bona formació, desprovist d'aquella fibra patriòtica que és daler i que és la cohesió social.

Per això és benaurada i urgent la iniciativa que es va a dur a bon fi, i que, per a denotar que és ben madura i plena d'orientació, s'uneix amb l'acord de la Mancomunitat d'establir algunes escoles primàries fins allà on li permetin les seves mirades possibilitats econòmiques, mentre, per altra part, la ciutat construeix unes quantes grans escoles". (84)

No tot el magisteri estatal romania però entre el recel i la desconfiança. Foren notables les activitats empreses per la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya (1908) en relació a problemes professionals vinculats amb la catalanització de l'ensenyament: problemes de bilingüisme, material escolar, etc.

L'Associació Protectora Ensenyança Catalana s'adreçà als mestres abans de la celebració de l'Assemblea insistint en la necessitat d'afirmar:

"en l'ordre tècnic, la necessitat primordial i la unànime voluntat del magisteri que l'ensenyament primari a Catalunya tingui per instrument natural la nostra llengua, i en l'ordre administratiu, la necessitat d'una ampla autonomia entesa en el sentit que l'ensenyança a Catalunya sia regida per la Mancomunitat en ús de sobirania i en funció de veritable Estat amb hisenda pròpia." (85)

També s'adreçà al president de la Mancomunitat tornant a insistir en els seus deures envers el magisteri:

"Per això ens permetem cridar l'atenció a la Exma. Mancomunitat... envers aquesta Assemblea que es prepara, perquè creiem arribada l'hora en que l'organisme cabdal de la Nació catalana posi en joc tots els recursos legítims de que disposi a la fi d'inspirar confiança i persuadir els mestres de Catalunya perquè a la pròxima Assemblea les conclusions que surtin triomfants siguin aquelles que afirmen el sentit autònom del magisteri català..." (86)

No coneixem les conclusions d'aquesta Assemblea de mestres, però hi han indicis que permeten suposar que la Federació continuà insistint en la necessitat de potenciar la cultura catalana:

"S'ha d'anar resoltament a que l'escola nacional catalana sigui sostinguda per l'Estat, la Regió, o el municipi, úniques entitats que poden disposar de recursos econòmics que la realització exigeix" (87) afirmava Josep Barceló, el seu president, a l'Escola d'Estiu de 1922.

Les postures sorgides arran de l'aplicació del decret de bilingüisme en els anys republicans i les discussions entorn l'assimilació al Patronat Escolar de Barcelona demostren que en el sí del magisteri estatal, en un context polític completament distint, continuaven manifestant-se les mateixes tendències que en aquests primers decennis de segle, sia la por a perdre la condició de funcionari sense cap compensació econòmica, sia la visió crítica d'un autonomisme que no acabava de formular una solució vàlida al problema escolar.

CAPITOL III- "DEL REGENERACIONISME A L'AUTONOMISME: EL MOVIMENT REGIONALISTA"

NOTES.

1. J. Vicens Vives. Article " España 1868-1917" a Coyuntura económica y reformismo burgués . Editat per Ariel quincenal, nº 18, 1968.
2. J. Solé Tura. Catalanisme i revolució burgesa. Ed. 62. 1967. pags. 296-297.
3. J. Ruyra. Obra complerta. Citat per Ainaud- Jordi. Prat de la Riba, home de govern. pag. 154.
4. Seguim el criteri marcat per M. Duverger a la seva obra Los partidos políticos.
5. I. Molas. Lliga Catalana. 2 vols. editat per Ed. 62, 1973.
6. Segons LVC 7-3-1916.
7. I. Molas, o.c. pag. 189, vol. I.
8. Prat de la Riba. La nacionalitat catalana. Citat per I. Molas, o.c., Vol. I, pag. 193.
9. Segons Josep Mre Ainaud- E. Jordi, en Prat de la Riba, home de govern, Ariel.
10. Ainaud, Jordi, o.c., pag. 48.

11. Proyecto de Administración Local. Citat per González Casanova, Federalisme i autonomia, Gurial, pag. 551.
12. Programa del Tívoli. Citat per González Casanova, o.c. pag. 546-547.
13. Programa del Tívoli. Citat per González Casanova, o.c. pag. 546-547.
14. Discurs de Prat de la Riba. La Veu de Catalunya. 7-4-1914.
15. Discurs de Prat de la Riba. La Veu de Catalunya. 25-4-1917. Citat per Ainaud, Jordi, o.c. pag. 60-61.
16. Fragments del discurs són reproduïts al llibre de Ainaud, Jordi, ja citat, a la pag. 79.
17. Bases de la Mancomunitat Catalana. Citat per González Casanova, o.c. pag. 553.
18. idem pag. 554.
19. Prat de la Riba. "Als diputats de la Mancomunitat". Sitges 1917. Citat per González Casanova, o.c. pag. 212.
20. Citat per González Casanova, o.c. pag. 216.
21. Conclusiones de l'Assemblea de Parlamentaris. Citat per González Casanova, o.c. pag. 579.
22. El Progreso. 31-10-1917.

23. Citat per Josep Mª Pobleu. El moviment Autonomista a Catalunya. 1918-1919. pag. 14.
24. Gaceta Municipal de Barcelona. Sessió 8-1-1919.
25. Gaceta Municipal de Barcelona. Sessió 8-1-1919.
26. "La Lucha" 1-12-1918. Citat per González Casanova, o.c. pag. 234.
27. Citat per Josep Mª Pobleu, o.c. pag. 28-29.
28. Proposta del dia 21-12-1918. Citat per Josep Mª Pobleu, o.c. pag. 42.
29. Gaceta Municipal de Barcelona. Sessió 14-6-1920.
30. Estatut d'Autonomia de 1919. Citat per González Casanova, o.c. pag. 635.
31. Proyecto de Autonomia presentado al Congreso. Art. 10. Citat per González Casanova, o.c. pag. 621-622.
32. J. Puig i Cadafalch. Citat per Josep Mª Pobleu, o.c. pag. 47.
33. Prat de la Riba. La nacionalitat catalana. Citat per J. Solé Tu-
ra. Catalanisme i revolució Burgesa. Ed. 62, 1967. pag. 179-180.
34. J. Bofill i Mates. Prat de la Riba i la cultura catalana. Ed. 62,
1972. Col. Antologia catalana nº 95, pag. 31.
35. La Veu de Catalunya, 23-10-1913. Citat per Ainaud-Jardi. Prat de
la Riba, home de govern. pag. 35.

36. La Revista, 16-7-1920. Reproduït del Butlletí nº 3 de "Nostra Parla".
37. idem. nota anterior.
38. Prat de la Riba. Per la llengua catalana. La Veu de Catalunya, 31-1-1913.
39. La Veu de Catalunya, 7-11-1916.
40. La circular Maura. EPC. 1-2-1916. El Progreso, 2-2-1916.
41. Missatge de la Mancomunitat, reproduït a "Quaderns d'Estudi" any I vol. II, Maig 1916, pag. 244-245.
42. La Veu de Catalunya, 4-2-1916. La Veu de Catalunya, 5-12-15. La Veu de Catalunya 4-11-16.
43. J. Puig i Cadafalch. "Al Sr. Royo Villanova" , La Veu de Catalunya, 23-11-15.
44. Primera Diada de la Llengua catalana. La Veu de Catalunya.
45. I Congrés de la Llengua catalana. Ponència de Bertran i Musitu.
46. I Congrés de la Llengua catalana, 1906. Ponència de Joan Bardina.
47. López Pico. Volem la Universitat. La Revista, 1-11-17.
48. La Revista. 1-1 -18.

49. La Revista, 1-1-1919.

50. Miquel de Unamuno. La autonomía docente. El Progreso, 7-1-17.

51. A. Rovira i Virgili. Volem la Universitat. La Revista, gener de 1923.

52. F. Roca. L'Avenç, nº 3, juny 1977. La Mancomunitat de Catalunya, una solució americana, pag. 41.

53. Josep Mª Ainaud. La Mancomunitat de Catalunya. L'Avenç, nº 3, juny 1977, pag. 20.

54. J. Bofill, Prat de la Riba i la cultura catalana, pag. 34.

55. Claudi Ametlla. Memòries polítiques.

56. El tema del noucentisme ha estat objecte d'interès pels investigadors catalans, sobretot a partir de la gran eclosió dels estudis locals i forans sobre el fenomen artístic del modernisme, però sempre enfocat des d'una òptica estètica o literària. Manca encara un estudi exhaustiu del fenomen cultural lligat estretament a tot un procés polític de canvi i una certa visió crítica del moviment que creiem que sols podrà ser abordada amb coherència a partir de la normalització total de la cultura catalana.

57. J. Bofill, o.c. pag. 54.

58. Prat de la Riba. La prosperitat de Catalunya. "La Veu de Catalunya", 10-8-1905. Citat per Solé Tura. Catalanisme i revolució burgesa, pag. 193.

59. P. Pagès. A L'avantguarda de l'educació. pag. 113.
60. La Revista, 16-10-1919.
61. F. Roca. "L'Avenç" op. cit.
62. J. Puig i Cadafalch. Una tasca de civilització a realitzar per la Mancomunitat, Ed. Catalana S.A. Citat per F. Roca a L'Avenç, pag. 45.
63. M. Vidal i Guardiola. Derechas e izquierdas. Citat per F. Roca a L'Avenç, nº citat, pag. 42.
64. Puig i Cadafalch. Discurs presidencial als diputats de la Mancomunitat. La Revista i La Veu de Catalunya, 16-10-1919.
65. E. Prat de la Riba. Memòria adreçada a la Diputació de Barcelona, 1910. Citat per Ainaud-Jardi a Prat de la Riba, home de govern, pag. 64.
66. Per a una descripció de les institucions. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA. L'obra a fer: L'obra realitzada.
67. E. Fontquerní. La formació social i tècnica. "L'Avenç", nº citat, pag. 31.
68. idem.
69. Report del Consell permanent a l'Assemblea de la Mancomunitat sobre els serveis d'Instrucció Pública. "Quaderns d'Estudi", nov. 1917, pag. 208.
70. "La Veu de Catalunya", 31-5-1916.

71. Report del Consell permanent a l'Assemblea de la Mancomunitat.
"Quaderns d'Estudi", nov. 1917.
72. J. Puig i Cadafalch. Parlament al Centre Autonomista Dependents
Comerc i Indústria. "La Revista", 31-4-1917.
73. Mancomunitat de Catalunya. L'obra realitzada. Instrucció Pública.
pag. 65.
74. Mancomunitat de Catalunya. L'obra realitzada. Instrucció Pública.
pag. 249.
75. J. Mones. El pensament escolar a Catalunya i la renovació peda-
gògica. La Macrana, 1.
76. Mancomunitat de Catalunya. L'obra realitzada. pag. 243.
77. E. Fontquerni. La formació social i tècnica. "L'Avenç", nº citat
pag. 35.
78. "La Veu de Catalunya" , 27-9-1915.
79. T. Vicens. Explicant veritats. "Butlletí Associació Protectora
Ensenyança Catalana" nov. 1918.
80. El Progreso, 8-9-1916.
81. Ll. Jov i Olio. "El Clamor del Magisterio" 4-2-1917. "Posibili-
dades de autonomía. ¿Qué temores y qué esperanzas puede despertar en
los maestros la descentralización de la enseñanza?".
82. "El Clamor del Magisterio", 16-1-1917.

83. Ll. Jou i Olio. Mancomunitat. "Butlletí Associació Protectora Ensenyança Catalana", juny 1918.
84. F. Culi i Verdaguer. L'escola Normal Catalana. "La Revista", 1-8-1920.
85. Comunicació de l'Associació Protectora Ensenyança Catalana a la Federació Nacional Mestres Catalunya. "Butlletí Associació Protectora Ensenyança Catalana", abril 1918.
86. Comunicació de l'Associació Protectora Ensenyança Catalana a la Mancomunitat. "Butlletí Associació Protectora Ensenyança Catalana", abril 1918.
87. Conferència a l'Ateneu empordanès. "La Veu de Catalunya", 17-2-1922.

CAPÍTOL IV :

DEL REPUBLICANISME AL LERROUXISME :
EL PARTIT REPUBLICÀ RADICAL.

IV.1.- ASPECTES POLÍTICS. EL PARTIT REPUBLICÀ RADICAL I LA FIGURA DE LERROUX.

En iniciar-se el segle XX, 25 anys de Restauració havien acabat amb el republicanisme actiu; els líders que sobrevivien de l'etapa anterior eren figures respectables, antics homes d'acció, que es limitaven a predicar amb el seu exemple les virtuts cíviques, exercint des de les seves professions liberals (advocats, ensenyants) un mestratge moral pel poble.

Els únics nuclis republicans amb certa importància a la ciutat de Barcelona vers 1898 (1) eren el centre de Fusió Republicana d'Eusebi Corominas que publicava "La Publicidad" i el Centre Català Republicà Federal de Josep Mª Vallès i Ribot.

El republicanisme es mantenia com una opció ètico-política enfront del règim monàrquic corromput i tradicional, amb fortes connotacions federalistes a Catalunya. La única renovació teòrica del moviment fou elaborada des de l'exili per Manuel Ruiz Zorrilla, en observar com una possible tàctica d'aliança amb el moviment obrer, línia vers la qual convergiran postures més radicals com la de Francesc Ferrer i Guardia i Alejandro Lerroux.

Ambdós personatges s'havien conegut en un Congrés Iliurepensador a Madrid l'any 1892, i creien, com comenta Pere Solà que una República sense canvis socials profunds no tenia ni sentit ni futur; un cop d'Estat militar a l'estil decimonònic era ja insuficient per defensar la República un cop assolida: "Lerroux creia que calia un treball organitzatiu, d'enquadrament de partit, sense el qual l'espon-taneïtat de les masses es malmet", mentre que Ferrer "confiava més

en una tasca de mentalització i culturalització racionalista, acompanyada d'un enfortiment i una radicalització del moviment de resistència obrera anticapitalista". (2)

L'exemple de l'evolució política francesa desenganyà Ferrer del republicanisme i el de cantà vers l'anarcosindicalisme, mentre Lerroux intentà canalitzar la participació dels obrers barcelonins en els processos electorals amb l'organització d'un nou partit, el PARTIT REPUBLICÀ RADICAL.

L'arribada de Lerroux a Barcelona sembla un fet històric apropiat per a la controvèrsia. Mentre Josep Benet (3) i J. Connelly (4) no dubten en afirmar la responsabilitat governamental en el seu afincament barceloní, per combatre el regionalisme incipient, A. Romero Maura (5) creu que Lerroux fou cridat vers 1901 per participar com candidat electoral per Barcelona en la llista comú de FUSION REPUBLICANA i el PARTIDO PROGRESISTA, grups que pretenien la unió de totes les forces republicanes.

Alejandro Lerroux ja s'havia presentat abans com a candidat per Barcelona, l'any 1899 (6), designat per associacions obreres. El fracàs en aquella primera ocasió estigué motivat per la dispersió del vot republicà entre federals i fusionistes, la manca de participació electoral i el recolzament dels mecanismes caciquils per part dels partits dinàstics.

L'apatia política dels barcelonins es trencà posteriorment amb la revolta del moviment de caixes que separà definitivament els regionalistes del regeneracionisme polaviedista, mentre el republicanisme tradicional, encara supeditat a les directrius de Madrid, no va saber comprendre l'abast de l'agitació barcelonina, recollida amb tota la seva empena pel nou partit, la Lliga (1901).

El regeneracionisme fou interpretat pels republicans en el seu estricte sentit polític en suposar previamente a qualsevol canvi econòmic, una modificació de les formes de govern. El republicanisme a Catalunya va perdre aviat el seu contacte amb les classes mitges burgeses que li haurien significat un suport, al no saber copsar la influència dels sentiments nacionalistes i al mantenir forts contactes amb la direcció estatal que aviat es manifestà en sentit centralista i espanyolista, a més de negligir els aspectes econòmics en la lluita antimonàrquica.

En assolir el regionalisme català el liderat de les classes mitges, als republicans sols els hi quedava la possibilitat de conquerir la confiança de la clientela obrera. Aquest objectiu era difícil d'empendre, ja que el republicanisme tradicionalment havia menyspreat les inquietuds elementals dels treballadors, més preocupats per la subsistència en etapes de crisi; i els obrers eren indiferents a un procés polític que sols significués un canvi de formes de govern.

El radicalisme del moviment obrer català lligat a les tendències Bakuninistes i kropotkianes suposava un allunyament total de la lluita política, i, en una conjuntura com la finisecular, aquest fet sols podia afavorir la reestructuració del país amb l'exclusió de les forces representatives del proletariat.

Lerroux va saber comprendre que sols podia interessar els obrers en la lluita per la República en la mesura que el republicanisme fés seves les inquietuds proletàries, com ho explicità en una carta adreçada a Ferrer i Guardia, on li comentava:

"Ellos saben y sabe todo el que piensa, que la República, sólo por serlo, no mejorará esencialmente, sino accidentalmente la

la sociedad en que vivimos... Busquemos al pueblo y dirámosle: trabajador, asalariado... somos como tú; no nos basta la igualdad moral que predicó Cristo, ni la (igualdad) política que predicó la revolución francesa, necesitamos una transformación social... Ahí tiene usted expuesta mi opinión y apuntado el esqueleto de mis ideales; ante todo y sobre todo, asegurar el derecho a la vida; que todos trabajen y que todos coman pan del suero y pan de la inteligencia" (7)

Quan Lerroux arribà a la ciutat de Barcelona, venia precedit de l'imatge que havia contribuït a formar a través dels articles publicats a "La Publicidad", amb motiu de les campanyes per alliberar als presos de Montjuïc. La campanya electoral quedà desseguida més emmarcada en la seva persona que en els ideals abstractes del republicanisme anterior. El seu manifest "Al pueblo" tenia també aquest caire personalista, que acabaria suposant un trencament amb el republicanisme decimonònic. El programa lerrouxista era ja ben concret:

Forma de govern republicana, separació de l'església i l'Estat, autonomia regional i municipal, reconeixement del dret d'associació i assumpció de la representativitat de l'obrer en la tasca política parlamentària (8).

La propaganda es basava en uns recursos que amb el pas del temps Lerroux mantindrà inalterables: l'antimonarquisme, l'anticlericalisme, l'antiregionalisme (basat sobretot en el conservadurisme social i en el suposat antiespanyolisme de la Lliga), autonomisme relacionat amb les premisses federals i un estrany "revolucionarisme".

Amb aquestes propostes i l'organització, en paral·lel amb els regionalistes, del control per a la puresa de les eleccions, Lerroux

assolí la primera victòria, en ser votat diputat per Barcelona, junt amb Francesc Pi i Suñer, ademés dels 4 candidats regionalistes i un monàrquic.

A. Romero Maura (9) adueix com a prova de que Moret no va enviar Lerroux a Barcelona a fer anticatalanisme, el fet de que els resultats oficials de les eleccions donaven com a vencedors als candidats dinàstics, fins a l'arribada de noves ordres del Ministeri de la Governació que suposaren la reconstrucció dels resultats reals amb l'ajut de les actes dels interventors regionalistes.

A partir d'aquest èxit, una de les fites més importants de Lerroux fou la reestructuració del republicanisme amb noves fórmules organitzatives, i l'extensió del propi ideari entre les capes populars barcelonines, objectiu pel qual li fou sumament útil el sumar-se a les campanyes anticlericals, i el fer propaganda antiregionalista basada en l'antagonisme de classe entre obrers i patrons, conceptes tots ells fàcils d'assimilar en uns moments extremadament durs per les cents treballadores, degut a la crisi que suposà la pèrdua de les colònies.

Un nou èxit coronà les feines polítiques organitzatives i propagandístiques amb l'elecció de 10 regidors republicans a les municipals de 1901, iniciant-se així la penetració en l'Ajuntament barceloní en paral·lel amb l'avenç regionalista.

Simultàniament amb les campanyes electorals, Lerroux treballava per aconseguir un partit republicà unitari i fort. L'any 1904 constituí una Federació Republicana amb la finalitat de relacionar els diversos grups d'àmbit espanyol cara a una futura insurrecció, que ell procurà avivar amb contactes amb l'estranger i amb nuclis anarquistes propers a Ferrer i Guardia (10).

Mentretant Nicolás Salmerón havia reorganitzat la Unión Republicana (1903) que assolí a les eleccions legislatives de 1903, un total de 40 diputats en el conjunt estatal, dels quals 20, representaven a Catalunya, incloent-hi els lerrouxistes. Però els intents unitaris fracassaren per discrepàncies d'enfoc entre Salmerón i Lerroux, sobre els fets que donaren lloc a la SOLIDARITAT (1906).

Salmerón no dubtà en integrar-se en el moviment solidari, conscient de l'integrisme dels sectors de l'exèrcit anticatalanistes, mentre Lerroux, conseqüent amb el seu principi de cooperació amb els militars, hereditat dels "pronunciamientos" liberals del segle XIX, trencava amb els intents unitaris i deslligava definitivament els seus seguidors de la resta del moviment republicà. La postura lerrouxista facilità a Catalunya el sorgiment de nuclis catalanistes i republicans tot i que Lerroux insistí reiteradament en que ells no eren centralistes, sino partidaris de l'autonomia:

"Con respecto a las doctrinas autonomistas, creo yo, ... que todos los republicanos españoles, influenciados por el federalismo de Pi Marcell, habrían de hacer suyas para defenderlas con todo entusiasmo las aspiraciones autonómicas de Cataluña republicana, una vez lograda la organización de un gran partido nacional, garantía suprema de la unidad de la Patria" (11)

"La autonomía de Cataluña en boca de los hombres de la Lliga es la expresión del sentimiento separatista manifestado cobardemente, la autonomía en labios de los radicales y nacionalistas es la consagración de los hombres y de los pueblos". (12)

Aïllat del conjunt del republicanisme, Lerroux es decantà vers la política convencional burgesa, fet pel qual li calia enfortir les bases populars del partit, mitjançant mecanismes de captació de futurs votants.

L'any 1903, Lerroux creà a Barcelona el club Fraternidad Republicana, en un local ampli i cèntric que pretendia aglutinar als republicans allunyant-los dels petits casinos de barriada. Els socis inicials foren uns 1000 o 1500 i poc més tard s'inaugurava la "Casa del Pueblo", seguint l'exemple dels socialistes belgues.

Aquesta centralització no va suposar la desaparició dels petits cercles republicans als barris que constaven generalment d'un bar, sala d'actes per a funcions teatrals i mitings, cooperatives de consum, mutues i escoles diurnes per a infants i nocturnes per a adults. En definitiva, aquests centres representaven un important canal d'influència vers el futur electorat. (13)

Des del juny de 1906, el lerrouxisme comptà amb un periòdic propi editat en castellà a Barcelona, "El Progreso", que passà a dirigir Emiliano Iglesias des de 1907, any en que Lerroux fugí a l'exili sudamericà escapant d'una condemna per sedició.

Iglesias proseguí les tasques del líder dirigint la política municipal, editant el diari del partit, i reforçant l'organització amb noves branques com les "Damas Radicales" o las "Damas Rojas", mestres u obreres, dones dels militants republicans als que ajudaven en tasques de captació i propaganda o bé en l'administració dels serveis dels centres de barriada. Altra branca significativa en el sí del partit fou l'organització juvenil, els "Jóvenes Bárbaros" o "Juventud Republicana Radical" que segons J. Connelly (14) estaria integrada per joves obrers ex-anarquistes, desengançats de la tàctica de l'acció directa.

El manteniment d'aquesta xarxa institucional requeria una forta base econòmica en el partit. J. Connelly apunta la possibilitat que

Lerroux fós finançat pel propi Ministeri de la Governació o pels fons del partit dinàstic de Moret amb un intent de deturar el catalanisme, o bé per subvencions directes d'industrials catalans, desitjosos de deturar l'anarquisme (15). D'altra banda Romero Maura suposa que un dels interessos que movien a Lerroux a fer-se amb el control del consistori barceloní era precisament la possibilitat de manipular amb fons econòmics aliens al partit en benefici dels seus afiliats. (16)

El trencament amb la "Unió Republicana" pels fets de la Solidaritat i l'existència d'una base organitzativa a la ciutat de Barcelona, esperonaren Lerroux a crear un nou partit, el "Partido Republicano Radical", anunciat en un míting a Santander (6-1-1908) i constituït bàsicament per l'adhesió de la Junta Republicana Municipal de Barcelona (19-1-1908). La nova formació no era un partit de masses, segons la tipologia de Duverger, sino de "notables", que es vinculaven a la base mitjançant les organitzacions ja citades i a través d'actes propagandístics com les "meriendas fraternales", les "costellades" en Divendres Sant, la celebració de casaments, natalicis o enterraments laics.

Els homes del Partit Radical a Catalunya en aquests anys són industrials com Joan Pich i Pon, comerciants com Rafael Ullé, obrers i petits funcionaris, además de nuclis d'ensenyants, entre els quals destaca Hermenegildo Giner, germà del pedagog institucionalista, catedràtic de filosofia a l'Institut de Barcelona; J. Juncal, professor a l'escola Normal; J. Durany i Bellera, mestre en actiu, que presidí una associació de mestres radicals que mai arribà a tenir massa força més enllà dels adeptes del partit... Contrasta amb moltes ocasions la demagògia dels sectors més oportunistes del partit amb les propostes molt més raonades dels nuclis "intel·lectuals" que segueixen amb més claredat la línia del republicanisme tradicional a Espanya.

El programa del nou-nat partit no diferia massa del establert per la "Unión Republicana" l'any 1903, ni per l'esborrat elaborat per Lerroux abans de les eleccions de 1901. Es concretava en la lluita contra la monarquia per assolir la República, en principi a través de l'enfrontament electoral, però hom no negligia altres tàctiques més radicals com les crides a la vara o a la sublevació. El canvi de règim era l'objectiu primordial, al qual havien de seguir la separació de l'església i l'Estat, el reconeixement de les autonomies i un avenç en la situació de les classes treballadores que mai arribà a concretar-se.

Ja hem assenyalat un possible motivació, l'econòmica, de l'ambició lerrouxista per aconseguir càrrecs municipals a Barcelona, però existien evidentment fortes motivacions polítiques. El control municipal suposava l'arrelament del partit en la política local, la confirmació del recolzament de nuclis burgesos i obrers a la política empresa, el model a seguir per a l'expansió arreu d'Espanya. Lerroux sabia, ^{igual que} els homes de la Lliga, que amb l'Ajuntament a les mans es podia exercir una esfera de govern, encara que limitada.

El manifest emès cara a les eleccions municipals de 1905 ens aclareix més que suficientment quins eren els objectius radicals per fer-se a la conquesta del poder consistorial, després d'aconseguir la majoria de diputats per Catalunya.

Lerroux volia demostrar que amb el control de l'Ajuntament hom podia "embellecer, higienizar y europeizar la población", però sobretot hom podia "consolidar el partido republicano, creando intereses nuevos entorno suyo, a su sombra y personalizados en sus adictos", "obtener el concurso del proletariado, ... prestando al amparo del

salario municipal en las obras públicas a la necesidad verdadera y no a la proterida por el favoritismo". L'Ajuntament era també un camí per assolir parcialment abans de la somniada República, alguns dels objectius radicals: "se puede atajar la invasión creciente del clericalismo, restableciendo la libertad de conciencia en la práctica, ... inculcando a toda comunidad religiosa el disfrute de privilegios morales o materiales... Se puede levantar la moral y la conciencia del pueblo multiplicando las escuelas para los ignorantes, las instituciones de previsión para los desheredados, las de beneficencia para los enfermos, inútiles o esquilados". (17)

En el citat programa sols existia un punt de coincidència amb els interessos de la burgesia barcelonina, la lluita per la concessió del Port Franc, mentre la resta de punts tenia com a fita fonamental la consolidació i extensió organitzatives, elements indispensables per a un partit que no havia renunciat a la presa del poder en un futur règim republicà.

La posterior actuació dels radicals des de l'Ajuntament ens demostrarà com la seva acció cultural fou concòrdant amb el manifest de Lerroux l'any 1905, amb un doble objectiu, d'una banda la tasca concienciadora, laicitzant i anticlerical, i d'altra, la tasca propagandística, assumint des del municipi, les despeses econòmiques dels serveis educatius i benèfics dels centres republicans.

Els aconteixements de la Setmana Tràgica no varen suposar la derrota del lerrouxisme com a moviment barceloní, com o podia fer suposar el seu dubtós comportament durant els fets i el silenci davant l'afusellament de Ferrer. Tant Lerroux com Emiliano Iglesias, procuraren salvaguardar l'organització radical diferenciant i separant l'incendiarisme i el revolucionarisme popular que ells en part havien contribuït a exaltar, de les seves propostes polítiques.

Tanmateix, en els següents comicis, els radicals tornaren a aixecar la bandera anticlerical i revolucionària, exhibint com a element de propaganda el martirologi anarquista dels presos de Montjuich i del pedagog d'Alella. En una conjuntura social tensa, i quan la Lliga ja s'havia decantat definitivament vers el conservadurisme social i el recolzament a la monarquia, els radicals ompliren un buit a la ciutat i aconseguiren el control municipal (desembre de 1909).

Segons Pere Gabriel (18) els radicals des del municipi institucio-
nalitzaren una xarxa d'interessos econòmics, especialment en 1909-
-1911, bienni en que exerciren la majoria absoluta i en 1918-1920...
A més del repartiment de petits càrrecs municipals hi hagué una sè-
rie de negocis, en ocasions escandalosos fets a partir de l'arrenda-
ment i les concessions de serveis per a la ciutat (aigües, guix,
calç, ciment, ...)

Inaugurades les Corts de l'any 1910, Ventosa i Calvell de la Lliga
i J. Carner de la Unió Federal Nacionalista Republicana, interpela-
ren el govern sobre la gestió lerrouxista al municipi que considera-
ven sumament irregular. Ventosa afirmà que la nòmina d'empleats mu-
nicipals venia a ésser igual que la llista de membres de les Cases
del Poble (19).

El creixent desprestigi radical no va fer més que afegir intensitat
a la tendència apolítica de l'obrerisme, que des de 1911 deixà de
banda la participació electoral i es decantà massivament vers l'anar-
cosindicalisme, amb la creació de la CNT.

El Partit Radical intentà l'extensió organitzativa fora de Catalunya
(València, Castelló, Saragossa, Illes Balears) però el seu protago-
nisme declinà a partir dels anys de la Segona República, quan ha-

vent aconseguit un elevat nombre de diputats a les Corts Constituents de 1931, es configurà com una opció centrista, a la dreta dels radicals socialistes, els socialistes i els azañistes. L'affaire de l'estraperlo i l'actuació de Lerroux durant el bienni negre esborren definitivament la imatge combativa dels republicans radicals barcelonins de inicis de segle.

IV.2.- ALTERNATIVES CULTURALS.

IV.2.1.- L'OBRA ESCOLAR I BENÈFICA DE CARÀCTER LAIC.

El republicanisme com a tendència política derivada de la revolució francesa (no oblidem que a Barcelona el himne dels radicals era la Marsellesa) propugnava un reforçament del poder de l'Estat, deslliçant-lo de qualsevol dependència eclesiàstica. Aquesta separació implicava que les qüestions educatives i de beneficència que fins aleshores havien estat en mans dels ordes religiosos havien de passar a ser exercides per seglars i regides pel propi Estat o bé pels organismes públics locals.

L'evolució política d'Espanya des de la fi del segle XIX havia suposat que el procés de laicització dels serveis públics no s'hagués dut a terme i en conseqüència aquests continuaven éssent una font d'ingressos econòmics pels ordes religiosos alhora que un medi d'apostolat i propaganda clerical.

Els nuclis liberals, anticlericals, socialistes i anarquistes, lliurepensadors i republicans, ja des del segle XIX varen comprendre la importància social d'aquest fenòmen i lluitaren per deslliurar el poble de les influències clericals amb la creació de cooperatives, associacions de defensa, mútues i escoles. (20)

El Partit Republicà Radical condicionat, entre altres coses, pels models francesos, pels sectors provinents de l'anarquisme, que valoraven l'acció escolar com conscienciadora de futurs revolucionaris, insistí sempre en les qüestions educatives.

Amb l'ajut de Ferrer i Guardia, Lerroux va organitzar classes mòdiques en els centres republicans de barriada, amb la finalitat de preparar els treballadors per assumir responsabilitats polítiques després de la revolució doncs hom pensava que:

"Crear niños educados es hacer hombres republicanos y es dar salvadores a la Patria" (21).

Des de 1903 fins 1909 (22) es crearen una cinquantena d'escoles que donaven ensenyament a uns 4 000 nens (d'un total de cèns escolar a Barcelona de 54 000 infants). A la Casa del Pueblo es donaven classes diurnes per a nens, nenes i pàrvuls, a més de Contabilitat, Corte, Teneduria de Llibres, francès, italià, Ingrés a l'Institut i preparació pel Magisteri. (23)

L'Associació de Mestres del Partit Radical, presidida per Durany i Bellera, posava a disposició de les entitats que ho sol·licitessin els mestres laics (24) ... La "Juventud de la Casa del Pueblo" creà l'obra de "Proteccionado Cultural" que cuidava de proporcionar el material escolar... Els representants polítics del partit assistien a les festes de fi de curs i els exàmens dels alumnes eren públics, constituint un altre acte propagandístic.

El funcionament dels centres fou sempre bastant precari, molts dels ensenyants no eren titulats i les matèries que hom impartia eren arbitràries, només alguns d'elles preparaven a l'alumne per a exàmens oficials. L'experimentació pedagògica que es donà en determinats centres escolars llibertaris tingué escàs ressò als centres republicans, manifest sobretot en l'ús de llibres de l'editorial ferreriana i en la cooperació en l'hora de cercar mestres. Tanmateix aquests centres suposaren una alternativa al règim escolar de la ciutat amb predomini absolut de l'escola congregacionista i era aquest un corrent que

hom no podia negligir en considerar qualsevol reforma educativa.

Els radicals assumiren la crítica a la ineficàcia de l'acció escolar i cultural estatal, però la suposaven promoguda per la corrupció del règim monàrquic, fidel als pressupostos tradicionals aristocràtics i eclesiàstics que marginava el noble del saber. La única solució a aquest, com a altres problemes que patia el país, era l'assoliment d'una república:

"...La República, atribuint la meitat de la culpa de les desgràcies nacionals a l'alfabetisme i incultura, s'ocuparà immediatament de remeiar tal estat de coses, decretant la creació d'un organisme superior autònom que disposi el desdoblament de totes les escoles de primeres lletres, l'edificació dels locals adequats per a les noves i les antigues mal instal·lades, la fundació de centres de caràcter auxiliar i complementari, la improvisació d'un magisteri donant nomenaments provisionals mitjançant demostració d'aptitud elemental a tothom que tingui un títol acadèmic i a totes les senyores que adhuc sense tenir-ho, acreditin instrucció i educació suficients, interinament l'Escola especial de Pedagogia creï amb aquest o un altre personal els mestres que manquin a Espanya per a satisfer la fam intel·lectual; es reorganitzarà l'ensenyament universitari, donant-se autonomia a les universitats que subsisteixin; es fomentarà arduament les escoles especials professionals i d'aprenentatge." (25)

Pels radicals era l'Estat qui havia de responsabilitzar-se de l'ensenyament del noble i d'alliberar l'infant allunyant-lo de partidismes religiosos i polítics:

"El cerebro del niño es sacro y nadie debe poner en él la mano para profanarlo, como si fuera de cera o moldeándolo a su